FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLU DOĞU KISMININ MİMARİ VE KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA NAZMİ ÖCAL

İSTANBUL, 2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ
PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLU DOĞU KISMININ MİMARİ VE KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA NAZMİ ÖCAL

(190203009)

Danışman

Doç. Dr. Hasan Fırat DİKER

İSTANBUL, 2022

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

19/01/2022

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mimarlık Anabilim Dalı'nda 190203009 numaralı Mustafa Nazmi ÖCAL'ın hazırladığı "Topkapı Sarayı Birinci Avlu Doğu Kısmının Mimari ve Kültürel Miras Açısından Dönüşümlerinin İncelenmesi" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 19/01/2022 Çarşamba günü saat 15 :00'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE/~~REDDİNE~~** karar verilmiştir.

Düzeltme verilmesi halinde:
Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı 19/01/2022 tarihinde, saat 15:00 da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının "Topkapı Sarayı Birinci Avlu Doğu Kısmının Mimari ve Kültürel Miras Bağlamında Dönüşümünün İncelenmesi" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Doç.Dr. Hasan Fırat Diker.	19/01/2022	**KABUL**
Doç.Dr. Ebru Omay Polat.	19/01/2022	**KABUL**
Doç.Dr.Mine Esmer.	19/01/2022	**KABUL**

.....

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa Nazmi ÖCAL

İmza

TEŞEKKÜR

Hazırlamış olduğum tezime ilişkin, çalıştığım alanın ve konunun önemini anlatarak belirlenmesinde; yüksek lisans eğitimim ve yazım sürecim boyunca kıymetli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, değerli zamanını esirgemeyerek bana yardımcı olan, saygıdeğer danışmanım Sayın Doç. Dr. Hasan Fırat DİKER'e şükranlarımı sunar, teşekkür ederim.

Akademik kaynaklarını ve bilgilerini esirgemeyen Doç. Dr. Hasan Feridün ÖZGÜMÜŞ' e teşekkür ederim. Çalışma ve sosyal hayatımda bana katkılarını sunan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Hayatımın her anında bana desteğini esirgemeyen, birlikte geçireceğimiz zamanlardan fedakârlık ederek çalışmalarımın nihayete ermesini heyecan ve sabırla bekleyen, çok değerli eşim Halime ÖCAL'a, bu süreçte kendisine zaman ayıramadığım canım kızım Erva Gülçin ÖCAL'a, hiçbir zaman dualarını benden esirgemeyen anneme, babama ve kardeşlerime en içten dileklerimle teşekkür ederim.

Mustafa Nazmi ÖCAL

İmza

TOPKAPI SARAYI BİRİNCİ AVLU DOĞU KISMININ MİMARİ VE KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA DÖNÜŞÜMÜNÜN İNCELENMESİ

Mustafa Nazmi ÖCAL

ÖZET

Topkapı Sarayı'nın inşa süreci 15. yüzyılda İstanbul'un fethedilmesi ile başlamıştır. 19. yüzyıl başlarına kadar devletin idare ve ikamet merkezi olarak kullanılmıştır. Topkapı Sarayı birinci avlusu Sur-i Sultani sınırları içerisinde kalmakta olup, sarayın en geniş ve Alay Meydanı (Dış Avlu) olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmamız kapsamında birinci avlunun Bab-ı Hümayun ve Babusselam kapılarından Marmara denizine doğru uzanan doğu kısmı ele alınacaktır.

Birinci avlunun doğu kısmında antik çağlardan günümüze kadar bir çok işlevsel ve yapısal değişimler oluşmuştur. Bugün bu alanda Antik çağ ve Bizans İmparatorluğu dönemlerine ait Antik Tiyatro ve Mangana Sarayı kaybolmuş yapılar arasındadır. Osmanlı dönemine ait Eski Askeri Depolar, Arslanhane, Gülhane ve Cirit Meydanları, Komutanlık Binası, Güvercinlik Kuleleri, Matbaa-i Amire, Kimyahane, Gülhane Seririyat Hastaneleri, Eski Zuhrevi Hastalıkları Hastanesi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Cumhuriyet döneminde sarayın terk edilmesi ile başlayan süreçte ise alana ait koruma politikaları belirlenmiştir.

Çalışmamızın konusu; Sur-i Sultani sınırları içerisinde kalan Topkapı Sarayı birinci avlunun doğu kısmına ait alanın dönemlerine göre mimari değişimleri ve kültürel miras bağlamında Cumhuriyet döneminden günümüz 2020 yılına kadar koruma politikalarının etkilerinin ve beraberinde sorunların değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Topkapı Sarayı, Birinci Avlu, Osmanlı, Bizans, İstanbul.

TOPKAPI PALACE FIRST COURTYARD EXAMINING THE TRANSFORMATION OF THE EAST PART IN THE CONTEXT OF ARCHITECTURE AND CULTURAL HERITAGE

Mustafa Nazmi ÖCAL

ABSTRACT

The construction process of Topkapı Palace started with the conquest of Istanbul in the 15th century. It was used as the administrative and residence center of the state until the beginning of the 19th century. The first courtyard of Topkapı Palace is within the borders of the Sur-i Sultani and is defined as the largest and Alay Square (Outer Courtyard) of the palace. Within the scope of this study, the eastern part of the first courtyard extending from the Bab-ı Hümayun and Babusselam gates towards the Marmara Sea will be discussed.

In the eastern part of the first courtyard, many functional and structural changes have occurred since ancient times. Today, the Ancient Theater and Mangana Palace, which belong to the Antiquity and Byzantine Empire periods, are among the lost structures in this area. Former Military Warehouses, Arslanhane, Gulhane and Cirit Squares, Command Building, Pigeon Towers, Printing Office, Chemistry, Gulhane Seririyat Hospitals, Old Venereal Diseases Hospital of the Ottoman period have survived to the present day. In the process that started with the abandonment of the palace in the Republican period, the conservation policies of the area were determined.

The subject of our study; The architectural changes of the area belonging to the eastern part of the first courtyard of the Topkapı Palace, which is within the borders of Sur-i Sultani, and the evaluation of the effects of conservation policies from the Republican period to 2020 in the context of cultural heritage and accompanying problems.

Key Words: Topkapı Palace, First Courtyard, Ottoman, Byzantium, Istanbul.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Topkapı Sarayı ana giriş kapısı olan Bab-ı Hümayun ile ikinci kapısı olan Babüsselam kapıları arasında uzanan hattın Marmara denizine doğru, kaynaklarda Gülhane veya Cirit Meydanı olarak da geçen doğu kısmının Antik çağ dan başlayarak günümüze kadar olan süreçte kültürel miras açısından ele alınması ve yazılı, görsel kaynaklar doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmına ait bölgenin tarihsel süreç içerisinde tanımlanması, dönemlerine göre incelenmesi, sarayın hanedan tarafından terk edilmesi ile başlayan yeni süreçte müze olma hikayesi ve günümüze kadar koruma politikaları ve kurumlar arası yaşanan geçişlerin günümüzde ulaşabildiğimiz kaynaklara dayanılarak saptanması, fonksiyon, mimari, mirasın korunması değişimlerinin başlangıcından bügüne kadar araştırılması ve bir kaynakta toplanması hedeflenmiştir. Bölgenin yüzyıllara göre dönemsel çerçevesi tanımlanırken, alan sınırlarında kalan yapıların varlığı ve kaybolanların nedenleri hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmına ait bölge, sarayın dış bahçesi olması nedeni ile gelen ziyaretçi ve araştırmacıların gezi güzergahından uzak ve göz önünde olmadığı bir bölge olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Birinci avlu'nun Sarayburnu ve Marmara denizine doğru uzanan doğu kısmına ait akademik verilerin kısıtlı olması ve dijital yayınlarda mevcut bilgilere erişimde güçlük çekilmesi çalışmamı zorlaştıran taraf olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
GÖRSEL LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR ..... **xviii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. TOPKAPI SARAYI **3**
1.1. TARİHÇESİ 3
1.2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ 7
1.3. YERLEŞİM DÜZENİ 9
1.3.1. Avlular **10**
1.3.1.1. I. Avlu (Alay Meydanı) **10**
1.3.1.1.1. Birinci Avlu Batı Kısmı (Alay Meydanı) **11**
1.3.1.1.2. Birinci Avlu Doğu Kısmı (Dış Bahçe) **16**
1.3.1.2. II. Avlu (Divan Avlusu) **19**
1.3.1.3. III. Avlu (Enderun Avlusu) **23**
1.3.1.4. IV. Avlu (Sofa-i Hümayun) **31**
İKİNCİ BÖLÜM **35**
2. BİRİNCİ AVLU DOĞU KISMININ DÖNEMLERİNE GÖRE İNCELENMESİ **35**
2.1. ANTİK ÇAĞ DÖNEMİ 35
2.2. BİZANS (YENİ ROMA – DOĞU ROMA) DÖNEMİ 41
2.3. OSMANLI DÖNEMİ 49
2.3.1. 15. Yüzyıl **49**
2.3.2. 16. Yüzyıl **56**
2.3.3. 17. Yüzyıl **58**
2.3.4. 18. Yüzyıl **60**
2.3.5. 19. Yüzyıl **66**

2.3.6. 20 Yüzyıl (Osmanlı Son Dönemi) **76**
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **80**
3. CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ KORUMA POLİTİKALARI **80**
3.1. 1923-1950 YILLARI ARASI 80
3.2. 1950-1980 YILLARI ARASI 84
3.3. 1980-2010 YILLARI ARASI 91
3.4. 2010-2020 YILLARI ARASI 97
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **110**
4. YAPILARIN İNCELENMESİ **110**
4.1. MEVCUT YAPILAR 110
4.1.1. Gülhane / Cirit Meydanı **110**
4.1.2. Eski Askeri Depolar (Aziziye Depoları) **112**
4.1.3. Arslanhane **121**
4.1.4. Komutanlık Binası ve Sarnıç **127**
4.1.5. Güvercinlik Kuleleri **130**
4.1.6. Matbaa-i Amire Binası **132**
4.1.7. Kimyahane **136**
4.1.8. Gülhane Seririyat (Eski Teşvikiye) Hastaneleri **139**
4.1.9. Eski Deri ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi **141**
4.2. YOK OLMUŞ YAPILAR 142
4.2.1. Antik Tiyatro **142**
4.2.2. Hagios Georgios Mangana Manastırı **146**
4.2.3. Eski Askeri Yurt Binaları **151**
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ **153**
KAYNAKÇA **157**
İNTERNET KAYNAKLARI **161**
EKLER **162**

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa

Görsel 1 Topkapı Sarayının günümüzdeki genel görünümü 3
Görsel 2 Topkapı Sarayı'nın günümüzdeki kuşbakışı görünüşü 4
Görsel 3 Yeni Saray, Vavassore'nin İstanbul haritasından, 16. yüzyıl 5
Görsel 4 Hünername, İstanbul tasvirinde Topkapı Sarayı, 1523 6
Görsel 5 Topkapı Sarayı doğu kısmına ait restitüsyon çizimi, 16. yüzyıl 7
Görsel 6 16.yüzyıl yabancı bir seyyahın gözü ile Topkapı sarayı (Pertusier) 8
Görsel 7 Marmara denizinden Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Francesco Scarella) 8
Görsel 8 Sur-i Sultani'nin çevrelediği Topkapı Sarayı alanı yüzölçümü 9
Görsel 9 Bab-ı Hümayun ön cephesi (sur dışından) 19. yüzyıl görünümü (solda) ... 11
Görsel 10 Günümüzdeki görünümü (sağda) 11
Görsel 11 Bab-ı Hümayun ön cephe (sur dışı) rölövesi 11
Görsel 12 Birinci Avlunun doğu ve batı kısımlarını gösteren harita 12
Görsel 13 Hünername, Bab-ı Hümayun ve Birinci Avlu tasviri,1584 13
Görsel 14 Aya İrini Kilisesi kuzey cephe görünümü, 19. yüzyıl (solda) 14
Görsel 15 Günümüzdeki görünümü (sağda) 14
Görsel 16 Darphane-i Amire, 1819, Melling (solda) **Görsel 17** Günümüzde Darphane-i Amire, 2019, (sağda) 14
Görsel 18 19. yüzyılda Çinili Köşk (solda), **Görsel 19** Günümüzde (sağda) 15
Görsel 20 Birinci Avlu'da Su Terazi, 1850 (solda), **Görsel 21** Günümüzde Su Terazi, 2019 (sağda) 16
Görsel 22 Birinci avlu doğu kısmını ve yapıları gösteren harita 16
Görsel 23 Birinci avlu doğu kısmını gösteren perspektif çizimi, (Metaphor) 17
Görsel 24 Alanı çevreleyen Deniz Surları ve Kara Surlarını gösteren harita 18
Görsel 25 Konumuz sınırlarını kapsayan alandaki parselleri gösteren harita 18

Görsel 26 İkinci avlunun vaziyet planı 19
Görsel 27 Babüsselam, 1850 (solda), **Görsel 28** Günümüzde Bâbüsselâm (sağda) . 20
Görsel 29 Saray Mutfakları (Matbah-ı Amire) ön cephe görünümü 21
Görsel 30 İkinci Avlu 'da bulunan Namazgah 21
Görsel 31 Adalet Kulesi, 1865, Adolphe Saum 22
Görsel 32 Günümüzde "Divanhane" ve "Adalet Kulesi" 22
Görsel 33 Üçüncü avlunun vaziyet planı 23
Görsel 34 Sultan III. Selim'in Topkapı Sarayı'ndaki cülus törenini 24
Görsel 35 Günümüzde Babüssaade 24
Görsel 36 Günümüzde Arz Odası giriş cephesi 25
Görsel 37 Günümüzde Arz Odası güneydoğu cephesi ve Dış Revakları, 2020 25
Görsel 38 Üçüncü avlu minyatüründen III. Ahmet Kütüphanesi detayı, 1720 26
Görsel 39 Günümüzde Sultan III. Ahmet Kütüphanesi, 2020 27
Görsel 40 Günümüzde Ağalar Camii, 2020 27
Görsel 41 Kanuni Sultan Süleyman'ının Has Oda Meclisi'ne ait minyatür 28
Görsel 42 Has Oda iç kısmından fotoğraf 29
Görsel 43 Fatih Köşkü doğu cephesi fotoğrafı, 2010 29
Görsel 44 Fatih Köşkü betonarme kubbelerinin onarımı, 2021 30
Görsel 45 Kubbelerin rekonstrüksiyonu aşamasındaki fotoğrafı, 2021 31
Görsel 46 Dördüncü avlunun vaziyet planı 31
Görsel 47 Günümüzde Revan Köşkü, 2020 32
Görsel 48 Günümüzde Bağdat Köşkü, 2020 33
Görsel 49 Günümüzde Sünnet odası giriş kapısı, 2020 33
Görsel 50 Günümüzde İftariye Kameriyesi (Mehtaplık), 2019 34
Görsel 51 Sofa Köşkü arka cephe görünümü, **Görsel 52** Ön cephe görünümü, 2020 ..34
Görsel 53 Byzantion dönemi kent planı (solda), **Görsel 54** Akropolis'in detay görünümü (sağda) (Paul Magdalino) 36
Görsel 55 Byzantion dönemi tapınak ve yapıların yerleşim planı (solda), **Görsel 56** Alanın detay görünümü (sağda) (Raymond Janin, 1950) 36
Görsel 57 Byzantion'da ortaya çıkan arkeolojik buluntuların dağılımı 38
Görsel 58 Shepherd haritasında Byzantion sınırları (Shepherd, 1911) 39
Görsel 59 Byzantion dönemi Akropol ve çevresinin perspektif görünüşü 40

Görsel 60 Bizans dönemi şehir planı ve Tiyatro'nun konumu, A.Berger 40
Görsel 61 Bizans Dönemi Konstantinopolis'in Görünümü..... 43
Görsel 62 Buondelmonti'nin Konstantinopolis haritası (1422) 44
Görsel 63 Arkeolojik kazı alanına ait vaziyet planı, 2017 45
Görsel 64 Arkeolojik kazı alanı detay kroki..... 45
Görsel 65 (A) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi 45
Görsel 66 (B) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi 46
Görsel 67 (C) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi 46
Görsel 68 (D) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi 47
Görsel 69 (E) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi..... 47
Görsel 70 Kazı alanı genel görünümü, 2017 48
Görsel 71 Meryem Ana ve Çocuk İsa Rölyefi, 2017 48
Görsel 72 Haç işaretli mermer sütun, 2017 49
Görsel 73 1500'lerde Vavassore'un kayıp eserinden kopya edilen Topkapı Sarayı (Gurlitt 1912) 50
Görsel 74 1479'da yapılmış kayıp bir çizimden kopya eden Giovanni Andrea Vavassore'un 1520 tarihli eserinden Topkapı Sarayı detayı, Gurlitt 1912. 51
Görsel 75 Günümüzde Bab-ı Hümayun ve üzerinde 1478 tarihli kitabesi, 2019..... 51
Görsel 76 Hünername, Bab-ı Hümayun ve Birinci Avlu tasviri, 1584 52
Görsel 77 Topkapı Sarayı Haliç cephesi restitüsyonu, 15. yüzyıl, S.H. Eldem 53
Görsel 78 Topkapı Sarayı doğu-batı kesit görünüşü 53
Görsel 79 Topkapı Sarayı, 1590, The Dryden Albümü..... 54
Görsel 80 Topkapı Sarayı Gravürü 15. yüzyıl (Sebastian Münster) 54
Görsel 81 Kanun'i Sultan Süleyman'ın Cülus töreninde Bab-ı Hümayun kapısında halkın ve askeri erkanın beklemesi . Arifi - Süleymanname. 1558 57
Görsel 82 Yabancı bir seyyahın gözüyle Saray-ı Hümayun, 16. yüzyıl 57
Görsel 83 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren restitüsyon krokisi ... 58
Görsel 84 Topkapı Sarayı Tasviri, Kitab-ı Bahriye, Piri Reis,..... 59
Görsel 85 Topkapı Sarayı Tasviri, 1686, (Francesco Scarella)..... 59
Görsel 86 Topkapı Sarayı Tasviri (Grelot) 1680..... 60
Görsel 87 Tomak Köşkü ve Meydanı gösteren gravür (De L'Espinasse)..... 61
Görsel 88 Cirit Köşkü ve Meydanı gösteren gravür (De L'Espinasse)..... 61

Görsel 89 F. Kauffer tarafından 1776 yılında çizilen ve 1819 yılında Melling'in albümünde yayınlanan Topkapı Sarayı Haritası 62
Görsel 90 (1) nolu alanın detay görünümü 63
Görsel 91 (2) nolu alanın detay görünümü 63
Görsel 92 (3) nolu alanın detay görünümü 64
Görsel 93 Topkapı Sarayı Sarayburnu tarafı panoraması (C.Loos) 65
Görsel 94 Topkapı Sarayı ve çevresi vaziyet planı 1788 65
Görsel 95 Sarayın birinci avlu doğu kısmına ait görünüm, 1852, (G. Fossatti)..... 67
Görsel 96 Cebehane ve Gülhane Meydanı görünümü 1860, (Sophus Williams)..... 68
Görsel 97 Marmara denizinden sarayın doğu cephesine bakış, 1890 68
Görsel 98 Gülhane Hatt-ı Hümayun'un Gülhane Kasrı önünde okunması, 1839..... 70
Görsel 99 Sultan III. Selim dönemine ait Nişan Taşı, 2018..... 71
Görsel 100 Lahana, Bamya sütunları ve mermer çeşme 19. yüzyıl, 2018 71
Görsel 101 Alman Mavileri birinci avlu doğu kısmına ait vaziyet planı 72
Görsel 102 Tünel-i Bahri projesi planı..... 73
Görsel 103 Konumuz sınırlarını gösterir Detay A 73
Görsel 104 Günümüzde Marmaray hattı güzergahını gösteren harita 74
Görsel 105 Karakol'un saray cihetinden görünümü, 19. yüzyıl 75
Görsel 106 Karakol'un saray cihetinden görünümü, 19. yüzyıl 75
Görsel 107 Birinci Avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1918..... 77
Görsel 108 Birinci avlu doğu kısmının denizden görünümü 20. yüzyıl..... 77
Görsel 109 Topkapı Sarayı vaziyet planı, 1908-1911..... 78
Görsel 110 Doğu kısmı detay görünüm, ... 78
Görsel 111 Topkapı Sarayı hava fotoğrafı, 1918 79
Görsel 112 1 Mayıs 1930 Cumhuriyet gazetesi küpüründe Defterdarlık ilanı..... 80
Görsel 113 24 Aralık 1934 Cumhuriyet Gazetesi Küpürü 81
Görsel 114 1934 Cumhuriyet Gazetesi İlanı 81
Görsel 115 Henri Prost tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Nazım İmar Planı 83
Görsel 116 Cankurtaran Spor Sahasını ve oyuncularını gösteren fotoğraf 84
Görsel 117 Topkapı Sarayı doğu kısmını gösteren hava fotoğrafı, 1957 85
Görsel 118 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1957 86
Görsel 119 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1959..... 86

Görsel 120 Konumuz sınırları içerisinde kalan alanı gösteren sahne 1960..... 87
Görsel 121 Konumuz sınırları içerisinde kalan alanı gösteren sahne 1960..... 88
Görsel 122 Ayasofya'dan birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf,1965 88
Görsel 123 Gümrük ambarlarına ait su deposunun harita üzerindeki konumu..... 90
Görsel 124 D.S.İ su borusu hattının suru deldiği yeri gösteren fotoğraf, 1989..... 92
Görsel 125 Saray içerisinden geçen Demiryolu hattı ve Surlar, 1989 93
Görsel 126 Dünya Miras Listesine alınan Topkapı Sarayı, çevresi ve içindeki tescilli yapıları gösteren vaziyet planı 94
Görsel 127 TSK Vakfı askeri yurtlara ait sarayın Otluk Kapısı girişi 95
Görsel 128 İbrahim Müteferrika Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 95
Görsel 129 Cankurtaran Spor kulübü sahası ve arkasında bulunan otobüs parkı 96
Görsel 130 Sur-i Sultani sınırları içerisindeki planlamayı gösteren çalışma 98
Görsel 131 Müzeler Mahallesi Planı, 2010, Metaphor..... 100
Görsel 132 Topkapı Sarayı çevre düzenleme proje çalışması..... 101
Görsel 133 Yönetim Planı Alanın yetki sınırlarını gösteren vaziyet planı 102
Görsel 134 Yönetim Planı Alanı Sit alanlarını gösteren vaziyet planı 102
Görsel 135 Yönetim Planı alanı mülkiyet durumunu gösteren vaziyet planı 103
Görsel 136 Yönetim Planı Alanı Ulaşım Hatlarını gösteren vaziyet planı (solda), Sarayburnu ve çevresini gösteren detay (sağda) 103
Görsel 137 Arkeolojik kazı çalışma alanından fotoğraflar, 2016 104
Görsel 138 Sur-i Sultani alanı Bizans dönemi İstinat duvarı uygulama öncesi (solda) restorasyon uygulama sonrası (sağda), 2016 104
Görsel 139 Gülhane Depoları (3 nolu ve 2 nolu depolar) restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulama fotoğrafı, 2016 105
Görsel 140 Eski Askeri depolar (3 Nolu) Teşhir-Tanzim projesine ait görsel..... 106
Görsel 141 Eski Askeri depolar (2 Nolu) Teşhir-Tanzim Projesine ait görsel..... 106
Görsel 142 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 107
Görsel 143 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 107
Görsel 144 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 108

Görsel 145 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 108
Görsel 146 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 108
Görsel 147 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 109
Görsel 148 Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü 109
Görsel 149 Gülhane ve Cirit Meydanı'nın harita üzerindeki konumu, 2021 110
Görsel 150 Eski Askeri Depoların harita üzerindeki konumu, 2021 112
Görsel 151 Sultan II. Abdulhamit tuğrası, 1 nolu depo ön cephe, 2015 113
Görsel 152 Alman Mavileri haritasında Cebehane Depoları 1914 116
Görsel 153 3 nolu depo yan cephe giriş kapı görünümü, 2015 116
Görsel 154 Kapıda kullanılan demir aksamdaki "Crawshay" yazısı 2017 116
Görsel 155 3 nolu depo içerisinden fotoğraf, 2015 117
Görsel 156 Sultan Abdulaziz'e ait Saltanat Vagonu 117
Görsel 157 2 nolu deponun Library of Congress'in arşivlerinde bulunan Yıldız Albümlerinde, 1880-1893 yılları arasında çekilmiş fotoğrafı 118
Görsel 158 4 Nolu deponun Library of Congress'in arşivlerinde bulunan Yıldız Albümlerinde, 1880-1893 yılları arasında çekilmiş fotoğrafı 118
Görsel 159 Topkapı Sarayı ve çevresine ait hava fotoğrafı, 1918 119
Görsel 160 Eski Askeri depolar, uygulama öncesi ve uygulama sonrası 120
Görsel 161 Eski Askeri depolar uygulama öncesi ve uygulama sonrası 120
Görsel 162 Eski Askeri depolar uygulama öncesi ve uygulama sonrası 120
Görsel 163 Arslanhane'nin harita üzerindeki konumu, 2021 121
Görsel 164 Arslanhane Minyatürü 122
Görsel 165 Arslanhane'de Bulunan 5. yüzyıla ait Vaftiz Teknesi, 2016 124
Görsel 166 İstinat duvarını destekleyen payanda restorasyon öncesi 2016,(solda)
Görsel 167 Restorasyon sonrası , 2018 (sağda) 125
Görsel 168 Arslanhane'nin konumu gösteren hava fotoğrafı, 2020 126
Görsel 169 Arslanhane rölöve planı 126
Görsel 170 Arslanhane öncesi (solda) 2016, sonrası (sağda), 2018 126

Görsel 171 Arslanhane öncesi (solda) 2016, sonrası (sağda), 2018 127
Görsel 172 Komutanlık Binası ve Sarnıç harita üzerindeki konumu 127
Görsel 173 Alman Mavileri haritasında Komutanlık Binası, 1914 128
Görsel 174 Komutanlık binası ve altındaki Sarnıca ait cephe fotoğrafı 1989 (solda),
Görsel 175 Restorasyon uygulaması sonrası görünüm, 2018 (sağda),..... 128
Görsel 176 Komutanlık Binası Güney-Batı cephe görünümü ve altında bulunan Erken Bizans Dönemi Sarnıç girişi, 1930 129
Görsel 177 Sarnıcın içten görünümü ve taş sütunları, 2016 129
Görsel 178 Alman Mavileri paftasında Güvercinlik Kuleleri (G.2/1913-14) 130
Görsel 179 Güvercinliklerin cephe görünümü, 1900 (sağda), **Görsel 180** Güvercinlik Kuleleri'nin havadan görünümü, 1933 (solda) 131
Görsel 181 Güvercinlik Kuleleri vaziyet planı ve detay görünüm..... 131
Görsel 182 Günümüzde Güvercinlik Kuleleri, 2018 (Öcal) 132
Görsel 183 Matbaa-i Amire binasının harita üzerindeki konumu 132
Görsel 184 İstanbul Haritasında Matbaa-i Amire Binası, 1922 133
Görsel 185 Matbaa-i Amire binası fotoğrafı, 1950 134
Görsel 186 Matbaa-i Amire Binasının Google Earth üzerinden konumu, 2017 135
Görsel 187 Milli Eğitim Basımevi (Matbaa-i Amire), Onarım Öncesi, 2007..... 135
Görsel 188 Milli Eğitim Basımevi (Matbaa-i Amire), Onarım Sonrası, 2016 135
Görsel 189 Kimyahane'nin harita üzerindeki konumu 136
Görsel 190 Saray Fırınlarını gösteren gravür, 19. yüzyıl başı, Melling..... 136
Görsel 191 Has Fırınlar/Fodla Fırınları Görünümü, Sebah Joaillier,..... 137
Görsel 192 Kimyahane' ye ait hava fotoğrafından detay görünüm, 1918 138
Görsel 193 Kimyahane binaları'nın doğu kanadının görünümü, 1930..... 138
Görsel 194 1930'ların sonlarında, Kimyahane binaları'nın doğu kanadının yeniden inşa çalışmaları. 139
Görsel 195 Gülhane Seririyat hastaneleri harita üzerindeki konumu..... 139
Görsel 196 Gülhane Seririyat Hastanesi onarım öncesi iç görünümü 2015..... 140
Görsel 197 Gülhane Seririyat Hastane yapılarını gösteren perspektif modeli 141
Görsel 198 Eski Deri ve Zührevi Hastalıkları hastanesi haritadaki konumu 141
Görsel 199 İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu görünümü, 2020 142

Görsel 200 Saray Mutfakları ve Hazine'ye dayanan Bizans dönemi payandalar ile desteklenen istinat duvarı, 2016 144
Görsel 201 G.Martiny tarafından bahsedilen teras ve çukurluk alanın fotoğrafı, 2016 144
Görsel 202 Tiyatro'nun konumunu gösteren vaziyet planı 145
Görsel 203 İmparator IX. Konstantinos Monamakhos'un Hz. İsa'ya keseyle altın sunuşu ve eşi İmparatoriçe Zoe' nin betimlendiği Ayasofya'da bulunan mozaik ... 146
Görsel 204 Gülhane Meydanı ve çevresi vaziyet planı, 1935, (E. Mamboury) 147
Görsel 205 Mangana Sarayı ve H. Georgios Manastırı restitüsyon planı, 1935 (E. Mamboury)..... 147
Görsel 206 Mangana Saray kapısına ait devşirme anıtsal malzeme..... 148
Görsel 207 Demiryolu hattı üzerinde Mangana Sarayı'na ait kalıntılar..... 148
Görsel 208 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 149
Görsel 209 Hagios Georgios Manastırı tonozlardan sarkan ağaç kökleri, 2015 149
Görsel 210 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 150
Görsel 211 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 150
Görsel 212 Eski Askeri Yurt Binaları, 2015 151
Görsel 213 Eski Askeri Yurt Binalarının harita üzerindeki konumu, 2018 152
Görsel 214 Askeri Yurt Binalarının yıkıldıktan sonraki alanın görünümü, 2021 ... 152

KISALTMALAR

DAOA	Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi
DACA	Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi
İRAMA	İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi
s.	Sayfa/sayfalar
a.e.	Aynı eser/yer
a.g.e.	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
C.	Cilt

GİRİŞ

Topkapı Sarayı'nın (Saray-ı Cedide-i Amire) günümüze kadar gelen serüveni, 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi ile başlamaktadır. Topkapı Sarayı, Sur-i Sultani sınırları içerisinde geniş bir alanı kapsamaktadır. Günümüzde kültürel miras açısından birinci derece arkeolojik sit alanı olarak önem arz etmektedir. İstanbul'un Marmara denizi ile Haliçe doğru kentin hakim tepesinde bulunan alan Antik çağlardan günümüze kadar önemini korumuştur. 15. yüzyılda inşasına başlanan Topkapı Sarayı, 19. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun temsil gücünü ve hükümdarların özel yaşam tarzlarını yansıtarak günümüze kadar ulaşmıştır. Sarayın kapladığı alan itibari ile farklı kullanım fonksiyonlarına hizmet eden kısımları mevcuttur. Bu kısımlar dört avlu olarak birbirinden ayrılmaktadır. Birinci avlu (Alay Meydanı veya dış avlu) olarak nitelendirilen meydanları, bahçeleri, bostanları ve dış hizmet yapıları bulunan dış avlu ile başlayarak, devletin yönetim kadrolarını ihdas eden ikinci avlu (Divan Meydanı), özel yaşamın, eğitim yapılarının, hazinenin konumlandırdığı üçüncü avlu (Enderun Meydanı) ve padişahlar avlusu olarak da anılan köşkleri ve bahçeleri barındıran dördüncü avlu (Sofa-i Hümayun) ile son bulmaktadır.

Çalışmamızın amacı; Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmının Marmara denizine bakan yamacı özelinde dönemlerine göre araştırılması, yapısal değişimleri ve kültürel miras bağlamında koruma politikalarının incelenmesidir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerin tek bir araştırmada toplaması amaç edinilerek koruma politikalarına ilişkin tespit edilen sorunlar değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın kapsamı; antik çağ dan başlayarak günümüz 2020 yılına kadar olan süreçte alanın kültürel miras bağlamında ele alınmasıdır. Dönem analizleri kapsamında yapılara ve alana ait arşiv belgeleri ve saha araştırmaları yapılmıştır.

Çalışmamızın yöntemi olarak, yazılı ve görsel yayınlar, minyatürler, gravürler, seyahatnameler, tezler, süreli yayınlar, kitaplar, arşiv fotoğrafları, geçmiş dönemlerde

çizilmiş haritalar, gazete, dergi ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi yayınları, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü proje çalışmaları ve çeşitli kaynaklar incelenerek, alanda yapılan saha notları ve bilgiler doğrultusunda araştırmalar yapılmıştır.

Tezin birinci bölümünde; Sur-i Sultani alanı içerisinde bulunan Topkapı Sarayının genel tarihçesi, plan ölçeğinde saray kompleksinin yerleşim detayları devamında birbiri ile bağlantıları olan I, II, III, ve IV nolu avluların hangi yapılardan teşekkül ettiği ve kullanıma dair fonksiyon özellikleri ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; Topkapı Sarayını oluşturan birinci avlunun doğu kısmı Marmara denizine bakan yamaçda bulunan genişçe alanın Antik Çağ döneminden başlanarak Bizans ve Osmanlı imparatorluğunun son dönemine kadar üç önemli dönemin kültürel miras ve mimarlık tarihi açısından ayrıntıları araştırılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde; Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını oluşturan bölgenin Cumhuriyet döneminde, müze oluşundan günümüze kadar tarihsel süreç içerisinde dönemlerine göre değişim ve dönüşümleri, alandaki kültürel miras birikiminin korunması ve yönetimine yönelik koruma politikaları dönem analizi olarak incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde; Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını oluşturan alanda mevcut ve yok olmuş yapıların, meydanların mimari ve işlevsel değişimleri, yapıların önemli bir kültür mirası olması sebebi ile kültürel mirasın korunması ve yönetimine yönelik koruma politikalarının yapısal analizleri irdelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise; tüm incelemeler neticesinde ilgili alanın mimari, kullanım amacı, tarihi misyonu, kültürel önemi bağlamında, değişim ve dönüşümlerinin etkileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPKAPI SARAYI

1.1. TARİHÇESİ

Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti olan Konstantinopolis, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1453 yılında feth edildiğinde padişahların devamlı içinde yaşayacakları, imparatorluğun idare edileceği saray inşa etmek üzere, kentin en güzel tepesi olan Sarayburnu'nu seçmişti.[1]

Sarayburnu ve çevresi kıyıları ile karadan Ayasofya'ya kadar uzayan tepe, Bizans dönemine ait surlar içerisinde kalmaktadır. Fetih sonrası inşaa ve imar faaliyetlerine başlayan Sultan II. Mehmet, Bizans dönemine ait İmparator Konstatinus'un (324-327) yaptırmış oldugu "Büyük (Kutsal) Sarayı" nı ve Bizans imparatorlarının 11. yüzyıldan sonra kullandıkları "Blakharnei Sarayı" nı kullanmak istemediği anlaşılmaktadır. Bunlara karşılık iki adet saray yapısı inşaa edilmesi emrini verir. Bunlardan öncelikli olanı ve birincisi bugünkü Beyazıt meydanında bulunan "Saray-ı Atika-i Amire" (Eski Saray) dır. 1454-1459 yılları arasında inşası tamamlanmıştır. Bir diğeri ve en önemlisi ise günümüzde Topkapı Sarayı adı ile hafızalarımıza yerleşmiş olan Yeni Saray'dır. Tarihi kayıtlarda resmi adı "Saray-ı Cedide-i Amire" (Yeni Saray) ve daha yaygın olarak "Saray-ı Hümayun" (Saltanat Saray'ı)' dur.[2] (Görsel 1)

Görsel 1 Topkapı Sarayının günümüzdeki genel görünümü[3]

[1] S. Eyice, Topkapı Sarayı, Epoch Yayınları, İstanbul, 1985, s.6.
[2] N.Sakaoğlu, Saray-ı Hümayun Topkapı sarayı, Denizbank Yayınları 2002, s. 7.
[3] Erişim : https://guzelyerler.com/topkapi-sarayinin-essiz-benzersiz-guzellikleri.html E.T :10.07.2020

1459 yılında Eski Saray'ın tamamlanması akabinde daha geniş ve özel bir alanı seçen Sultan II. Mehmet, yeni proje için Bizans döneminde akropol olan ve Marmara boğazına hakim tepeyi seçmiştir. Bu alan 15. yüzyılda konutların ve şahıs arazilerinin bulundugu bir alan olarak da kaynaklarda aktarılmaktadır. Eldem ve Akozan'a göre sultanın ihtiyacı oldugu araziyi müslim ve gayrimüslim halktan satın alarak temellerin düzeltilmesini, tepeden denize inen yamacın teraslar yapılması sureti ile tanzim edilmesini emrettiği anlaşılmaktadır.[4] Bizans akropolünü içine alan deniz ve kara surları onarımdan geçirerek bugünkü "Sur-i Sultani" sınırlarının temelleri oluşmaktadır. Saray, tepenin sırtındaki en yüksek set üzerine kurulması ile ana giriş kapısı "Bab-ı Hümayun" (Saltanat Kapısı)' nun Ayasofya'ya bakması ile, peşpeşe sıralanan üç avlu sarayın tümünü içeriyordu. (Görsel 2)

Görsel 2 Topkapı Sarayı'nın günümüzdeki kuşbakışı görünüşü[5]

[4] S.H.Eldem-F.Akozan, , "Topkapı Sarayı. Bir Mimari Araştırma" 1982, s.8.
[5] Google Earth, Erişim Tarihi : 15.03.2021

Sarayın daha sonraki dönemlerde adına "Topkapı Sarayı" denilmesi ise tarihi yarımadanın tam burun noktasında, kapısı denize açılan ve Sultan I. Mahmut döneminde inşa edilmiş, "Top Kapusu" denen sur kapısının yanındaki aynı adı taşıyan ahşap yazlık saraydan dolayıdır.[6] Topkapı Sarayı'nın inşai faaliyetleri ile ilgili olarak yapımına başlanması ve tamamlanması tarihleri ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden bazıları şöyledir. Sakaoğlu nun aktardığına göre sarayın inşası 1459 yılında başlamış olup sarayın ana giriş kapısı olan Bab-ı Hümayun kapısı üstündeki günümüzde bulunmayan kitabeye göre 1478 senesinde tamamlanmıştır.[7] Farklı bir görüş olarak Sultan II. Mehmet döneminde yaşamış tarihçi Kritovoulos'un Historia adlı eserinde, sarayın Sultan II. Mehmet tarafından 1459-60 yılında yapıldığı belirtilmektedir.[8] (Görsel 3)

Görsel 3 Yeni Saray, Vavassore'nin İstanbul haritasından, 16. yüzyıl[9]

Sultan II. Mehmet, Topkapı Sarayı'nın proje çalışmaları için çeşitli ülkelerden mimar ve mühendisler getirtmiştir. Tarihçi Tursun Bey'in aktardığına göre mimar-mühendislerin Arap, Acem ve Osmanlı (Rum) ülkelerinden getirtildiğini belirtmektedir.[10] Tursun Bey ve Kemal Paşazade'nin saraydaki kulelerin mimari uslup olarak Avrupa tarzında yapıldıklarını belirtmeleri, Avrupalı mimarların da sarayın yapımında yer aldıklarını bilgi vermektedir.[11]

---

[6] N.Sakaoğlu, a.g.e., s.15
[7] Nicole Kancal Ferrari, Topkapı Sarayı, Antik Çağdan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Yayınları, Cilt 8
[8] Elif Sağdıç "Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları" Y.Lisans Tezi, 2018, s.21
[9] G. Necipoğlu, a.g.e., s. 31
[10] G. Necipoğlu, a.e. s.9
[11] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV, İstanbul, 1947, s. 685.

Mustafa Ali "*Künbü'l Ahbar*" da Fatih'in, güvenlik sorunları sebebi ile surlar ile çevrili Galata burnu gibi, Sarayburnu'nu surlar ile kuşatıp geniş ve hakim tepe bu alanda yeni saray yaptırmayı planladığı, hatta bu fikri ona o sırada İstanbul'a gelmiş olan damadı Akkoyunlu Uğurlu Mehmed Mirza'nın verdiği ve yeni sarayın sekiz yılda tamamlandığı yazılıdır.[12] Saray inşasının tamamlanmasının ardından 15. yüzyıl tarihçisi Kritovoulos'un aktardığı bilgilerde Sarayın; çeşitliliği, güzelliği ve gösterişiyle dikkat çekici, bina içlerinde ve cephelerinde kullanılan kıymetli malzemeleriyle, içerisinde su ögeleri, çeşitli bitki ve hayvanların bulunduğu bahçeleriyle eşsiz bir yapı olduğu anlatılmaktadır.[13]

Sarayın surları; Sultan II. Mehmet tarafından yaptırılmış olup, Marmara denizine tarafındaki sur, Sirkeci İskelesi ve Sepetçiler Köşkü'den başlayarak Ahırkapı yakınlarına kadar 2,5 km. olup, kara tarafı ise; Bâb-ı Hümâyûn'dan Soğuk Çeşme Kapısı'na kadar uzanmaktadır. Oradan Alay Köşkü mevkiinden dönerek Salkımsöğüt Caddesi, Demirkapı ve Sepetçiler Köşkü yakınlarından deniz surlarıyla birleşmektedir.[14] 1478 de bütün saray sahası yüksek duvarlarla çevrilmiştir.[15] 1523 tarihli Hünername İstanbul tasvirinde saray vaziyet planı, surlar, bahçeler ve saray çevresi gösterilmektedir. (Görsel 4)

Görsel 4 Hünername, İstanbul tasvirinde Topkapı Sarayı, 1523, TSMK. y. 158b-159a[16]

[12] Necdet Sakaoğlu,a.g.e.,s.20.
[13] Prof. Dr. Halil İnalcık "Fatih Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası" s.225.
[14] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 17.
[15] Prof. Dr. Halil İnalcık, a.g.e. s.219-220.
[16] İRAMA, 2015

1.2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Fatih Sultan Mehmet'in, İstanbul'u fethinden sonra şehrin imarı ve iskanıyla titizlikle ilgilenmiş, güzelleştirmek için büyük çaba sarf etmiştir.[17] Şehre ilk olarak hakimi olduğu eyaletlerin üst düzey sınıflarını yerleştirmiş, daha sonra nitelikli yapılar inşa etmeleri için emir vermiştir.[18] Sultan Sarayın inşası için deneyimli usta ve zanaatkarları görevlendirmesinin yanı sıra kullanılacak malzemelerin de kaliteli olmasına özen göstererek inşa sürecine bizzat nezaret etmiştir.[19] Sultanın fetih sonrasında yaptırmış olduğu yeni saray deniz kıyısında olup, kuzey-doğu yönünde Marmara denizine, güney-batı yönünde Ayasofya ve kara surlarına hakim olan bir yapıdır. (Görsel 5)

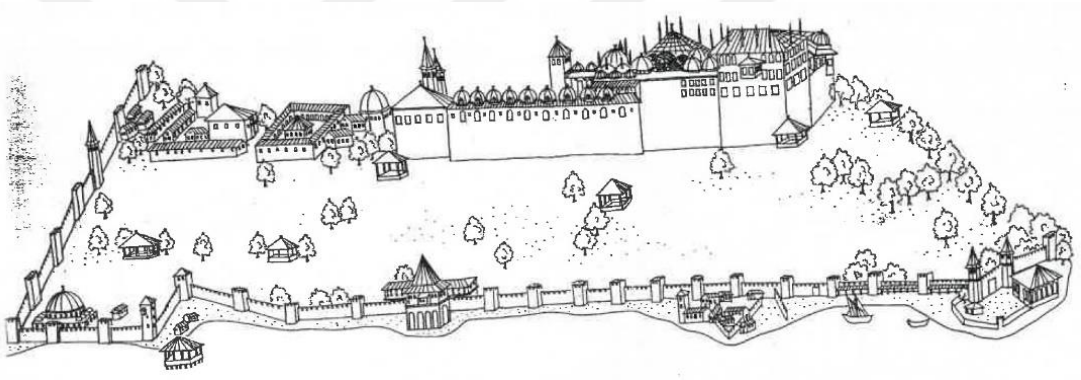

Görsel 5 Topkapı Sarayı doğu kısmına ait restitüsyon çizimi, 16. yüzyıl[20]

Fatih Sultan Mehmet döneminde tamamlanan Sur-i Sultani'nin kara surları yaklaşık 1,4 km uzunluğundadır.[21] Sur-i Sultani'nin deniz surları, Fatih'in kara surlarının Haliç kıyılarında Yalı Köşkü yakınındaki birleşim noktası ile Marmara kıyılarında Ahırkapı mevkiindeki birleşim noktası arasında kıyı şeridine paralel şekilde uzanan ve yaklaşık 2,2 km uzunluğunda olan Bizans dönemi surlarıdır. İstanbul'un fethinden sonra, Bizans döneminden kalma bu şehir surları, Fatih'in kara surunu inşası sırasında tamir ve tahkim edilerek Sur-i Sultani'nin deniz tarafındaki sur hattını oluşturmaktadır.[22] Sarayı gören Avrupalı yabancıların ilklerinden olan ve 1551

[17]"Kritovulos, Tarihi 1451-1467", Çev.Ari Çokona ,İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s.137
[18] Kritovulos, a.e., s.158.
[19] Kritovulos, a.e., s.168.
[20] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s.15.
[21] Hasan Soyal "Topkapı Sarayı'nda Sur-i Sultani" Y.Lisans Tezi s.215.
[22] Hasan Soyal, a.e., s.339.

yılında Fransa elçisinin refakatinde saraya giren Nicolas de Nicolay sarayın iki kara mil uzunluğunda[23] (3,2 km) yüksek surlar ile çevrili arazinin denize doğru burun veren köşk ve yapıların bulundugunu revaklı avlunun çevresinde ikiyüze yakın odanın teşkil edildiğini aktarmaktadır.[24]

Topkapı Sarayı'nın mimari planı belirlenirken saray- tebaa ve Osmanlı devlet gelenekleri büyük rol oynamıştır. Ayrıca sarayın mimarisinde Fatih Sultan Mehmet'in babası Sultan II. Murad'ın Tunca Nehri kenarında yaptırdığı Edirne Yeni Sarayı da esin kaynağı olmuştur.[25] Sur-i Sultani alanın genel planına bakıldığında bir kısmının saray ve iç yapılarına, büyük bir kısmının ise tebaanında girebildiği bahçeler, köşkler, meydanlar, bostanlar, depolar, ocaklar, koğuşlar bulunmaktadır. (Görsel 6, Görsel 7)

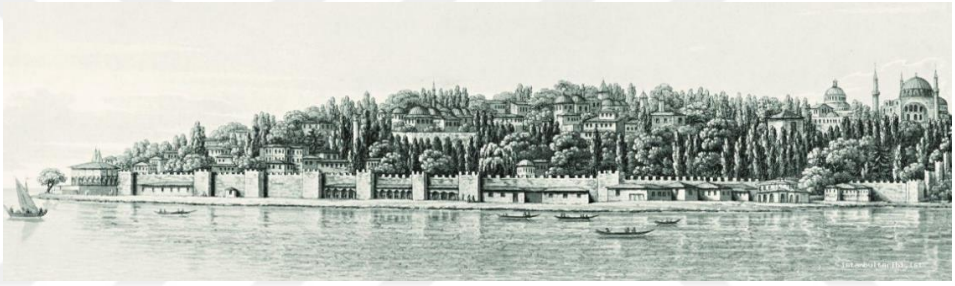

Görsel 6 16.yüzyıl yabancı bir seyyahın gözü ile Topkapı sarayı (Pertusier)[26]

Görsel 7 Marmara denizinden Topkapı Sarayı çizimi, 1686 (Francesco Scarella)[27]

[23] 1 kara mili = 1,609344 km dir. 2 kara mili yaklaşık 3,2 km ye tekabül etmektedir.
[24] Necdet Sakaoğlu,a.g.e.,s.20.
[25] N. Kancal Ferrari, a.g.e. s.141
[26] Nicole Kancal Ferrari, a.g.e. s.142
[27] Gülru Necipoğlu, a.g.e., Lev.31b

Sakaoğlu'na göre bir elipsi andıran bu alanın 45 metre rakımlı tepe düzlüğü, saray konumunda tahkim edilmiştir. Buradaki iç avlular, teraslara oturmuş yapılar açılarında hafif sapmalar ile dikdörtgen biçimli mimari bir yoğunluk oluşturmuştur. Sakaoğlu saray alanına ilişkin olarak surlarla çevrili alanının 592.600 m^2 olduğunu belirtmektedir.[28] Ancak, söz konusu saray alanına ilişkin gerçekçi alan bilgisi için mevcut verilerden yola çıkılarak yapılan ölçümler sonucunda Sur-i Sultani ile çevrili alan yaklaşık olarak 607.570 m^2 olarak ölçülmüştür. (Görsel 8)

Görsel 8 Sur-i Sultani'nin çevrelediği Topkapı Sarayı alanı yüzölçümü (Öcal, 2021)[29]

1.3. YERLEŞİM DÜZENİ

Topkapı Sarayı yerleşim düzeni olarak padişah ve ailesinin ikamet ettiği, padişahın imparatorluğu yönettiği ve devlet erkanın toplandığı düzende planlanmıştır. Surlar ile çevrili dış hizmet birimleri ve meydanların olduğu dış saray yerleşim düzenin ilk kısmını oluşturmaktadır. Devletin idare ve temsil edildiği birimlerin olduğu ikinci kısım, padişah ve ailesine hizmet birimleri ile Harem yapılarının bulunduğu üçüncü kısım ve son olarak sarayın sofa ve hasbahçe kısmını oluşturan dördüncü kısım halinde yerleşim düzeni oluşturulmuştur.

[28] Necdet Sakaoğlu,a..e.,s.16.
[29] Şekildeki kroki de Sur-i Sultani'nin çevrelediği alan taranmış ve dijital ortamda ölçülmüştür.

1.3.1. Avlular

Topkapı Sarayı dört adet birbirini takip eden avlulardan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi ve ilk olanı birinci avlu (Alay Meydanı veya Dış Saray), devamında ikinci avlu (Divan Avlusu), üçüncü avlu (Enderun Avlusu) ve dördüncü avlu (Sofa-i Hümayun) mevcuttur. Birinci avlunun doğu kısmını oluşturan alan konumuz sınırlarını kapsamaktadır.

1.3.1.1. I. Avlu (Alay Meydanı)

Birinci Avlu, Alay Meydanı ve Birun (Dış Saray) olarak da bilinmektedir. 1478'de Sur-i Sultanî'nin inşa edilmesiyle sınırları belirlenen Topkapı Sarayı'nın bölümlerinden biri olan Birinci Avlu'ya Ayasofya ile Sultan III. Ahmet Çeşmesi tarafından geçişi sağlayan kapı, aynı tarih kitabeli Bâb-ı Humayun'dur. Surlar ile birlikte inşa edilen kapı, geçmişte üzerinde pencereli bir köşk bulundurmaktaydı. Bu köşk Fatih Sultan Mehmet ve sonrasında Kanuni Sultan Süleyman'ın oturup şehri seyrettiği bir mekandı. 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar saymanlık kurumu olarak kullanıldığı ve toplanan vergilerden devletin halk hazinesinin korunduğu (*Beyt'ül Mâl*) bir mekan haline gelmiştir. Burada toplânmış bu hazineyi ikinci avludaki Divan salonuna bağlı dış hazineye, asker maaşı olarak kullanılmak üzere aktarırlardı.[30]

Saraya girişin sağlandığı, birinci avlu ile Ayasofya'nın bulunduğu meydanı birbirine bağlayan kapı Bab-ı Hümayun'dur. Çeşitli onarım ve değişimler geçiren Bab-ı Hümayun'un üst kısmında, Ata Bey'e göre Fatih Sultan Mehmet dönemine tarihlenen bir köşk bulunduğu öğrenilmiştir.[31] Bab-ı Hümayun Kapısı Üzerindeki köşk tarzındaki yapı günümüzde mevcut değildir, 1866 yangınıyla harap olmuştur. Daha sonra üzerindeki köşkün altındaki arka kapıya Sultan Abdülaziz'in (1861-1876) emriyle ön cephesindeki kapı girişinin aynı düzeninde mermerden neo-klasik üslûpta bir niş ve kemer düzeni yapılmış ve bu değişiklik kapının kemerinde yer alan aynı sultanın tuğrasıyla da ayrıca bildirilmiştir.[32] (Görsel 9)

---

[30] H. Canan Cimilli, Topkapı Sarayı Anıtsal Kapılarının İşlev ve Sembolizm Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007, dipnot. 243, s.96

[31] Ata Bey'den aktaran Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan,için bkz: Topkapı Sarayı Bir Mimari Araştırma, İstanbul, 1982, s. 9.

[32] H. Canan Cimilli, a.e., s.97

Bab- Hümayun'un bir yüzü Birinci Avlu'ya bakmakta olup diğer yüzü Ayasofya ve Sultan III. Ahmet Çeşmesine ve Ayasofya Meydanı'na bakmaktadır. Topkapı Sarayı'nın şehirle bağlantısını sağlayan Sarayın ilk ve ana kapısıdır. Ayasofya ile Sultan III. Ahmet Çeşmesi'nin karşısında bulunan kapı, Sur-i Sultani sınır surları üzerinde yer almaktadır.[33] (Görsel 10, Görsel 11)

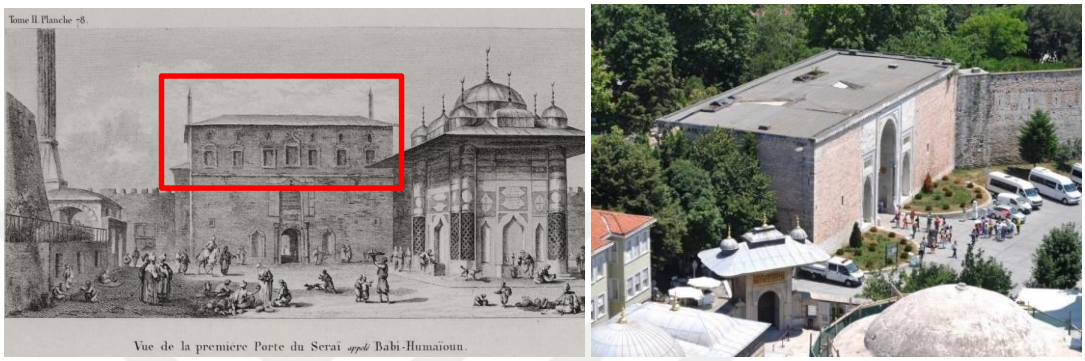

Görsel 9 Bab-ı Hümayun ön cephesi (sur dışından) 19. yüzyıl görünümü (solda)[34]
Görsel 10 Günümüzdeki görünümü (sağda)[35]

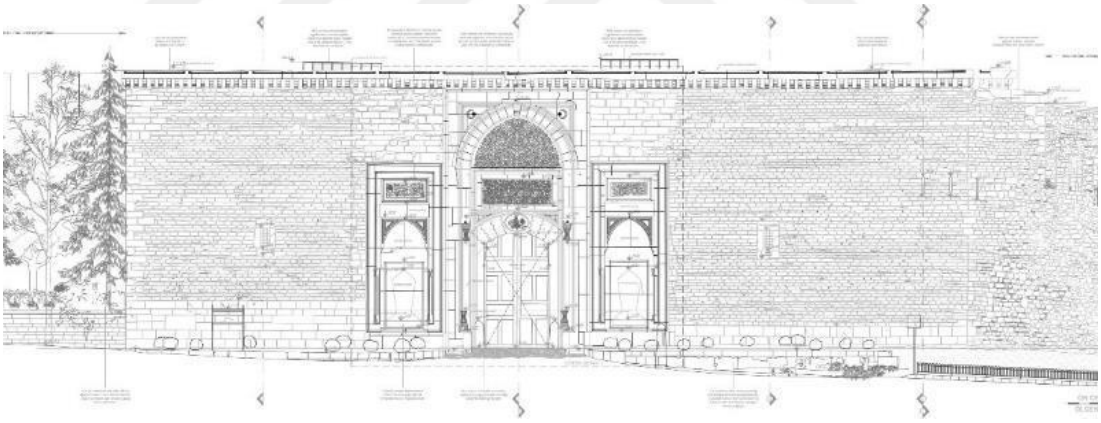

Görsel 11 Bab-ı Hümayun ön cephe (sur dışı) rölövesi[36]

1.3.1.1.1. Birinci Avlu Batı Kısmı (Alay Meydanı)

Önemli olaylarda devlet erkanının toplanma yeri olarak da kullanılan Birinci Avlu, sarayın dış hizmet (Birun) yapılarını barındırmaktadır. Dış hizmet binalarını barındıran Birinci Avlu'nun giriş kapısı Bab-ı Hümayun ile Babüsselam arası ayrım olarak kabul edildiğinde batı ve doğu kısmı olarak ikiye ayrılmaktadır. (Görsel 12)

[33] M. Orhan Bayrak, Topkapı Sarayı, 1996, s.28
[34] Choiseul Gouffier (1752-1817)'in yapmış olduğu gravür, Elif Sağdıç "a.g.e. s.29
[35] Hasan Soyal, İRAMA
[36] Hasan Soyal, İRAMA

Birinci Avlu'nun batı kısmında farklı dönemlere ait bir çok yapı bulunmaktadır. Batı kısmında sırasıyla Aya İrini, Karakolhane Binası, Darphane Binaları, Enderun Hastanesi, Saray (Has) Fırınları, Deavi Kasrı, Su Terazisi, Dolap Ocağı ve Çinili Köşk yer almaktadır.

Görsel 12 Birinci Avlunun doğu ve batı kısımlarını gösteren harita[37]

Bab-ı Hümayun kapısına yakın hasta içoğlanların tedavi edildiği Enderun Hastanesi günümüze kadar ulaşamamıştır. Çizme Kapısı"ndan Babüsselam"a kadar devam eden duvar boyunca uzanan Has Fırın'da saray ekmekleri pişirilmekteydi. [38] Has Fırınlara ait yapılar günümüze kadar ulaşamamıştır.

Ayasofya'nın arkasında Bâb-ı Hümayun'un önündeki meydan ismi ise düzenlenen gösterilerin ve alay törenlerinin başlangıç ve bitiş noktasını oluşturan giriş olmasından dolayı Alay Meydanı olarak isimlendirilmektedir. Her gün sabah namazı vaktinde açılıp akşam yatsıdan sonra kapatılan Bâb-ı Hümâyûn Sarayın saltanat kapısı olup tören protokolleri ve alaylar burada başlamaktaydı.[39] Hünername gravüründe Bab- Hümayun ile Babüsselam kapıları arasındaki tören ve alaylar ayrıntılı olarak tasvirlenmiştir. (Görsel 13)

[37] Google Earth den yararlanılmıştır. E.T: 27.12.2021
[38] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s.16.
[39] Necdet Sakaoğlu, Tarihi, Mekânları, Kitabeleri ve Anıları ile Saray-ı Hümayun Topkapı s.33

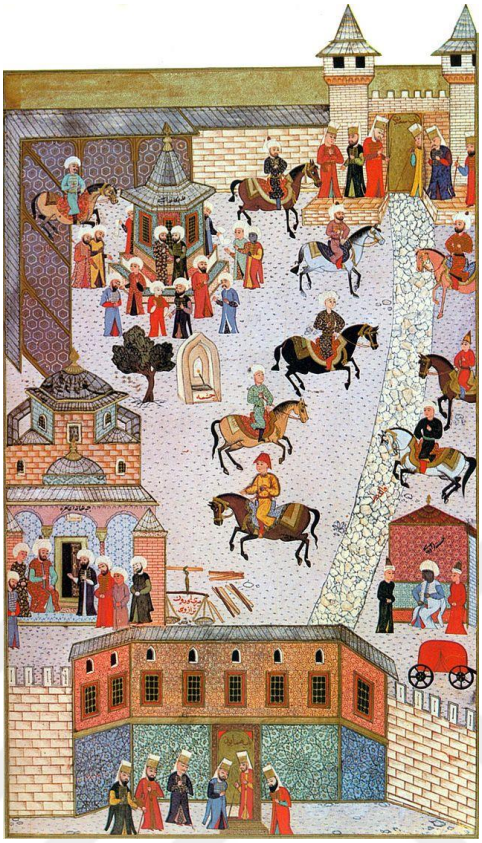

Görsel 13 Hünername, Bab-ı Hümayun ve Birinci Avlu tasviri, (1584), TSMA, H. 1523, y.15b

6. yüzyılda Ayasofya ile aynı dönemde yapılmış Aya İrini, birinci avluda mevcut bulunan en eski yapı olma özelliğini taşımaktadır. I. Konstantinus (324-337) zamanında yapıldığı tahmin edilen kilisenin 532'deki Nika Ayaklanması sırasında yandığı ve İmparator Justinianos döneminde yeniden yaptırılmış olduğu bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu öncesinde 8. ve 9. Yüzyıllarda deprem ve yangın gibi afetlere maruz kalarak hasarlar almıştır.[40] Fetihten sonra camiye çevrilmediği için mimarisinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Kilise işlevinde yapılmış olan yapı, 15. yüzyılda iç cephane, sonra da Harbiye Nezareti'nin silah ambarı olarak kullanılmıştır. Sultan III. Ahmet döneminde de savaş ganimetleri ve antika silahların "*Dar-ül Esliha"* adı ile sergileneceği bir mekân haline getirilmiştir.[41]

1846 yılında Tophane müşiri Fethi Ahmet Paşa zamanında arkeoloji müzesine, sonraki dönemlerde de Askeri Müzeye çevrilmiş olan yapı, 2019 yılının yakın dönemine kadar özel müzik festivallerinin gerçekleştirildiği bir merkez olarak da

[40] Bilge Ar, Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi, Doktora Tezi, İTÜ, 2013, s. 16
[41] Bilge Ar, a.e. s. 121.

kullanılmaktaydı. 2019 yılından sonra Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlanan Aya İrini, günümüzde müze olarak işlevine devam etmektedir. (Görsel 14, Görsel 15)

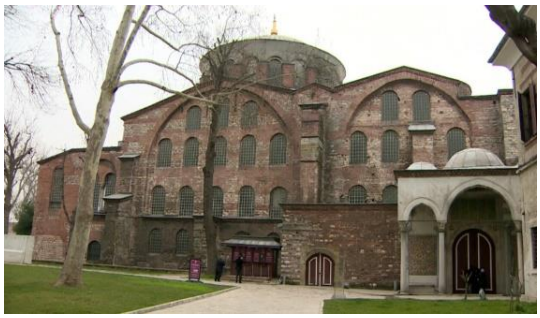

Görsel 14 Aya İrini Kilisesi kuzey cephe görünümü, 19. yüzyıl (solda)[42]
Görsel 15 Günümüzdeki görünümü[43] (sağda)

Aya İrini'nin yanında bulunan Darphane binaları 1727 yılında inşa edilmiştir.[44] 18. yüzyıldan sonra "Darphane-i Amire" olarak İstanbul'da para basılan tek darphanedir. 1967 yılına kadar devletin para basım faaliyeti devam etmiştir.[45] Darphane para basmanın yanı sıra saray içerisinde bulunan kıymetli eşyaların muhafazası için de kullanılmıştır. 1967 yılında terk edilen Darphane oldukça harap bir durumda kalmıştır.[46] Günümüzde yapıya ait binaların restorasyon, teşhir-tanzim proje ve uygulama çalışmaları devam etmektedir. (Görsel 16, Görsel 17)

Görsel 16 Darphane-i Amire, 1819, Melling (solda) **Görsel 17** Günümüzde Darphane-i Amire, 2019, (sağda)

[42] Kaynak, Atatürk Kitaplığı Arşivi
[43] M.N. Öcal, 2018
[44] Wolfgang Müller-Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Çev. Ülker Sayın, Yapı Kredi Yayınları, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 501
[45] Didem Sunan, "Tarihi Gelişim içinde Darphane-i Amire yapıları ve Damga Matbaası'nın mimari analizi ve değerlendirilmesi" Y.Lisans Tezi, 2007
[46] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 72.

Birinci avlunun kuzeybatısında bulunan Arkeoloji Müzeleri içerisindeki Çinili Köşk, Sultan II. Mehmet tarafından 1472 tarihinde inşa ettirilmiş olup, yapıda kullanılan çinilerden dolayı en çok dikkat çeken köşklerdendir.[47] Eğimli bir arazide inşa edilmesi dolayısıyla ön giriş cephesinden tek, arka güney cephesi ise çift katlıdır. Dört yönde eyvanı olan merkezi kubbeli olarak inşa edilmiştir. 17. yüzyılın sonlarına doğru saraya mensup ağaların oturduğu aktarılmaktadır.[48] 19. yüzyılın ortasına gelindiğinde, müzeye dönüştürülmeden önce köşkün bir süre Harbiye Ambarı olarak kullanıldığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.[49] (Görsel 18, Görsel 19)

19. Yüzyıl'da ihmal edilen ve bakımsız kalan Çinili Köşk yüzyılın sonlarına doğru müze binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1873 yılında Aya İrini Kilisesi'nde bulunan eski eserlerin Avrupa'daki benzerleri gibi bir müze açılarak burada sergilenmesine karar verilmiş ve müze binası için Çinili Köşk seçilmiştir.

Görsel 18 19. yüzyılda Çinili Köşk (solda)[50], **Görsel 19** Günümüzde Çinili Köşk (sağda)[51]

Bab-ı Hümayun'un sağ tarafında Osmanlı döneminde sarayın fırınlarının dayandığı duvar aksında ve sarayın en eski su yapılarından biri olan "Su Terazisi" bulunmaktadır. Topkapı Sarayı'na verilen Halkalı Suyu, bu terazinin yukarısındaki küçük tevzi havuzuna, oradan da Dolap Ocağı'na akmakta ve buradan sarnıçlar vasıtasıyla saray dairelerine dağıtılmaktaydı.[52] (Görsel 20, Görsel 21)

[47] Hülya Tuncay, Çinili Köşk, 1980, İstanbul, s. 3.
[48] H. Meriç Uğraş, Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray: İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi, Doktora Tezi, YTÜ, 2010, s. 56.
[49] H.Meriç Uğraş, a.e. s. 56.
[50] Basile Kargopoulo, İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi
[51] https://www.trthaber.com/foto-galeri/fatihin-sirca-sarayi-cinili-kosk/7392/sayfa-2.html E.T:08.02.2021
[52] Necdet Sakaoğlu, a.g.e. s. 59-60.

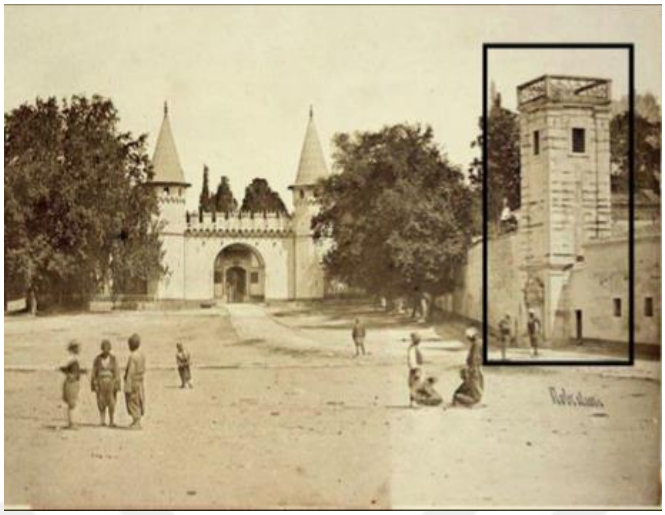

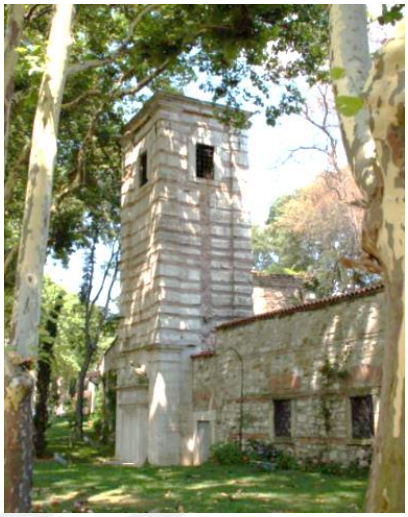

Görsel 20 Birinci Avlu'da Su Terazi, 1850 (Anonim) (solda), **Görsel 21** Günümüzde Su Terazi, 2019 (sağda)

1.3.1.1.2. Birinci Avlu Doğu Kısmı (Dış Bahçe)

Görsel 22 Birinci avlu doğu kısmını ve yapıları gösteren harita[53]

Birinci Avlu Doğu kısmı Antik Çağ dönemi, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun izlerini taşıyan önemli bir alandır. Konumuz sınırlarını kapsayan bu alan Bab-ı Hümayun kapısı ile Babüsselam kapısı arasından geçen aksın güney-doğu tarafında Marmara denizine doğru, bir ucu Sarayburnu, diğer ucu Cankurtaran

[53] Google Earth den yararlanılmıştır. E.T: 27.12.2021

tarafındaki Otluk Kapısı ile Bab- Hümayun aksı boyunca uzanan sur duvarları içerisinde kalan bölgeyi kapsamaktadır. Birinci Avlu' nun yaklaşık 215,70 metrekare lik kısmını oluşturmaktadır.[54] (Görsel 22)

Birinci Avlu Doğu kısmında 3.yüzyıldan günümüze kadar birçok yapı ve meydanı içinde barındırmaktadır. Bunlardan bazıları günümüze kadar ulaşamamış olup, birçoğu günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu alanda izleri ve mevcudiyeti bulunan yapılar şunlardır; Hagios Georgios Manastırı, Cephanelik Sarnıcı, Komutanlık Sarnıcı, Arslanhane, Aziziye Depoları (Eski Askeri Depolar), Kimyahane, Gülhane Seririyat Hastahaneleri, Cirit veya Gülhane Meydanı, Matbaa-i Amire Binası, Güvercinlik Kuleleri, Askeri Yurt Binaları ve Bizans dönemi İstinat duvarlarından oluşmaktadır. Günümüze kadar ulaşamayan Antik Çağ ve Bizans dönemi yapılarına da arkeolojik araştırmalarda ve kaynaklarda rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır; Tiyatro, Mangana Sarayı, Vaftizhane, İncili Köşk ve Kasırlar dan oluşmaktadır.

Görsel 23 Birinci avlu doğu kısmını gösteren perspektif çizimi, (Metaphor)[55]

Birinci Avlu'nun doğu kısmını oluşturan alanı çevreleyen surlar, temelleri Bizans dönemine, onarımları ise Osmanlı döneminde yapılmış olan Sarayburnu-Demirkapı'dan başlayıp Cankurtaran Otluk Kapısına kadar ulaşan deniz surları ve Otluk Kapısından Bab-ı Hümayun'a kadar ulaşan kara surları ile çevrili Sur-i Sultani içerisinde kalmaktadır. (Görsel 24) Bu alan günümüzde İstanbul İli, Fatih İlçesi,

[54] Görsel 17 alanı dijital ortamda taranmış ve ölçülmüştür.
[55] İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı, Metaphor, Sur-i Sultani Stratejik Vizyonu başlıklı çalışma

Cankurtaran Mahallesi, 2 Ada, 37 Numaralı parsel de bulunmaktadır. Demiryolu hattı tek parça halinde 2863 Ada, 1 Numaralı parsel olmuştur. Hattın sahil tarafında kalan alanlar ve sur duvarları dört adet parsele ayrılmıştır. Bu parseller 2 Ada, 34, 81, 84, 109 Numaralı parsellerdir. (Görsel 25) Topkapı Sarayı ve çevresini oluşturan Sur-i Sultani içerisinde kalan Birinci Avlu Doğu kısmı 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanun'un esas ve hükümlerine göre 1.derece arkeolojik sit alanıdır ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı bünyesine alınmıştır.

Görsel 24 Konumuz sınırlarını çevreleyen Deniz Surları (Kırmızı Hat), Kara Surları (Mavi Hat) gösteren harita[56]

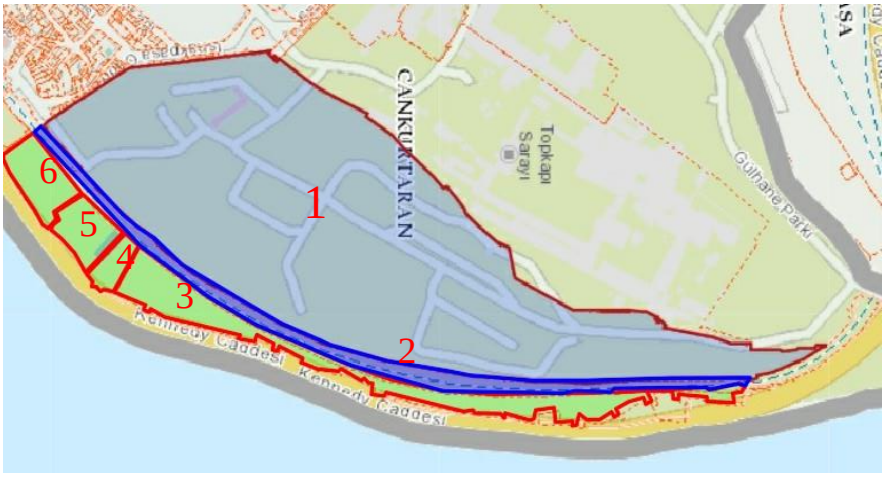

Görsel 25 Konumuz sınırlarını kapsayan alandaki parselleri sınırlarını gösteren harita[57] (İmar planında alanın 6 parça parselden oluştuğu görülmektedir.(1) numaralı alan (sarı renklendirilmiş) 2 ada, 37 parsel, (2) numaralı alan (mavi renklendirilmiş) 2367 ada 1 parsel, (3, 4, 5, 6) numaralı alanlar 2 ada 34, 81, 84, 109 parseller)

[56] Google Earth, Erişim tarihi : 10.09.2021
[57] Fatih Belediyesi Parsel Sorgulama sisteminden yararlanılmıştır. Erişim tarihi : 10.09.2021

1.3.1.2. II. Avlu (Divan Avlusu)

Bâbüsselâm ile Bâbüssaâde kapıları arasında uzanan, Kubbealtı'nda divan kurulduğu için "*Divan Meydanı*", Adalet Kasrı bulunduğu için "*Adalet Meydanı*" isimleri verilen İkinci Avlu, 20.800 m²'lik bir alanı kaplamaktadır.[58] İkinci Avlu yapıları şunlardır: Bâbüsselâm Kapısı, Mutfaklar-Helvahane, Aşçılar Mescidi, Kubbealtı-Divan-ı Hümayun, Adalet Kulesi, Dış Hazine, Has Ahırlar, Beşir Ağa Cami ile Hamamı ve Zülüflü Baltacılar Koğuşu'dur.

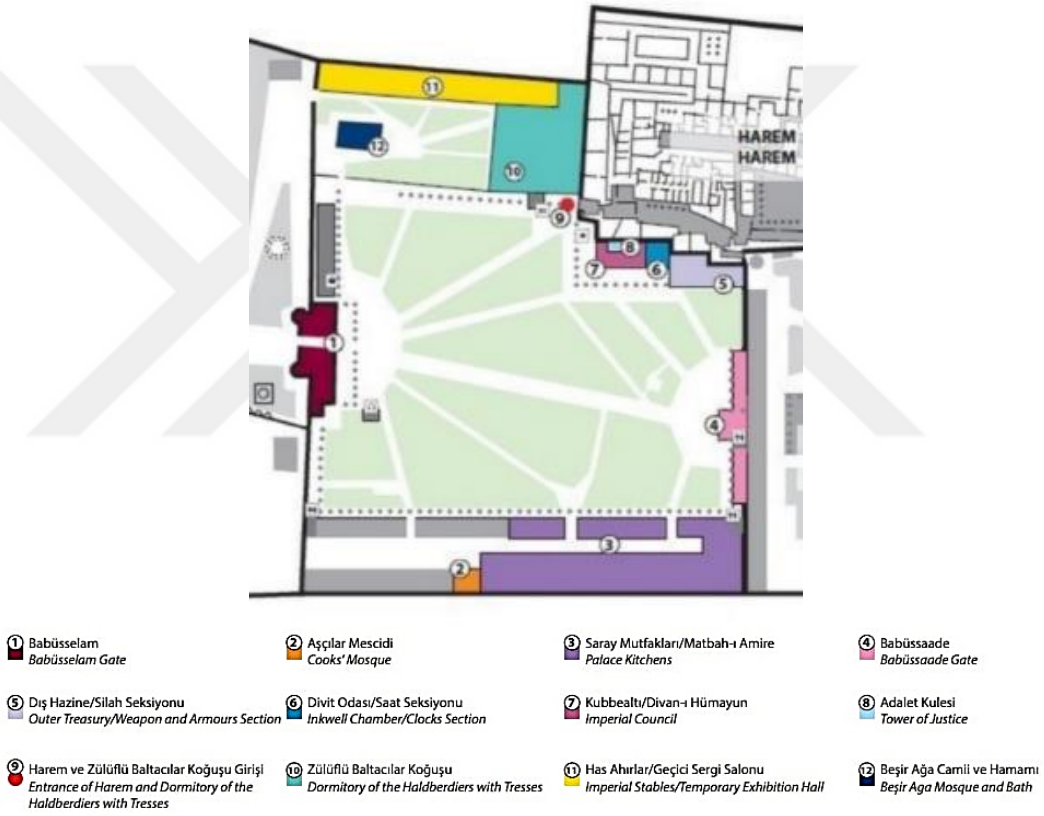

Görsel 26 İkinci avlunun vaziyet planı[59]

Bâbüsselâm olarak bilinen Orta Kapı, sarayın Bâb-ı Hümâyûn'dan sonraki ikinci girişidir. Birinci Avluyu, İkinci Avluya bağlayan bu büyük kapıya '*Selamet ve Saadet Kapısı*' veya '*Orta Kapı*' isimleri verilmiştir.[60] İnce yonu taştan inşa edilen Babüsselâm kapısı; kurşun kaplı sivri kuleleri, kemerli derin kapı eyvanı ile klasik mimari bir üslup görünümdedir. (Görsel 27, Görsel 28)

[58] İlber Ortaylı, Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı, s. 298.
[59] https://kulturenvanteri.com/yer/topkapi-sarayi-ikinci-avlu/ E.T.: 05.04.2021
[60] Necdet Sakaoğlu, a.g.e. s.80.

İkinci avlunun inşası Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiş; Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise büyük bir yenilik geçirmiştir. İkinci avlu önceki avluya göre daha korunaklı ve özellikli olup, sultanın dışında at ile girişler yasaklanmıştır.[61]

Görsel 27 Babüsselam, 1850 (solda)[62], **Görsel 28** Günümüzde Bâbüsselâm (sağda)

Babüsselam Kapısı, İkinci Avlu ile Birinci Avluyu birbirine bağlamaktadır. İki yanında kulelerin yer aldığı kapının kulelerinin altında odalar bulunmaktadır.[63] İkinci avlunun sağ kanadında kendi içerisinde koğuşlarını, mescitlerini barındıran avlulu yapısıyla resmi adı da "*Matbah-ı Amire*" olan mutfaklar yer almaktadır. Mutfak sayıları değişiklik gösterdiği gibi padişah, ailesi ve saray ağaları için ayrı ayrı mutfaklar hizmet vermiştir.[64] Mutfakların planları Fatih Sultan Mehmet tarafından oluşturulmuş, 1574'te çıkan yangınla büyük zarar gördükten sonra Mimar Sinan tarafından da yenilenmiştir.[65] (Görsel 29)

Bâbüsselâm' dan ikinci avluya girildiğinde doğu kısmına düşen ve baş kısmında mihrap taşı bulunan Sultan III. Selim'in yaptırdığı Namazgâh yer almaktadır.[66] Namazgâh plan ölçüleri ve konumu itibari ile günümüzde de mevcuttur. (Görsel 30)

[61] Gülru Necipoğlu, a.g.e., s. 86.
[62] Claude-Marie Ferrier Fotoğraf Arşivi
[63] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 20.
[64] Jean Baptiste Tavernier, 17. yüzyıl Topkapı Sarayı, Çev. Teoman Tunçdoğan, Edt. Necdet Sakaoğlu, İstanbul, 2007, s. 56
[65] Gülru Necipoğlu, a.g.e. s. 101.
[66] Elif Sağdıç "a.g.e., s.39

Görsel 29 Saray Mutfakları (Matbah-ı Amire) ön cephe görünümü

Görsel 30 İkinci Avlu 'da bulunan Namazgah[67]

"Divanhane-i Amire", "Divan-ı Hümayun" isimleriyle de adlandırılan Kubbealtı'nda devletin yönetim birimleri bulunmaktadır.[68] Kubbealtı'nın geniş saçakları ile kapalı gezinti mahallinden bu birimlere ulaşılmaktadır. Bu mekânlardan ilk olanı "*Divanhane-i Hümayun*" da devlet erkânının her salı toplanarak görüşmeler yaptığı aktarılmaktadır.[69]

Kubbealtı'nın toplantı yapılan birinci oda-salonunun karşı duvarında bulunan kafesli pencerenin arkasında yükselen "*Adalet Kulesi*" (*Adalet Kasrı*), Topkapı Sarayı'nın en yüksek yapısıdır.[70] 45 metre yüksekliğinde olan Adalet Kulesi; kare planlı, sivri kuleli ve üst katı dört pencereli bir yapıdır. Kulenin birinci katında ve Kubbealtı'na bakan pencerenin bulunduğu bölüme "*Adil Köşkü*" denilmekte olduğu ve kulenin, ikinci, üçüncü katında sahanlıklar bulunduğu aktarılmaktadır.[71]

[67] https://kulturenvanteri.com/arastir/h/?_ara=NAMAZGAH&_per_page=1000 E.T:14.04.2021
[68] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 100.
[69] Semavi Eyice, a.g.e., s. 15.
[70] Zeynep Tarım Ertuğ, 'Topkapı Sarayı', TDV İslâm Ansiklopedisi, 41. Cilt, 2012, s. 256-261.
[71] Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, a.g.e. s.66..

Eldem'e göre Abdülaziz (1861- 1876) tarafından, Eyice ve Özlü'ye göre ise Abdülmecid (1839-1861) tarafından Sarkis Balyan'a onarımı yaptırıldığı düşünülen Adalet Kulesi günümüzdeki haliyle ampir üsluptadır.[72] 19. yüzyıl fotoğraflarına bakıldığında fotoğraf açısının harem giriş kapısı cephesinden çekildiği anlaşılmaktadır. Divanhane önünde demir parmaklıklar ile çevrili bir alan mevcuttur. Adalet Kulesi'nin ise taştan bir alt yapı üzerinde yükselen ve günümüzdeki görünümünden farklı olarak cephelerinde üç pencere bulunan ahşap bir köşk olduğu görülmektedir. (Görsel 31, Görsel 32)

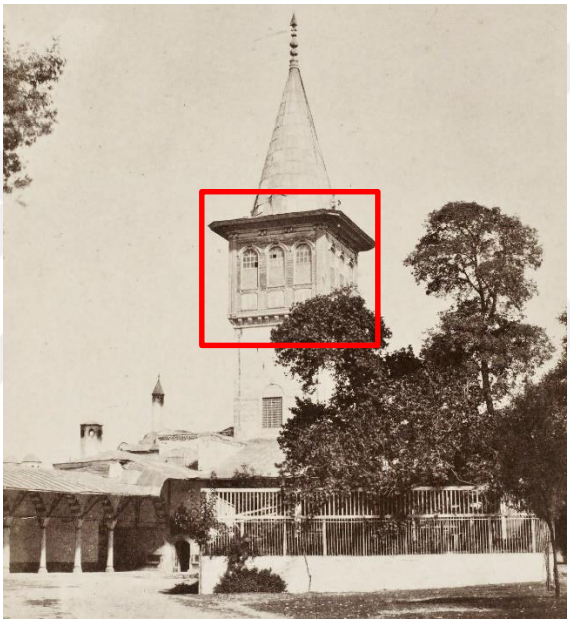

Görsel 31 Adalet Kulesi, 1865, Adolphe Saum[73]

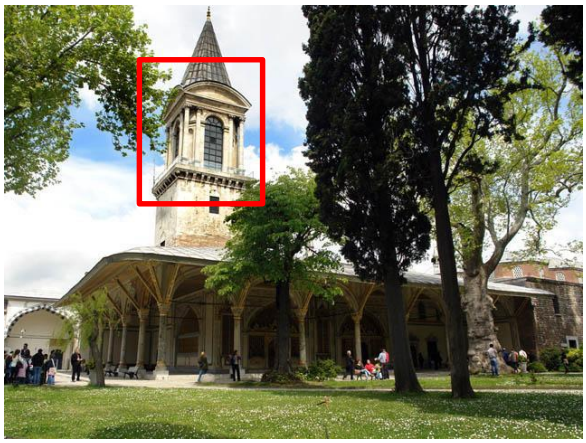

Görsel 32 Günümüzde "Divanhane" ve "Adalet Kulesi"

[72] Asile Yaman, "Topkapı Sarayı'nın III. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler" Y.Lisans Tezi, s.36
[73] http://www.eskiistanbul.net/3446/adalet-kulesi-adolphe-saum-1865-1870, E.T: 24.12.2021

1.3.1.3. III. Avlu (Enderun Avlusu)

Görsel 33 Üçüncü avlunun vaziyet planı[74]

Üçüncü Avlu Yapıları: Küçük Oda, Büyük Oda, Arz Odası, III. Ahmet Kütüphanesi, Ağalar Cami, Has Oda, Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi), Enderun Hamamı, Seferli Koğuşu, Kilerli Koğuşu, Hazine Koğuşu ve Kuşhane'dir. "*Enderun Avlusu*" olarak da adlandırılan Üçüncü Avlu 'da etrafını çevreleyen koğuşlar yer almaktadır. Üçüncü Avlu yapıları Enderun Teşkilatı'na ait birimler ile padişahın yaşamıyla bağlantılı birimlerden oluşmakta olduğu aktarılmaktadır.[75] Üçüncü avlunun ana planı ve yapılarının çoğu Sultan II. Mehmet dönemi sonlarında tasarlandığı aktarılmaktadır.[76]

Üçüncü avluya oldukça ihtişamlı olan Babüssaade Kapısı ile giriş yapılmaktadır. Babüssaade Kapısı; Yaldızlı Kapı, Taht Kapısı, Arz Kapısı, Akağalar Kapısı, Harem Kapısı veya Enderun Kapısı olarak da adlandırılmakta olduğu

[74] https://kulturenvanteri.com/yer/topkapi-sarayi-ucuncu-avlu/ E.T: 05.04.2021
[75] Semavi Eyice, a.g.e., s. 15.
[76] Asile Yaman, a.g.e. s.54

aktarılmaktadır.[77] Akağalar Kapısı denmesinin sebebi, kapının iki yanında uzanan mekânlar bu kapıyı bekleyen akağaların başı olan Kapu ağası ve emrindeki ağaların koğuşları bulunmasından gelmektedir. Bâbüssaâde, Arz Odası'na açılması ve İkinci Avlu tarafında yapılan törenler sebebiyle sarayın en önemli ve gösterişli kapısıdır. İki yanında revaklar bulunup üçüncü avluya geçişi sağlayan bu kapı, kurşun kaplı kubbesi ve Barok üsluplu süslemeleri bulunan geniş bir saçağa sahiptir[78] Babüssaade kapısı kubbe ile örtülü olup geniş bir saçakla bizleri karşılamaktadır. Enderun (İç Saray) ve Birun'u (Dış Saray) ayıran bu kapının iki yanında beyaz ve yeşil mermer sütunlarla taşınan revaklar sıralanmaktadır. (Görsel 34, Görsel 35)

Görsel 34 Konstantin Kapıdağlı'nın, Sultan III. Selim'in Topkapı Sarayı'ndaki cülus törenini anlattığı yağlıboya tablosundan Babüssaade detayı, 1789[79]

Görsel 35 Günümüzde Babüssaade

[77] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 137.
[78] Asile Yaman, a.g.e. s.61-62
[79] https://www.thoughtco.com/ultans-of-the-ottoman-empire-1221866 E.T: 04.05.2021

Bâbüssaâde'den üçüncü avluya geçildiğinde, Arz Odası bulunmaktadır. '*Arzhane*', '*Arzhane-i Hümayun'*, '*Arz Divanhanesi*' isimleriyle de anılmaktadır. Arz Odası'nın Sultan II. Mehmet'in saltanatının son yıllarında yapıldığını Kanunname'de geçen "*bir 'arz odası yapılsun*" ifadesinden anlaşılmaktadır.[80]

Türk mimarlığının köşk üslubunun klasik bir örneği olan Arz Odası, taht odası ve yanındaki abdesthane mekânından oluşan tonozlu bir yapıdır. Ön cephede iki, arka cephesinde ise bir kapı bulunan yapıda; arka kapıyı sadece padişah kullanırken, öndeki kapıları devlet erkânı ve elçiler kullanmışlardır.[81] (Görsel 36, Görsel 37)

Görsel 36 Günümüzde Arz Odası giriş cephesi[82]

Görsel 37 Günümüzde Arz Odası güneydoğu cephesi ve Dış Revakları, 2020

[80] Asile Yaman, a.g.e. s.80
[81] Necdet Sakaoğlu, a.g.e. s. 148-150
[82] Asile Yaman, a.e. s.83

Arz Odası'nın arkasında yer alan Sultan III. Ahmet Kütüphanesi (Enderun Kütüphanesi), sarayın üçüncü avlusunda bağımsız tek yapıdır. Uzunçarşılı'ya göre Sultan III. Ahmet tarafından 1719 yılında yaptırılan kütüphanenin bulunduğu yerde daha önce II. Selim için Mimar Sinan tarafından yapılan "*Havuzlu Bahçe Köşkü*" bulunuyordu. Cami ve kasırlarda kitap dolapları yerine başlı başına kütüphane binası kurmanın tercih edildiği Lale Devri'nde, Sultan III. Ahmet, sarayda dağınık halde istifade edilemeyen kitapları bir yerde toplamayı uygun bulmuştur. Sultan II. Selim'in bakımsız ve harap bir halde olan köşkünü yıktırıp yerine kendi adıyla anılan veya "Enderun Kütüphanesi" de denilen yeni bir kütüphane binası yaptırmıştır.[83]

Mermer kaplı kütüphaneye iki yanda bulunan merdivenler ile ulaşılmaktadır. Fakat Levni'nin Surname-i Vehbi minyatüründe bulunan detayda merdivenlerin başlangıç kısmındaki söve taşlarından kemerli kapılar günümüze ulaşamamıştır.[84] (Görsel 38) Giriş cephesinde sütunlarla taşınan bir revak ve bu revağı örten üç küçük kubbe bulunmaktadır. Giriş ön cephesinde zengin rumî kabartmalarla süslü bir tacı olan, iki tarafında zarif su içme musluklarına sahip ve mihrap biçiminde 1719 tarihli çeşme bulunmaktadır.[85] (Görsel 39)

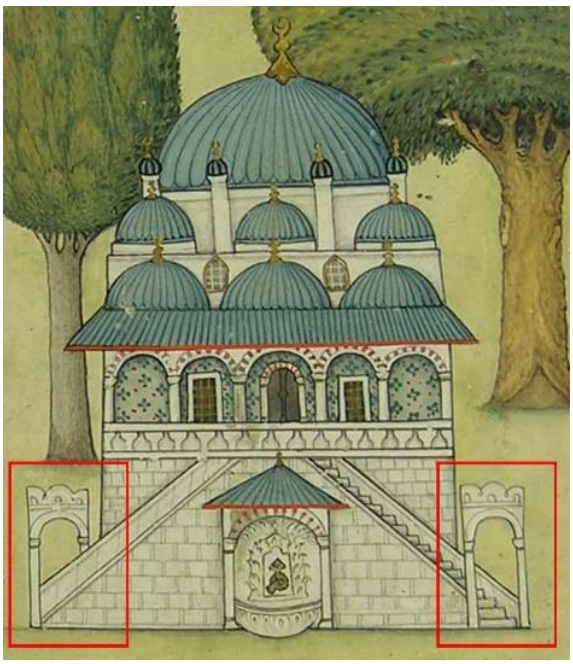

Görsel 38 Üçüncü avlu minyatüründen III. Ahmet Kütüphanesi detayı, 1720, TSM, A 3593,y

[83] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 318.
[84] Asile Yaman, a.g.e. 248
[85] https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii-kutuphanesi E.T: 23.12.2021

Görsel 39 Günümüzde Sultan III. Ahmet Kütüphanesi, 2020

Topkapı Sarayı inşa edilirken sarayın üçüncü avlusunda Fatih Sultan Mehmet tarafından bizzat Sultan ve Enderun halkı için yapılan Ağalar Camii denmekteydi.[86] (Görsel 40) Bu cami, padişahında yaptırması ve kullanması ile Hünkâr Cami olarak da isimlendirilmektedir.[87] Padişah ve Saray halkı tarafından kullanılan Ağalar Cami'nde minber ve minare yer almamaktadır. Caminin günümüzde araştırmacıların kullandığı dördüncü avluya bakan kısmı 18. yüzyılda eklenmiştir.[88] Dikdörtgen planlı cami, taş ve tuğla almaşık örgü sistemine sahiptir. 1881 yılına kadar ibadethane olarak kullanılan caminin 1923 yılından sonra Tahsin Öz tarafından, çatı kurşunlarının alındığı, duvarlarını otların sardığı ve içerisinde yıkıntılarla dolu olduğu aktarılmaktadır. 1925 yılında onarılmış, saray kitaplarının bir kısmı burada toplanmış ve kütüphane olarak işlev vermeye başlanmıştır.[89]

Görsel 40 Günümüzde Ağalar Camii, 2020

[86] Asile Yaman, a.g.e. s.227
[87] Reşad Ekrem Koçu, Topkapı Sarayı, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 74.
[88] Ekrem Hakkı Ayverdi, a.g.e., s. 106.
[89] Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları 1939-1944, İstanbul, 1948, s.4-5

Üçüncü avluda bulunan padişahların bizzat kullandığı bir diğer yapı da Has Oda Kasrıdır. Sevgi Ağca Diker'in aktardığına göre; Fatih Sultan Mehmet Han, Enderûn Avlusunun kuzeybatı köşesinde, Harem dairesinin kuzey ucu olarak tanımlanabilecek stratejik bir noktayı da kendisi için seçmiş ve Has Oda Kasrı'nı yaptırmıştır. Has Oda dairesi, esas olarak dörtlü plan düzenine sahip, bir saray köşküdür. Dört kubbeli ve etrafı revaklıdır. Avlunun en yüksek kubbesine sahip olması ile padişaha aidiyetini ve saygınlığını ilan eden Has Oda, zaman içinde pek çok değişiklik geçirmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han dönemi kaynaklarında Has Oda; Sultan'ın birçok yaz ve kış odasına sahip özel dairesi olarak tanımlanır.[90] Günümüzde Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşü getirmiş olduğu Kutsal emanetler bu mekânda sergilendiğinden bu alana "*Kutsal Emanetler Dairesi*" denilmektedir. (Görsel 41, Görsel 42)

Görsel 41 Kanuni Sultan Süleyman'ının Has Oda Meclisi'ne ait minyatür[91]

[90] Sevgi Ağca Diker, "Has Oda ve Teşkilatı" Doktora Tezi 2019 İstanbul Üniversitesi s.105
[91] Sevgi Ağca Diker, a.e. s.88

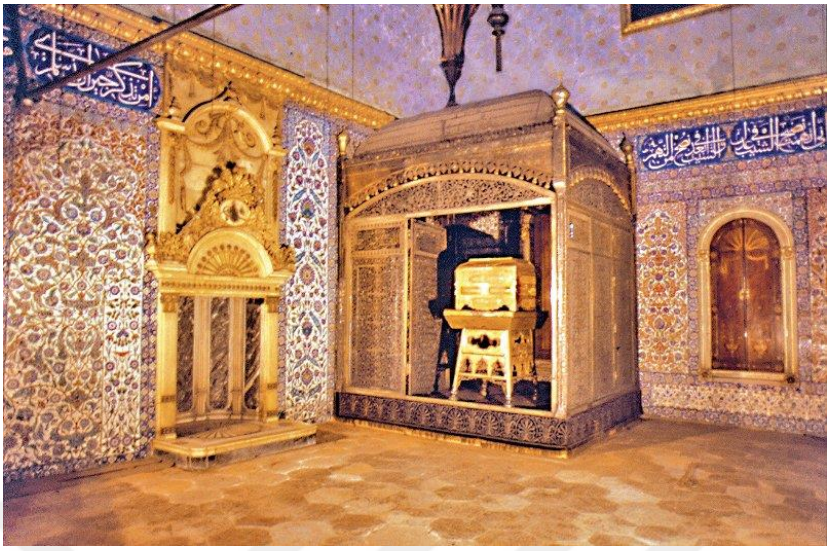

Görsel 42 Has Oda iç kısmından fotoğraf[92]

Üçüncü avlunun bir diğer önemli yapısını da Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi) oluşturmaktadır. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından Üçüncü avlunun doğu köşesinde Marmara Denizi ve Boğaziçi'ne hâkim bir noktada inşa edilmiştir. Necipoğlu Ata'dan, Köşkün Yeni Saray'da 1462/63 yıllarında inşa edilip diğer yapıların tamamlanmasından sonra Sultan II. Mehmet tarafından hazineye çevrildiğini ve en eski hünkâr kasrı olduğunu naklederken birkaç yıl sonra aynı avludaki Has Oda yapılana kadar burayı kullanmış olabileceğini belirtmektedir.[93] (Görsel 43)

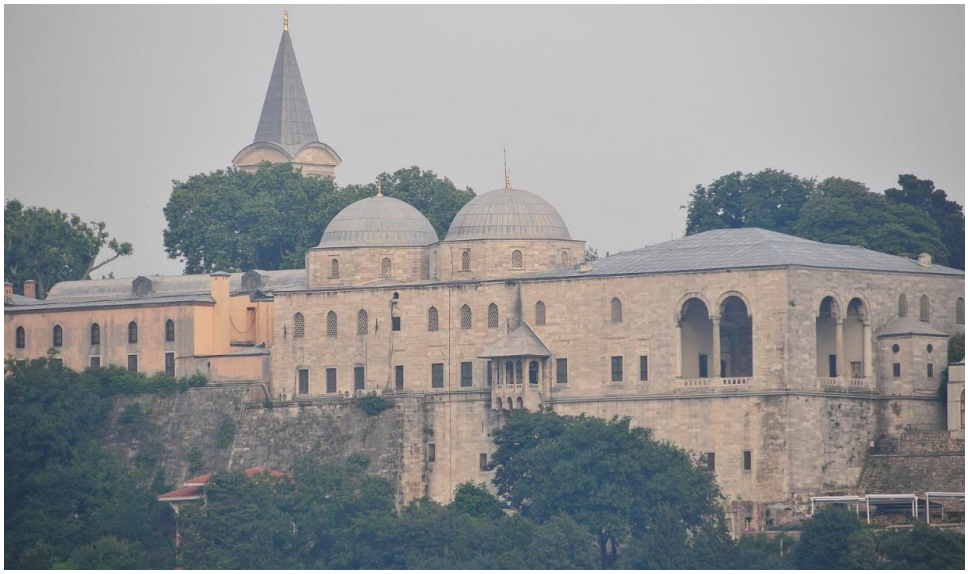

Görsel 43 Fatih Köşkü doğu cephesi fotoğrafı, 2010

[92] https://islamansiklopedisi.org.tr/mukaddes-emanetler-dairesi, E.T: 20.04.2021
[93] Asile Yaman, a.g.e. s.110

Sultanın kullandığı yapılardan olan Fatih Köşkü, üçüncü avludaki diğer içe dönük koğuş yapılarının aksine manzaraya açılan şadırvanlı balkonu, şahnişini ve pencereleriyle dış dünyadan kopartılmamıştır. Doğusunda bulunan iki tarafı kemerli, yarı açık teraslı bir yapıdır. Köşk ikisi kubbeli olmak üzere dört oda ve bir şadırvanlı hayattan oluşmaktadır, hamam camekanı odalarının kubbesi ahşap olup diğer odaların kubbesi kâgirdir.[94] Köşkün iki kubbesi ve revaklarının örtüsünün ahşap olması Tahsin Öz tarafından eleştirilmiş ve döneminde 1940'larda yapılan restorasyonda ahşap kubbelerin sökülüp betondan yapıldığını destekleyerek nakletmektedir. Çatı ve kubbelerin "fenne uygun" olarak yapıldığını belirtmektedir.[95]

2016 yılında restorasyon ve güçlendirme projeleri hazırlanmıştır. Proje kapsamında betonarme kubbelerin sökülmesi, Marmara denizi cephesinde kademeli olarak derinliği 65 metreye varan 35 adet fore kazıklar ile güçlendirme yapılması ve kubbelerin ahşap karkas üzerine çamur sıva ve kurşun döşenerek yeniden yapılması öngörülmüştür. Günümüzde proje doğrultusunda restorasyon çalışmaları devam etmektedir. (Görsel 44, Görsel 45)

Görsel 44 Fatih Köşkü betonarme kubbelerinin onarımı, 2021[96]

[94] Asile Yaman, a.g.e. s.119
[95] Tahsin Öz, a.g.e., s.50-51.
[96] https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/fatih-kosku-1500-tonluk-yukten-kurtuluyor-553996.html E.T: 29.12.2021

Görsel 45 Fatih Köşkü kubbelerinin rekonstrüksiyonu aşamasındaki fotoğrafı, 2021[97]

1.3.1.4. IV. Avlu (Sofa-i Hümayun)

Görsel 46 Dördüncü avlunun vaziyet planı[98]

Dördüncü avlu sarayın yerleşim düzeni içerisinde kuzey yönünde Sarayburnu ile Demirkapı yamacına konumlandırılmıştır. Hasan Fırat Diker'den aktarılan bilgilere göre Sarayın en arkada bulunan köşklerin yer aldığı Dördüncü Avlu setler halinde bir bahçe olup '*Sofa*' adı ile de tanınmaktadır. Bu avluda, çevresi mermer bir korkulukla çevrili olan ve beyaz mermer döşemeli yüksek set üzerinde Revan Köşkü ve Hırka-i

[97] https://www.haber7.com/guncel/haber/3168573-cokme-riski-olan-fatih-koskunde-kubbelerden-bin-500-tonluk-beton-yuku-kaldirildi, E.T: 29.12.2021
[98] www.kulturenvanteri.com, E.T: 05.04.2021

Saadet Dairesi karşı karşıya bulunmaktadır. Sünnet odası, İftariye Köşkü Gülhane parkına bakan aşağıdaki yerde, önde İncirlik, arkada Fil Bahçesi karşıda aynı set üzerinde Bağdat Köşkü, ortada Mustafa Paşa köşkü ile deniz tarafında Mecidiye Köşkü önünde, Esvap Odası, kenarda Sofa Mescidi, saray burnuna bakan yerde arka kapı yer almaktadır.[99] (Görsel 46) Marmara ve Haliç'e hakim avlu; kuzeybatı yönünde Haremden Fil Bahçesi'ne, güneydoğu yönünde ise Fatih Köşkü'ne bağlanan duvarlar ile koruma altına alınmıştır. Avluyu çevreleyen kuzeydoğu yönündeki duvarında bulunan Mecidiye Kule Kapıları ile Dördüncü Avlu dış bahçeye bağlanmaktadır.[100]

Topkapı Sarayı'nda havuzlu taşlık üzerinde ve Hırka-i Saadet Dairesi karşısında bulunan Revan Köşkü, Sultan IV. Murad tarafından Revan savaşı zaferinin bir anısı olarak 1635 yılında yaptırıldığı aktarılmaktadır.[101] Revan Köşkü ile aynı dönemde ve aynı mimari üslup ta yapılan bir diğer köşk ise Bağdat Köşkü dür. (Görsel 47, Görsel 48)

Görsel 47 Günümüzde Revan Köşkü, 2020

[99] Hasan Fırat Diker, "Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri", Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. 2000, s. 12-13.
[100] Büşra Külekçi, "Topkapı Sarayı'nın IV. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler" Yüksek Lisans Tezi, FSMVÜ, 2020, s.48
[101] Hasan Fırat Diker, a.e. s. 40-41.

Görsel 48 Günümüzde Bağdat Köşkü, 2020

Sakaoğlu'ndan aktarılan bilgilere göre Bağdat Köşkü ile aynı eksen üzerinde olan Sünnet Odası (Buraya Sünnet Odası denmesinin sebebi olarak kaynaklarda çeşitli izahatlar belirtilmektedir. Sakaoğlu'nun aktardığı bir diğer görüşe göre ise padişahlar vakit namazlarının sünnetlerini bu odada kıldıkları için bu isimlendirmeyi almıştır. Bir diğer görüşe göre, Sultan III. Ahmet'in şehzadelerinin sünneti için kullanılması sebebiyle bu isim verilmiştir.) 1640 yılında I. İbrahim tarafından inşa ettirilen, 35 metrekarelik küçük bir mekândır.[102] Yapı kareye yakın planlı olup, tonoz ile örtülüdür. Sofaya bakan cephelerinde ve içinde 16. ve 17. yüzyıl çinileri; tombak yaşmaklı ocağı, pencerelerinde mermer tekneler ve kitabeli çeşmeler bu küçük mekâna özgünlük kazandırmıştır. (Görsel 49)

Görsel 49 Günümüzde Sünnet odası giriş kapısı, 2020

[102] Necdet Sakaoğlu, a.g.e. s. 264.

Bağdat köşkünün önünde bulunan İftariye Kameriyesi, 1640 yılında Sultan I. İbrahim tarafından yaz aylarındaki ramazan günlerinde iftar yemeklerini yemek için yaptırılmıştır. [103] Kameriye şeklinde olan bu köşkün özelliği tombaktan oluşudur. Dört sütunun taşıdığı kubbe ile örtülüdür. (Görsel 50)

Lale Bahçesi yakınında bulunan Topkapı Sarayı'nın tek ahşap köşkü olan ve kitabesindeki adıyla Sofa Köşkü olarak bilinen köşk, Türk konaklarının '*selâmlık*' dairesi tarzındadır. 1676-1683 yıllarında, Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yaptırılmasından dolayı "Mustafa Paşa Köşkü" ismiyle de bilinmektedir.[104] Ön Cepheden Sofa-i Hümayun'a ve alt bahçeye, arka cepheden Lale Bahçesine bakan bir yapıdır. Arka cephesi Lale Bahçesi seviyesinde olup, ön cephede dışarıya taşkın iki ayrı çıkma, aşağıdan sütunlarla desteklenmiştir. (Görsel 51, Görsel 52)

Görsel 50 Günümüzde İftariye Kameriyesi (Mehtaplık), 2019

Görsel 51 Sofa Köşkü arka cephe görünümü, **Görsel 52** Ön cephe görünümü, 2020

[103] Hülya Tezcan, "Köşkler", 1980, Yapı Kredi yayınları. s. 7.
[104] Elif Sağdıç a.g.e., s.51-52

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRİNCİ AVLU DOĞU KISMININ DÖNEMLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

2.1. ANTİK ÇAĞ DÖNEMİ

Orta Yunanistan'da bir Dor kenti olan Megara M.Ö. 7. yüzyılda Propontis (Marmara Denizi ve Çevresi) bölgesinde dört koloni kurmuştu. Bu koloniler; Khalkedon, Astakos, Selymbria ve Byzantion'dur.[105] Hülya Tezcan'ın aktardığı bilgilere göre ise; Sarayburnu ve çevresi Prehistorik devirden bu yana iskân edilmiştir. 1945 - 1950 yılları arasında M. Ramazanoğlu tarafından yapılan kazılarda M.Ö. 13. - 18. Yüzyıllara ait Frig keramiğine rastlanmıştır. İkinci tabaka Arkaik Yunan devrine aittir. Kazıların alanın M.Ö. 2 binde ve sonrasında iskan edildiğini göstermektedir.[106]

Byzantion kolonisini oluşturan alan ise bugünkü Topkapı Sarayı ve çevresini oluşturan bölgedir. Bu alanda bilinen en eski kentleşmenin Megaralı Kral "Byzas" ile başladığı antik çağ kaynaklarından anlaşılmaktadır. Hülya Tezcan'a göre tarihî yarımada içinde kurulan ilk kent M.Ö. 660 civarında Megara kolonisi tarafından bugünkü Topkapı Sarayı ve Ayasofya bölgesinde Byzantion ismi ile kurulmuştur.[107]

Kuban'nın aktardığına göre M.Ö. 660 yıllarında da Byzas önderliğindeki bir grup Megaralı, karşı kıyıda Bosporos'un güneybatısında Sarayburnu'nda bir koloni kurmuş ve Byzantion (Bizantion) adını almışlardır. Konuya ilişkin olarak İnalcık'ın aktarıdığı bilgilere göre söz konusu Sarayburnu mevkiinde yer alan ilk yerleşme yerinin bilinen en eski adının *Buzantion/Bizantion* olduğunu ve bunun da Trakça bir şahıs adı olan *Buzas/Vizas*'tan türetildiğini ifade etmektedir.[108]

Byzantion'un ilk çekirdeğini oluşturan yer bugün Topkapı Sarayı ve Ayasofya'nın bulunduğu alandır. Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer (Sarayburnu:

[105] Oğuz Tekin, Büyük İstanbul Tarihi, Eski Çağ'da İstanbul Topografyası, Cilt 1
[106] Hülya Tezcan, "Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi", 1989, s.9
[107] Hülya Tezcan, a.e. s.9
[108] H.Soyal, a.g.e., s.13

Bosporios Akra), kentin akropolisidir. Akropolis ve civarında Athena Ekbasia, Poseidon, Zeus, Apollon, Artemis ve Afrodit tapınakları yer alıyordu. Herodotos, Artemis Orthosia ve Dionysos tapınaklarından da söz etmektedir. Sarayburnu'nun ucunda Poseidon Tapınağı ile Ge Anesidora temenosu bulunuyordu. Tapınaklar yanında antik tiyatronun varlığından da bahsedilmektedir.[109] (Görsel 53, Görsel 54, Görsel 55, Görsel 56)

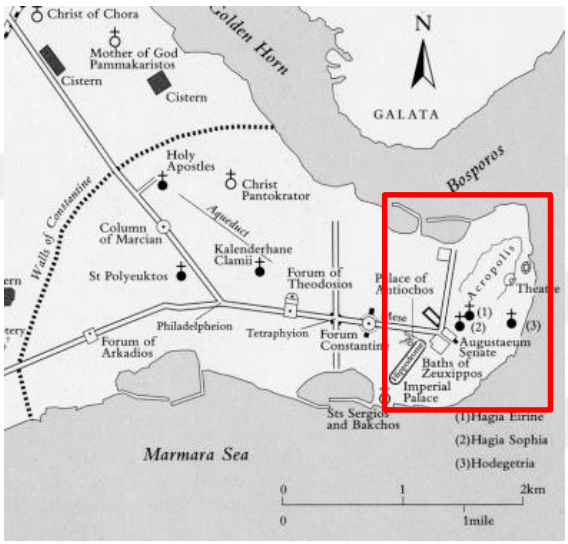

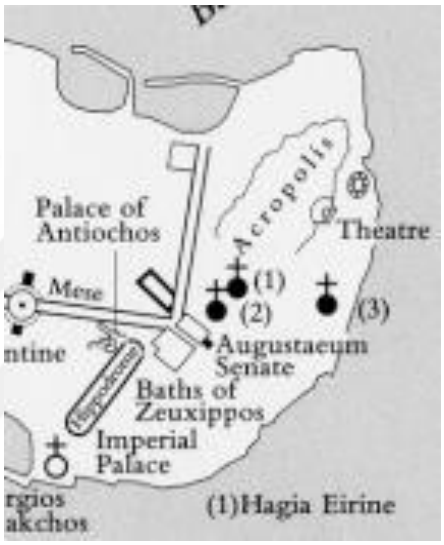

Görsel 53 Byzantion dönemi kent planı (solda), **Görsel 54** Akropolis'in detay görünümü (sağda) (Paul Magdalino)

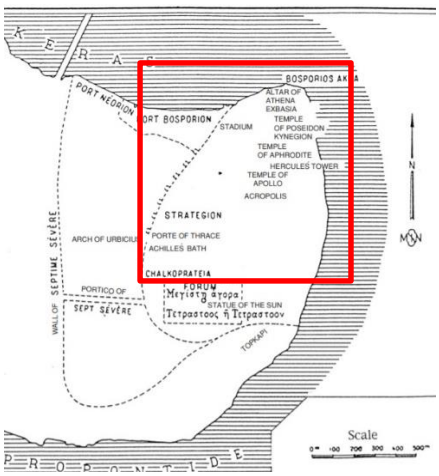

Görsel 55 Byzantion dönemi tapınak ve yapıların yerleşim planı (solda), **Görsel 56** Alanın detay görünümü (sağda) (Raymond Janin, 1950)

[109] Oğuz Tekin, a.g.e. Cilt 1

Nisan Lordoğlu' nun aktardığı bilgilere göre M.Ö. 7. yüzyılın ortasında, Byzantion'a gelen kolonistler, zaman içinde kenti, bir *Polis*'te olması gereken özelliklerle donatmaya çalışmışlardır. Byzantion'un ilk koloni kurucuları, kentlerin ve iç kalelerin koruyucusu *Pallas Athena*'ya tapınmışlar ve karaya çıktıkları yerde (Bosporos Akra) kendi vatanları için çarpışanlar gibi savaşarak *Athena Ekbasia* (Karaya çıkan) sunağı dikmişlerdir. Bunun dışında tüm Boğaz hattı boyunca tapınaklar ve sunaklar inşa etmişlerdir. Özellikle *Artemis ve Apollon* kültü ile kentin kurulumundan bu kadar kısa bir süre içinde Boğaz'da birçok tapınak alanına sahip olmuşlardır. Fransız doğa tarihçisi Petrus Gyllius Boğaz'ı "tanrıların oturduğu yer" olarak tanımlamıştır.[110] Sarayburnu'nda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen Geç Protokorinth/Geçiş Dönemi'ne ait eserler ve M.Ö. 7-8. yüzyıllara ait buluntular, antik kaynakların da bahsettiği üzere Megaralı kolonistlerin, Arkaik dönemde Byzantion kentini bugünkü Topkapı sarayının bulunduğu tepede ve tepenin eteklerinden aşağıya, Ayasofya'ya kadar olan alanda kurduğunu göstermektedir.[111] (Görsel 57)

10. yüzyıl sonlarında Konstantinopolis Patria'sı diye bilinen kentin popüler yerel tarihi Byzantion'un sınırlarından şöyle bahsetmektedir; "Byzas'ın saraylarının Akropolis'te olduğunu bilmekteyiz. Aziz Menas Kilisesi daha önce Zeus'un bir tapınağıydı ve orada aynı zamanda iki büyük sütunun üzerindeki mermer kemerler üzerinde büyük Zeus ve Kronos heykelleri vardı. Eskilerin evlerini, yani sarayları, Akropolislerine inşa etmeleri bir adetti. Akropolis duvarından başlayıp Eugenios Kulesine kadar uzanan duvar, daha sonra Strategion'a çıkardı ve Achilles hamamına uzanırdı orada bulunan ve şu anda Ourbikios kapısı olarak adlandırılan kemer, Byzantion'un bir kara kapısıydı. Ve duvar Chalkoprateia ve Million'a kadar giderdi, ki burada da Byzation'un bir kara kapısı vardı. Duvar sonra, Tzykalareia'nın örgülü sütunlarına giderek oradan Topoi'ye iner ve Mangana ve Arkadianai yoluyla Akropolis'e geri dönerdi. Duvar boyunca toplam yirmi yedi kule vardı. İşte bu Byzas'ın şehir planıdır." [112] Bu bilgiler doğrultusunda Byzantion sınırlarını kıyaslama yaparsak

[110] Nisan Lordoğlu, "Byzantion ve Kalkhedon'un Şehircilik Açısından İncelenmesi", 2019, s.172
[111] Nisan Lordoğlu a.e., s.173
[112] Cahide Nur Özdemir, Unesco Dünya Miras Alanları Bağlamında Süleymaniye Bölgesi Yer Altı Envanterinin Değerlendirilmesi" Doktora Tezi, FSMVÜ, 2020 s.117 dpn.60

bugün ki Fatih ilçesine[113] bağlı Tarihi Yarımada sınırlarının 1/20'sine tekabül etmektedir.[114]

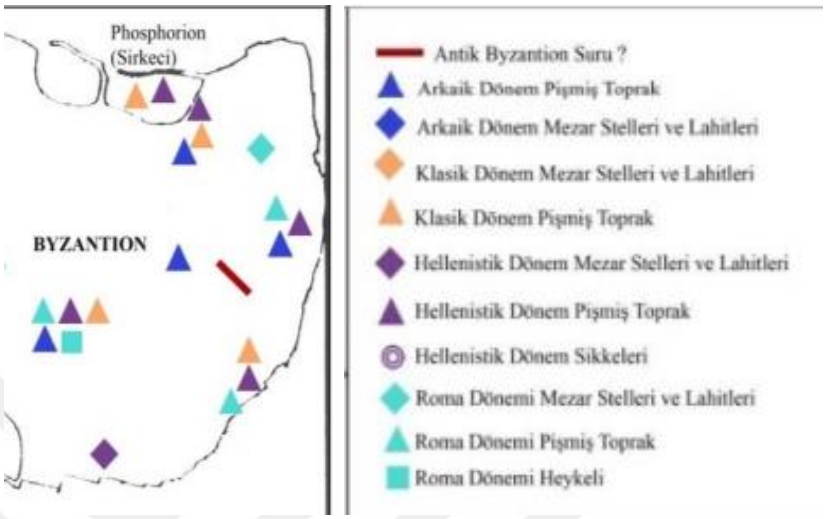

Görsel 57 Byzantion'da ortaya çıkan arkeolojik buluntuların dağılımı[115]

Byzantion' da sur yapıları da muhkem edilmiştir. M.Ö. 5.yy ortalarında deniz ticaretinde önem kazanmış olan Byzantion M.Ö.431 yılında başlayan Peleponnes Savaşları sırasında Atina ve Sparta arasında zor bir dönem geçirmiş olup M.Ö.351 yılında tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. M.Ö. 340-339 yılları arasında Makedon Kralı II. Philippos'a karşı mücadele vermiş, Büyük İskender zamanında ve Helenistik dönemde de bu mücadele devam etmiştir. Daha sonra yazılan kaynaklarda belirtilen "eski surlar" muhtemelen bu döneme ait olmalıdır. Büyük ebatlı bloklar kullanılarak, kenetli duvar tekniği ile örülen surlar 27 kuleye sahipti. Ancak, bu surlardan günümüze ulaşabilen bir kalıntı bilinmemektedir. Söz konusu sur hattının Haliç kıyılarında Gülhane civarında başlayıp, Marmara Denizi'nde Ahırkapı mevkiinde sonlandığı tahmin edilmektedir.[116] (Görsel 58)

C. Dio, Byzantion'un, Bosporos'un yapısından dolayı güçlü bir savunmaya sahip olduğunu ve kentin savunma duvarlarının oldukça güçlü olduğunu belirtmiştir. Bugünkü Topkapı Sarayı surlarının Byzantion surlarını ana hatlarıyla takip ettiği, sarayın iç surlarının ise Akropolisi çevreleyen surlar üzerine inşa edildiği

[113] Fatih ilçesi sınırları resmi kayıtlara göre 17 km^2 dir.
[114] Cahide Nur Özdemir, a.e. s.117
[115] Nisan Lordoğlu, a.e. s.174
[116] H.Soyal, a.g.e., s.17

düşünülmektedir. 1871 yılında tren yolu yapımı sırasında Topkapı Sarayı'nın güneyinde, doğudan batıya uzanan antikçağ duvar kalıntıları ortaya çıkmıştır. Bu kalıntıların Byzantion'un ilk sur sistemine ait olabileceği ve kentin Akropolisini çevrelediği düşünülmektedir.[117]

Görsel 58 Shepherd haritasında Byzantion sınırları (Shepherd, 1911)

H.Tezcan'ın antik çağ kaynaklarından aktardığı bilgilere göre Byzantion kenti kurulduktan bir müddet sonra yerli halkla ve bilhassa Traklar ile mücadele halinde olan Grek kolonileri şehrin etrafını sur duvarları ile çevirmişlerdir.[118]

Kentin kuruluşunda muhkem edilen surlar hakkında, Baturalp şu bilgileri vermektedir; Komutanları Byzas'a izafeten Byzantion denilen şehrin surları Sarayburnu'ndan başlayıp bugünkü Ayasofya Müzesini de içine alarak Yerebatan Saray'ından geçmekte ve bir kavis yaparak Ahırkapı civarında denize varmaktaydı.[119]

[117] Nisan Lordoğlu, a.g.e. s.173
[118] Hülya Tezcan, a.g.e. s.9
[119] Nursel Baturalp, "İstanbul'un Marmara Kıyısı Surları" adlı çalışması, s.6

Fransız Bizantolog Janin; Bizans öncesi Akropol'ün doğu kısmını oluşturan yapılar ise şu şekilde sıralamaktadır. Pluto Tapınağı (14), Hera Tapınağı (15), Tiyatro (Kynegion[120]) (8) (Görsel 59)

Görsel 59 Byzantion dönemi Akropol ve çevresinin perspektif görünüşü[121]

Fransız Bizantolog Raymond Janin; "*Theatrum Minus*" büyük bir ihtimalle Afrodit Tapınağı'na bakan ve Artemis Tapınağı yanında inşa edilen "Eski Megaralılar Tiyatrosu" olarak değerlendirilmekte ve Konstantinopolis'in birinci tepesinin kuzeydoğu yönüne doğru yamacın uç noktasında yer aldığını söylemektedir.[122] Günümüzde Saray Mutfakları (Matbah-ı Amire) ve Fatih Köşkü (Enderun Hazinesi) yapılarının Marmara denizi cephesinden dayandığı İstinat duvarları önündeki alana konumlanmaktadır. (Görsel 60, Görsel 61)

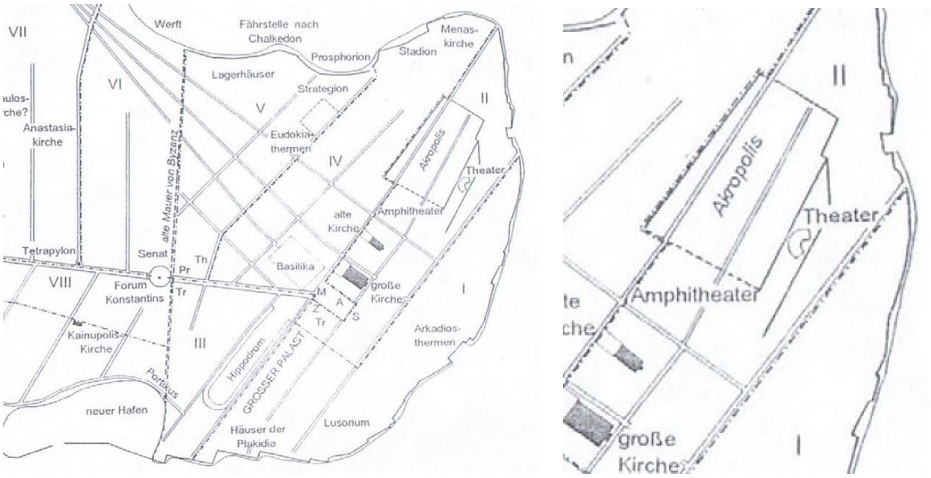

Görsel 60 Bizans dönemi şehir planı ve Tiyatro'nun plan üzerindeki konumu, A.Berger[123]

[120] Kynegion Latince anlamı : Yarışlara ayrılmış amfitiyatro demektir. (https://books.openedition.org)
[121] http://byzantium1200.com E.Tarihi : 14.01.2021
[122] Raymond Janin, "Constantinople Byzantine, Dévelopment Urbain et Répertoir Topographique"
[123] Kerim Altuğ, "İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı" Doktora Tezi, 2013, şekil 5.14, s.113

2.2. BİZANS (YENİ ROMA – DOĞU ROMA) DÖNEMİ

K. Kuzucu'ya göre tarihsel olarak Byzantion kentinin kuruluşundan sonra M.Ö. 6. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar Perslilerin, Spartalıların yağmalarına ve kenti ele geçirme arzularına maruz kalmaktadır. M.S. 117 yıllarında Roma İmparatorluğu hâkimiyetine bağlanan Byzantion, 21. Roma İmparatoru Septimus Severus'un 194-196 yıllarında taht mücadeleleri nedeni ile İmparator Pescennius Niger ile yaşadığı savaşlardan kentin temellerine kadar yıkımlar mevcut olmuştur. Üç yıl süren mücadeleyi kazanan İmparator Septimus Severus kenti yeniden imar faaliyetlerine başlar ve kentin ismi Byzantion olarak devam eder.

Bu sürede Roma'daki iç savaşlar nedeni ile İmparatorluk doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. M.S. 330 yılında İmparator I. Konstantinus Byzantion'a gelerek burayı Doğu Roma İmparatorluğu (Yeni Roma) 'nun başkenti ilan ederek kentin adını kendine atfederek "*Constantinople*" olarak değiştirir. Bu tarihten sonra bu isimle anılan kent artık İmparatorluğu'n başkenti olarak imar edilmeye ve daha fazla önem kazanmaya başlayacaktır.[124]

Yeni Roma (Bizans) İmparator'larınca "Aya Demetrios" Tepesi denilen Akropolün doğu kısmı, eski harabeleri örten bir koru olarak muhafaza edilen ve sadece manastır, kilise yapımlarına izin verilen bir yerdir.[125] Kuban'a göre söz konusu alanın zeytin ağaçları ile örtülü olduğu ve bu alanda zeytinlikler arasında kilise papazlarına ait konutların yer aldığı ifade edilmektedir.[126] Aynı görüşü Ertuğ'da Sarayburnu'nun geçmişte Zeytinlik olarak adlandırıldığını aktarmıştır.[127]

İmparator Konstantinus M.S. 330 yılında Byzantion'u çok beğenmiş, gerek savunma kolaylığı, gerekse doğu ve batı arasında Asya – Avrupa ticaret yolu üzerinde önemli bir ticaret yeri olduğundan Konstantinopolis'i imar faaliyetlerine başlamıştır. Hristiyanlık dinini kabul eden ilk Roma İmparatoru olsa da Paganizma'ya (çok tanrılı antik Yunan inanışı) tamamen sırt çevirmemiştir.[128]

---

[124] Kemalettin Kuzucu, "Antik Çağdan 21. yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi", İstanbul Kronolojisi
[125] Necdet Sakaoğlu, a.g.e.
[126] D.Kuban, "Topkapı Sarayı. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi". c.7 (ss.280-291),Tarih Vakfı.
[127] Z.Tarim Ertuğ, Topkapı Sarayı. İslam Ansiklopedisi, c.41 (ss.256-261). İstanbul: TDV.2012
[128] Hülya Tezcan,1989, a.g.e. s. 12.

Tez çalışmamız sınırları içinde kalan tapınakları Janin şöyle aktarmaktadır. "Yaşamının sonuna doğru Konstantinus, Güneş, Artemis, ve Aphrodit tapınaklarını onarmıştır.[129] Demangel ve Mamboury tarafından alanda yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Mangana silah deposu vardır ki; kentin bütün harp malzemeleri burada saklanırdı. Bu yapıda Kontantinus'a atfedilmektedir.[130]

Janin'e göre M.S. 330 yılından M.S. 395 I. Theodosius'a kadar kentin geçirdiği yangın, deprem, muhasara, isyan, şiddetli afet olayları ile bağlantılı olmuştur. I. Theodosius kendisinden sonra gelecek iki oğlu arasında Doğu Roma'yı İmparator Arcadius'a bırakmıştır. Arcadius'un üç kızından Arcadia, Pulkheria ve Marina Topoi (Marmara deniz surları ile Osmanlı dönemi Sur-i Sultani'nin birleştiği bölgede, eski Gülhane Seririyat Hastahane'sinin bulunduğu alan.) bölgesine ayrı bir önem vermişler ve burayı sanat eserleri ile süslendirmişlerdir. Pulkheria burada Hodigitra Kilisesini, Arcadia hamam yapısı ve Marina ise özel evini inşaa ettirmiştir. 527 – 565 yılları, İmparator Justinianus zamanında Ayasofya'dan Topoi'ye doğru inen sütunlu bir yol vardı. Burası halkın sevdiği bir gezi alanı idi. Beyaz mermerden yapılmış ve heykeller ile süslenmişti. Bu heykeller arasında porfir bir sütun üzerinde gösterişli bir şekilde İmparatoriçe Theodora'nın heykeli olduğunu tarihçi Prokopius belirtmektedir.[131]

İmparator Justinianus devrinin en önemli olaylarından birisi 532 yılındaki Nika isyanıdır. Bu isyan ile birlikte tahribatlar ve yangınlar çıkmış olup yapılar büyük ölçekte zarar görmüştür. Dönem içerisinde büyük dereceli depremlerde yapıların ayakta kalmasına müsaade etmemiştir.

867 yıllarında İmparator Basileos zamanında bu bölgede pek çok bina yaptırılmıştır. Surlar elden geçirilmiş. Manganlar Sarayı veya iç Philopation[132] yaptırılmıştır. 1042 yıllarında İmparator IX. Konstantinus zamanında Manganlar bölgesinde Hagia Georgios Manastırı yapılmıştır.[133]

[129] Janin, a.g.e., s.286
[130] Demangel, Momboury, Manganes, syf.6
[131] Hülya Tezcan,1989, a.g.e. s. 13.
[132] H.Tezcan'ın Janin'den aktardığı bilgilere göre kaynaklarda iç ve dış olmak üzere iki Philapation'dan bahsedilir. İç Philapation Manganlar Sarayı İçin kullanılmıştır.
[133] Hülya Tezcan,1989, a.g.e. s. 15.

Bizans mimari ve sanat yapıları ilk kuruluştan bu yana ana prensiplerini Antik Çağ mimarisi üzerine kurmuştur. 1261 den 1453 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun son döneminin ilk yüz yıllık safhası mimari ve sanat yapıları varlığını göstermiştir. 1350 yıllarından sonra ekonomik, politik anlamda çöküş dönemi olduğundan Bizans dönemine ait mimari ve sanat yapıları gerilemeye başlamış ve bakımsızlığa doğru sürüklenmiştir.[134] (Görsel 61)

Görsel 61 Bizans Dönemi Konstantinopolis'in Görünümü[135]

Bizans İmparatorluğunun son dönemleri olan 15. yüzyılda Konstantinopolis'e gelen "Ruy Gonzales de Clavijo" "*Bertrandon de la Broquiere*" gibi seyyahlar alanın adeta köy görünümünde olduğunu ve boş yerlerin meskûn yerlerden daha fazla olduğunu bildirmiştir.[136] Buondelmonti'nin 1422 tarihli haritasında alanı çevreleyen surlar, yerleşime ait yapılar ve boş alanlar gösterilmiştir.(Görsel 62)

2017 yılında "Topkapı Sarayı Sur-i Sultani Alanı İçinde Bulunan Eski Askeri Bölgenin Çevre Düzenlemesi ile Alandaki Yapıların Onarımı" işi kapsamında Topkapı Sarayı Müze Müdürlüğü ve İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü bünyesinde alanda yapmış olduğumuz arkeolojik kazı çalışmaların da; erken Bizans, orta Bizans ve Cumhuriyet dönemine ait kalıntılara rastlanmıştır. Bu bağlamda kalıntılara ait rölöve çizimleri hazırlanarak, dönem analizleri oluşturulmuştur. (Görsel 63, Görsel 64, Görsel 65, Görsel 66, Görsel 67, Görsel 68, Görsel 69)

[134] Semavi Eyice, "Bizans Mimarisi" s.49.
[135] Alman Tarihçi Hartmann Schedel, İstanbul Görünümleri, https://vintage-maps.com, E.T:10.09.2021
[136] Hülya Tezcan,1989, a.g.e. s. 15.

Orta Bizans dönemine ait Meryem Ana ve Çocuk İsa rölyefine rastlanmıştır. Bu rölyef 10x13 cm ebatlarında kireç taşı malzemesinden yapılmıştır. Kenarları oymalı ve taş süslemelidir. Çocuk İsa kabartması üzerinde altın yaldız kalıntıları mevcuttur. Beraberinde Haç işaretli sütunlar, kaideler ve sarnıç duvarları da ortaya çıkarılmıştır. (Görsel 70, Görsel 71, Görsel 72)

Görsel 62 Buondelmonti'nin Konstantinopolis haritası (1422)[137]

[137] Petrus Gyllius (16.yy), The Antiquities of Constantinople, London 1729

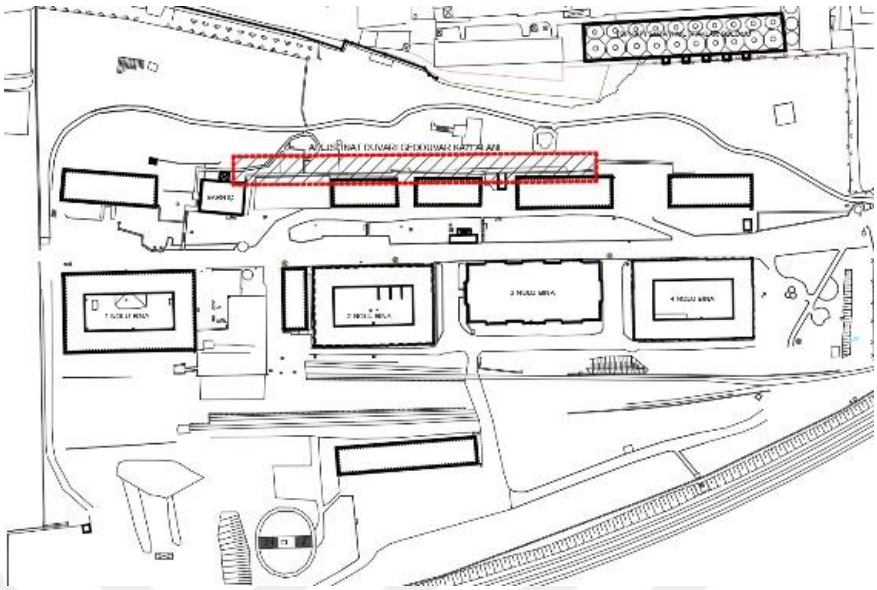

Görsel 63 Arkeolojik kazı alanına ait vaziyet planı[138], 2017 (Öcal)

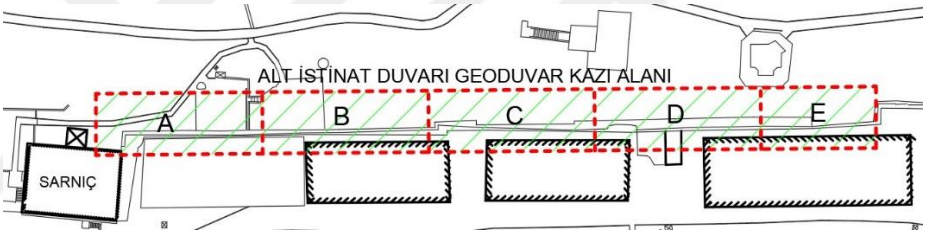

Görsel 64 Arkeolojik kazı alanı detay kroki

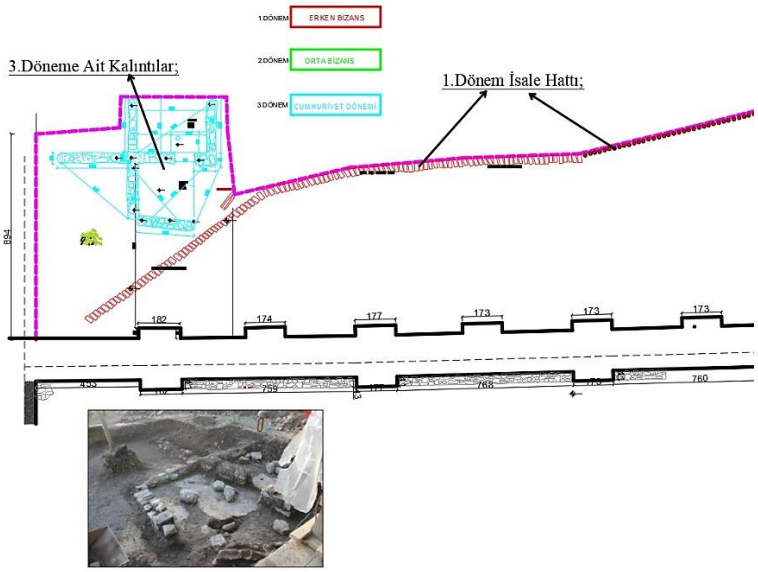

Görsel 65 (A) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi

[138] Kazı alanı Saray Mutfaklarının güneydoğu cephesinin alt tarafına denk gelmekte olup, Cebehane depolarına bakan Bizans dönemi istinat duvarı arkasını kapsayan alanda yapılmıştır.

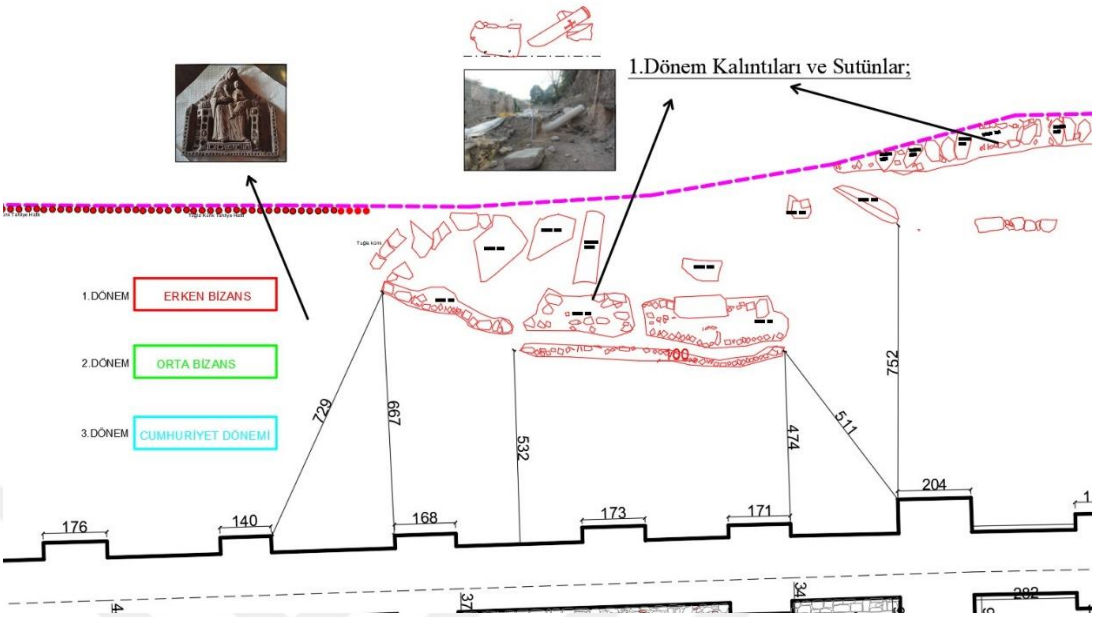

Görsel 66 (B) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi

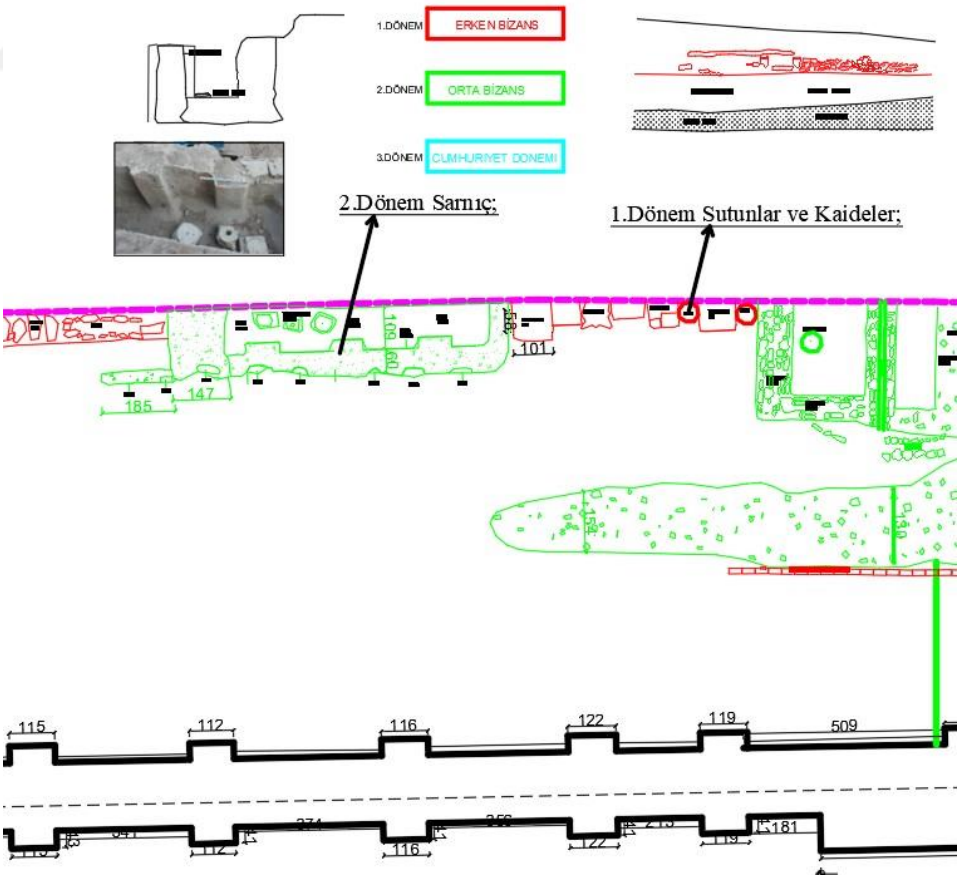

Görsel 67 (C) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi

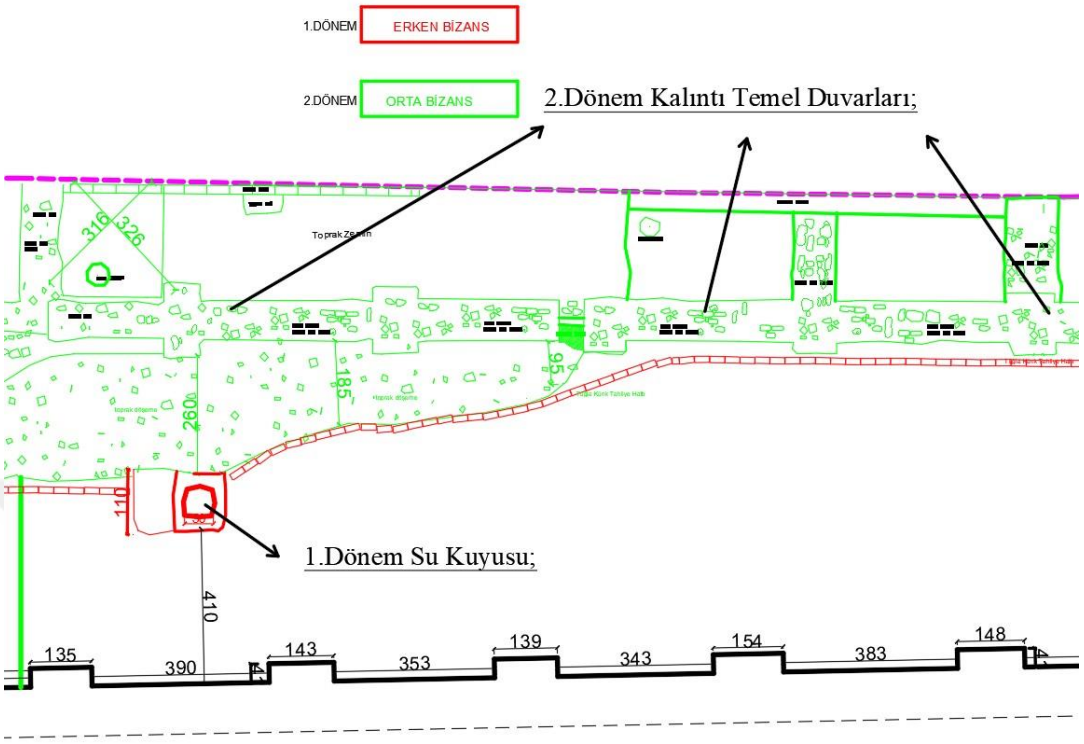

Görsel 68 (D) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi

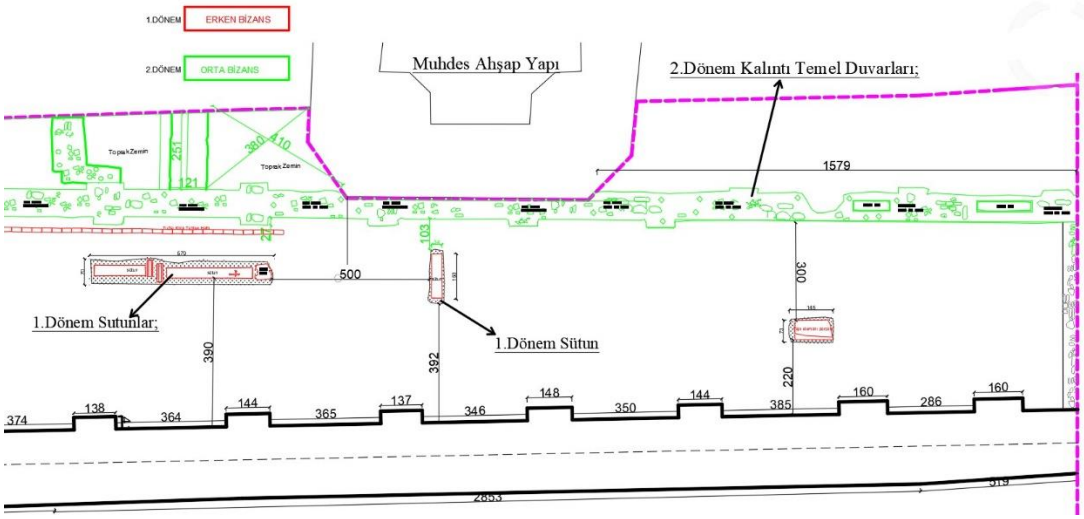

Görsel 69 (E) bölümü kalıntı rölövesi ve dönem analizi

Görsel 70 Kazı alanı genel görünümü, 2017 (Öcal)

Görsel 71 Meryem Ana ve Çocuk İsa Rölyefi, 2017 (Öcal)

Görsel 72 Haç işaretli mermer sütun, 2017 (Öcal)

2.3. OSMANLI DÖNEMİ

Topkapı Sarayı'nın inşa süreci Osmanlı dönemi ile başlamaktadır. İmparatorluğun idare merkezi ve hanedanın ikamet yeri olarak 15. yüzyılda başlayan bu süreç 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir. Günümüze kadar ulaşan tüm yapıları ile tek seferde inşa edilmemiş olup, yüzyıllar boyunca çeşitli yapısal eklemeler ve dönüşümler geçirmiştir. Topkapı Sarayı ve konumuz sınırlarını kapsayan alan özelinde sarayın kuruluşu 15. yüzyıldan başlayarak Cumhuriyet döneminde müze olmasına kadar geçen süreç içerisinde yaşanan değişimler ve kültürel miras bağlamında incelemeler bu bölümde yapılacaktır.

2.3.1. 15. Yüzyıl

Fatih Sultan Mehmet 1453 yılı içerisinde bir saray yapılmasını emreder. 1455 yılına gelindiğinde Sultan'ın sarayı başarıyla bitirilmiş, Saray ve kentin bütün duvarlarını çok iyi inşa edilmiş olarak bulmuştu, yapılanlardan memnundu ve işi yönetenlere para, hilat ve başka şeylerle ödüllenirdi.[139] Konstantinopolis'in Fatih Sultan Mehmet tarafından fethinden sonra şehrin Bizans dönemindeki ana planı, temel çizgileriyle Osmanlı hâkimiyeti altında da süregelmiş görünmektedir.[140]

[139] Gülru Necipoğlu, a.g.e., s. 27.
[140] Halil İnalcık, Büyük İstanbul Tarihi, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u Cilt 1

Fatih Sultan Mehmet döneminde çekirdeği belli olmuş olan Topkapı Sarayı'nda belirli bir mimari formların tekrarı ile oluşan hacimlerin, yatay doğrultuda büyük avlular etrafında, işlev ve hiyerarşiye göre konumlandırılmış olduğu görülmektedir. Topkapı Sarayı'na, 15. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyıl ortalarına kadar her sultan kendi ihtiyaçları doğrultusunda ilave ve onarımlar yaptırmıştır.[141]

Topkapı Sarayının ilk yapım şeması iki evreyi göstermektedir. 1459-1468 tarihleri arasında tamamlanan idari işlevli ikinci avlu ile sultanın özel yaşamına ilişkin binaların yer aldığı üçüncü avlu birinci evreyi 1470-1478 tarihleri arasında tamamlanan dış duvarlar (Kara Surları) ve dış bahçe ile köşkler ikinci evreyi oluşturur.[142]

Venedikli haritacı Vavassore'un Topkapı Sarayı'na ait çizimlerinde şunlar dikkat çekmektedir: Merkezde olan bir anıtsal yapı ve etrafındaki yapılar topluluğunu saran sur duvarlarının çevrelediği teraslar ile aşağı deniz surlarına doğru inmektedir. Çizimin ortasında yer alan büyük yapı birebirlerinde sultanın yaşadığı yer olarak isimlendirilmiştir.[143] (Görsel 73, Görsel 74)

Görsel 73 1500'lerde Vavassore'un kayıp eserinden kopya edilen Topkapı Sarayı (Gurlitt 1912)

[141] Asile Yaman, a.g.e. s.291
[142] Tuğba Gültekin, "Gülhane Bahçesi, 19. yüzyıl Anıtları ve Çevre Değerlendirmesi", Y.T.Ü. Y. Lisans Tezi, İstanbul 1995., s.1
[143] Asile Yaman, a.e. s.44

Görsel 74 1479'da yapılmış kayıp bir çizimden kopya eden Giovanni Andrea Vavassore'un 1520 tarihli eserinden Topkapı Sarayı detayı, Gurlitt 1912.

Kuban, Sarayın yüzyıllar boyunca farklı sultanların istekleri doğrultusunda belli bir düzene uymadan organik biçimde geliştiğini ifade etmektedir.[144] Sarayın ilk giriş kapısı olan Bab-ı Hümayun kapısı günümüze kadar özgün halini koruyamadan ulaşmıştır. (Görsel 75)

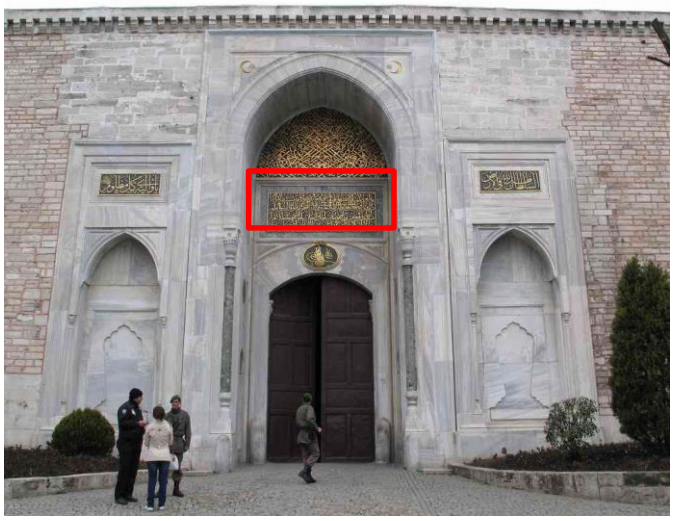

Görsel 75 Günümüzde Bab-ı Hümayun ve üzerinde 1478 tarihli kitabesi[145], 2019

[144] Doğan Kuban, Osmanlı Mimarisi, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007.

[145] Kitabenin anlamı "*Bu mübarek bir kaledir ki Allah'ın te'yid ve rızasıyla kuruldu ve erkânı emnü-emanıyla kuvvet buldu. Karaların sultanı denizlerin hakanı, iki âlem için Allah'ın gölgesi, doğuda ve batıda Allah'ın yardımı, denizlerin ve karaların kahramanı, Kostantin Kalesi'nin fatihi Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Murad Han oğlu Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han'ın Allah ü Teâlâ saltanatını daim eylesin ve mevkiini kuzey yıldızlarının fevkinde etsin. Sekiz yüz seksen üç senesi Ramazanü'l-Mübarek ayında inşa edildi." (Özlem Acer, Bab-ı Hümayun, Academia makalesinden.)*

Birinci avluyu tasvir eden Hünername minyatüründe Aya İrini Kilisesi'nden sonra bir çeşmenin yanında sola doğru uzanan ahşap bir revak yer alır. Devlet görevlilerinin at ve uşaklarının altında durabilecekleri tek yer bu revaktır. (Görsel 76) Bab-ı Hümayun'dan girildiğinde, sınırları farklı işlevlerdeki yapılarla belirlenmiş geniş bir alanla karşılaşılır. Bu alanda hünkâr sarayının dış hizmet binaları bulunur.

Görsel 76 Hünername, Bab-ı Hümayun ve Birinci Avlu tasviri, (1584), TSMA, H. 1523, y.15b

Birinci avlu, yalnızca birinci kapıyı ikinciye bağlayan, dar yollu, döşenmemiş geniş bir alandı. At meydanı çevresindeki hizmet yapıları aslında küçük Bizans kiliseleri idi, Fatih Sultan Mehmet döneminde bu yapılar bir fil evi, bir arslanhane ve bir barut deposuna dönüştürülmüştü. Sultanın cephaneliğe dönüştürdüğü bir diğer kilise olan Aya İrini ise, Bab-ı Hümayun'un solunda yer alarak birinci avluya fiilen dâhil edilmişti. 1547 tarihli bir kaynakta, avludaki yapılardan bir diğeri olan saray darphanesinin "*Bağçe-i Amire Karhanesi*" içinde olduğu belirtilir. Sultan Süleyman zamanında Osmanlı maden işçiliğinin başyapıtlarını oluşturan kuyumcu, sırma tel nakışçısı ve mücevhercilerin ünlü işlikleri ve zanaat eserleri, 16. yüzyıl kaynaklarında iç darphane olarak geçen saray darphanesine bağlıydı.[146]

[146] Gülru Necipoğlu, a.g.e. s. 74.

Saray'ın doğu kısmı (Dış Bahçe) 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet zamanından itibaren köşklerin yer alacağı bahçeler topluluğu halinde kullanılmaya başlanmıştı. Ana yerleşim binaları tepenin üst kısmında bahçeler ise sahile doğru eteklerde yerini alıyordu. Yeşillikler arasında tek tek köşkler ile bağ kurulmuş ve kıyı sarayları ile denize kadar bu ilişki uzatılmıştı. Tepeden denize kadar olan kot farkı ve eğim ise gerek Bizans döneminden kalma İstinat duvarları gerekse Osmanlı döneminde yapılan teraslama yöntemi ile çözülmüştür.[147] Eldem'in 15. yüzyıl Haliç cephesinden saray restitüsyonunda tepeden eğimli bir arazide servi görünümde ağaçlar ile kaplı topoğrafik bir görünüm çizilmiştir. (Görsel 77, Görsel 78)

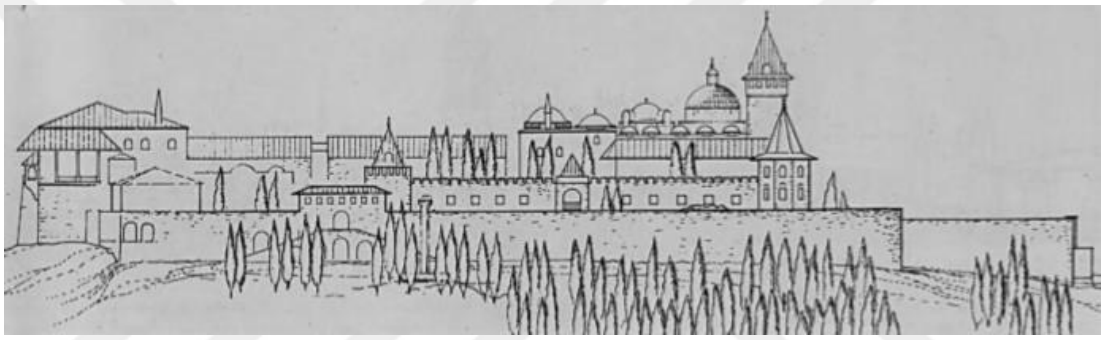

Görsel 77 Topkapı Sarayı Haliç cephesi restitüsyonu, 15. yüzyıl, S.H. Eldem

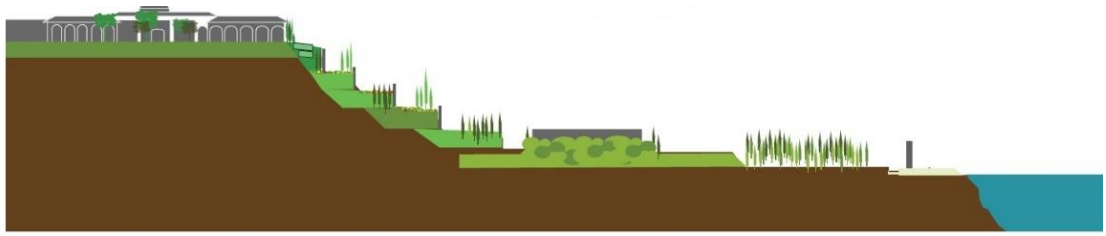

Görsel 78 Topkapı Sarayı doğu-batı kesit görünüşü[148] (Kesitin detaylarını incelediğimizde saraya ait yapı detaylarının birebir çalışmaya yansıtılmadığı düşünülmektedir.)

Saray'ın kuzey, batı ve doğusunu çevreleyen bahçeler topluluğu "Hasbahçe" veya "Gülhane Bahçesi" ismi ile anılmaya başlamıştı. İncelemiş olduğumuz arşiv kayıtlarında konumuz sınırlarını oluşturan alanın "Gülhane Meydanı" olarak da geçtiği bilinmektedir. Gülhane Meydanı ve çevresini oluşturan bu bahçelerde saray halkı tarafından sanatsal ve sportif faaliyetler gerçekleştirilmekteydi.

[147] Tuğba Gültekin, a.g.e, s.14.
[148] Metaphor a.g.e, s.61.

Sultan II. Mehmet zamanında çiçek sevgisi nedeni ile Edirne'den gül, Halep'ten zambak, Maraş'tan sümbül, Kırım'dan lale soğanlarının ekilip yetiştirildiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahlarının yazlık köşklerinin, safa, dinlenme mekânları olarak işlev görmeye başladığı kaynaklardan aktarılmaktadır.[149] (Görsel 79)

Görsel 79 Topkapı Sarayı, 1590, The Dryden Albümü[150]

15. yüzyılın meşhur coğrafyacılarından olan *Sebastian Münster*'in gravür çiziminde betimlemiş olduğu 15. yüzyılda Topkapı Sarayı gravüründen anlaşıldığı üzere; Sarayın Birinci Avlu doğu kısmı, deniz suları ile sıfır olan Sur duvarları, bahçeler, dini ve kültürel yapılar, teraslama maksadı ile yapılmış istinat duvarlarından oluştuğu anlaşılmaktadır. (Görsel 80)

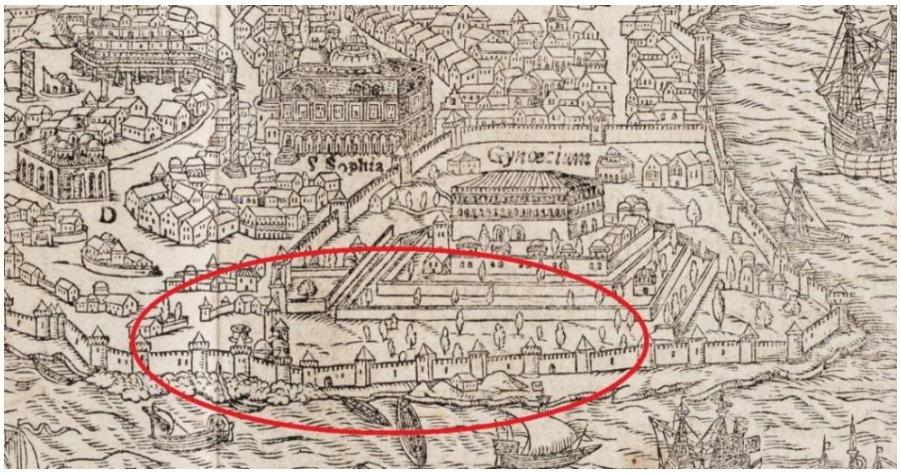

Görsel 80 Topkapı Sarayı Gravürü 15. yüzyıl (Sebastian Münster)[151]

[149] Tuğba Gültekin, a.g.e, s.15.
[150] https://trinitycollegelibrarycambridge E.T: 10.09.2021
[151] https://vintage-maps.com/ E.T: 10.09.2021

Tezcan Fatih Sultan Mehmet devrindeki Topkapı Sarayı'na ilişkin bilgileri aktarırken şehrin Bizans devrinden kalan yerleşim sistemini pek değişmediğini nakletmektedir. Arazinin engebeli oluşu yüzünden bazı duvarların yardımıyla elde edilen teraslarda da aynen bırakılmıştır. Bizans döneminden kalan yapılar harabe halinde idi. Buna rağmen Fatih Sultan Mehmet Han eserlere dokunmamıştır. Hatta askerlerine "*Ganimeti size bıraktım, fakat binalar benimdir"* sözleri meşhurdur. Sultan II. Mehmet'in önce Blakharnai Saray'ında oturduğu, sonra Beyazıt'taki eski saraya yerleştiği (Saray-ı Atik) daha sonrasında ve son olarak eski şehrin Akropol'üne Saray-ı Cedid (Yeni saray, Topkapı Sarayı) inşaası için en uygun yer olduğu kaynaklarda sıkça bilinmektedir. Tarihçi Abdurrahman Şeref alan hakkında şu bilgileri aktarmaktadır. "*Dursun ve Ali ve Ata tarihlerinin yazdıklarına göre fetih sırasında Sarayburnu zeytinlik bir yer olup, Konstantiniye'nin iç kalesi tepede ise de saray içi tabir ettiğimiz yerde Rum İmparatorlarının saray nev'inden bir binaları yoktu" Saray binalarının inşası Surların onarımlarından daha evvel olduğu muhakkak tır…"*[152]

Ana hatlarıyla 15. yüzyılda deniz kenarındaki Bizans surları zaten vardı. Ancak surların bir kısmından itibaren Otluk Kapı mevkii buradan Bâb-ı Hümâyûn'a, Alay Köşkü dediğimiz yerden dönerek tekrar bugünkü Sirkeci istikametine doğru yönelen ve tekrar deniz seviyesinde birleşen bu Sûr'a, orijinal belgelere göre "Sûr-i Sultanî" terimi kullanılmaktadır. Bu, Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı yapıyı kuşatan Sûr'udur. Neden bu suru yaptırdığını kitabede de belirtmektedir. Hem kendi güvenliğinizi, hem halkınızın güvenliğini de sağlayacaksınız ama bunun yanı sıra devletin yönetim mekânının bir anlamda güvenliğini sağlamak, temsil ve prestijini korumak maksadıyla bir Sur çevrilmiştir. Böylece bu Sûrun ismi artık "Sûr-i Sultânî" ismiyle anılmaktadır.[153] Soyal, Sur-i Sultani'nin yapılmasındaki amacın hükümdarın öncelikle iç tehditlere karşı sarayı ve devleti korumak sebebi ile yaptırıldığını belirtmektedir.[154]

[152] Hülya Tezcan, 1989 a.g.e., s.16
[153] Abdulhamit Tüfekçioğlu, "Mimari Özellikleri Açısından Topkapı Sarayı", 2018 s.69
[154] Hasan Soyal, a.g.e. s.356

2.3.2. 16. Yüzyıl

Fatih Sultan Mehmet han dönemi sonrası tahta geçen Sultan II. Beyazıt saltanatı süresince (1481-1512) sarayda çok önemli mimari değişimler yapılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim kaynaklar sadece yaptırdığı kamu binalarından bahsetmektedir. Çağdaş tarihçiler Yeni Sarayı Sultan II. Mehmet'in eseri olarak görüyorlar. Sultan II. Beyazıt'ın ise bu yeni bitmiş yapılar topluluğunu olduğu gibi miras olarak devraldığını belirtiyorlardı. 1509 yılında yaşanan deprem de sahil surları hasar almış ve Sultan II. Beyazıt döneminde iki ayda onarımları tamamlanmıştır.

Topkapı Sarayı'nın en kapsamlı yenilenme ve genişletilmesine ve birçok yapının yeni mimari biçimler almasına 16. yüzyılın önemli padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman dönemi ile başlamıştır. Bu değişim politikasını dönemin Veziri Azam'larından İbrahim Paşa yöneterek mimarlığını Acem Ali diye de bilinen baş mimar Alâeddin Bey üstlenmiştir.[155]

16. yüzyılda avlu hizmet yapılarıyla dolmaya başlar ama atlar ve hizmetkarlar için bir bekleme alanı olarak kullanılmaktadır. 1520' de Sultan I. Süleyman'ın cülus törenini canlandıran bir minyatür avlunun önemli törenlerde binlerce atlı askeri alabildiğini göstermektedir. [156] (Görsel 81)

Has bahçenin muhtelif köşelerinde ahırlar, tavlalar, yabani hayvanlar için kafesler, kuşluk ve güvercinlikler yapılmıştı. Yemişlik ve üzüm lüklerden ayrıca lahana, ıspanak, hıyar, türlü sebzeler, kavun ve karpuz, ağaç çileği yetiştirilen tarlalar ve bostanlar, avlu, sofa, meydan denilen toplantı, eğitim, oyun, yarış alanları da vardı. Kuleler, surlar, kapılar, Cebehane, Arslanhane, Hastahane, Darphane ve birbirinden zarif köşkler ise uzaktan Sarayburnu'na hayal ötesi bir görünüm kazandırıyordu. Bütün bu alanlar arasında ince, dolambaçlı, inişli, yokuşlu yollar, birer servi hıyabanı olarak İç-Saray ve Sur-i Sultani kapılarına, sahil köşklerine Kayıkhaneye kadar uzanıyor; padişahlar bu yolları "biniş" ve "tebdil" lerde sıkça kullanıyordu.[157] Yabancı seyyahlar Constantinopolis' e hep hayranlık duymuşlardır. Bu sebeple ziyaretlerinde gördükleri manzaraları resimler haline getirmişlerdir. (Görsel 82)

[155] Gülru Necipoğlu, a.g.e., s. 47-48.
[156] Gülru Necipoğlu, a.g.e. s. 69.
[157] Necdet Sakaoğlu, a.g.e. s.24-25

Görsel 81 Kanun'i Sultan Süleyman'ın Cülus töreninde Bab-ı Hümayun kapısında halkın ve askeri erkanın beklemesi . Arifi - Süleymanname. 1558

Görsel 82 Yabancı bir seyyahın gözüyle Saray-ı Hümayun, 16. yüzyıl[158]

[158] Gülru Necipoğlu, a.g.e. kapak sayfasından alınmıştır.

Eldem ve Akozan'ın 16. yüzyılda Topkapı Sarayı'nın Restitüsyon krokisinden anlaşılacağı üzere Gülhane Kasrı, İncili Köşk bu dönemlerde inşa edilmiştir. Krokide sur duvarları, Bizans sarnıcı ve patika yollarda işlenmiştir. İzohips eğrileri konumuz sınırlarını kapsayan alanın, yükseltili arazilerden ve dar yollardan teşekkül edildiğini belirtmektedir. (Görsel 83)

Görsel 83 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren restitüsyon krokisi[159]

2.3.3. 17. Yüzyıl

Bu yüzyılda Topkapı Sarayı'nda Sultan I. Ahmed ile başlayan Sultan II. Mustafa'ya kadar birçok padişah ve ailesinin yaşadığı ikamet yeri ve devletin yönetim merkezi olmaya devam etmiştir. Konumuz sınırlarını kapsayan alan; gravür ve haritalardan anlaşılacağı üzere 17. yüzyılda, sıklaşan Selvi ve Meşe ağaçları, Hasbahçe' ye eklenen köşk yapıları ile padişahın Hasbahçesi olarak kültürel önemini korumuştur. (Görsel 84, Görsel 85, Görsel 86)

17. yüzyılda yaşayan ve İstanbul'da bulunduğu sırada Sarayın Bostancıbaşı ile ahbaplık kurarak Topkapı Sarayı üstüne ayrıntılı bilgiler edinmiş ve bu alanı tasvirleyen seyyah "Ottaviano Bon" alanı şu bilgilerle aktarmaktadır; "*Saray geceleri deniz tarafından iyi korunmaktadır. Duvarların üstündeki nöbet kulübelerinde Acemioğlanlar yöreyi gözetler ve yaklaşan olup olmadığını görürler. Saray'da yılın her mevsiminde kullanıma uygun olarak yapılmış birçok Köşk vardır. En büyüğü*

[159] Sedad Hakkı Eldem, Feridun Akozan, "a.g.e., L.2 s.4

bahçede kurulmuştur. Bazıları bahçenin yukarı bölümünde bazıları deniz kenarlarındadır. Bunlar dinlenme, eğlenme ve ziyafet yerleridir. Padişahın yaşadığı binaların çok güzel bahçeleri ve bu bahçelerde her türlü çiçekler ve meyve ağaçları; iki tarafında yüksek serviler bulunan çok güzel gezinti yolları, birçok mermer çeşmeler vardır. Bu yolların hemen hepsinde bu çeşmelerden iki üç tane bulunur."[160]

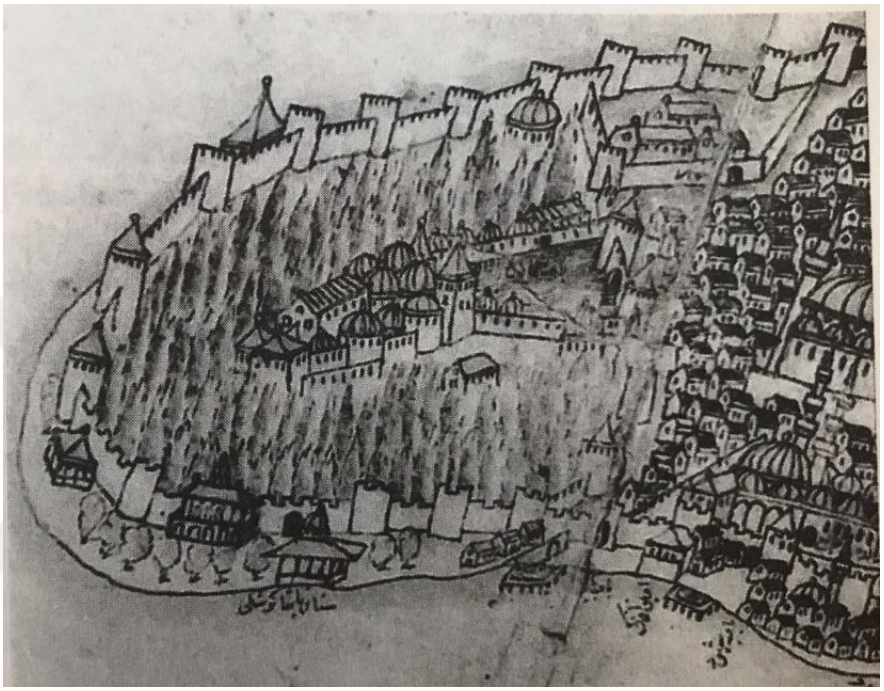

Görsel 84 Topkapı Sarayı Tasviri, Kitab-ı Bahriye, Piri Reis, 17. yüzyılda yapılmış bir kopyası TSM-KYB 3422[161]

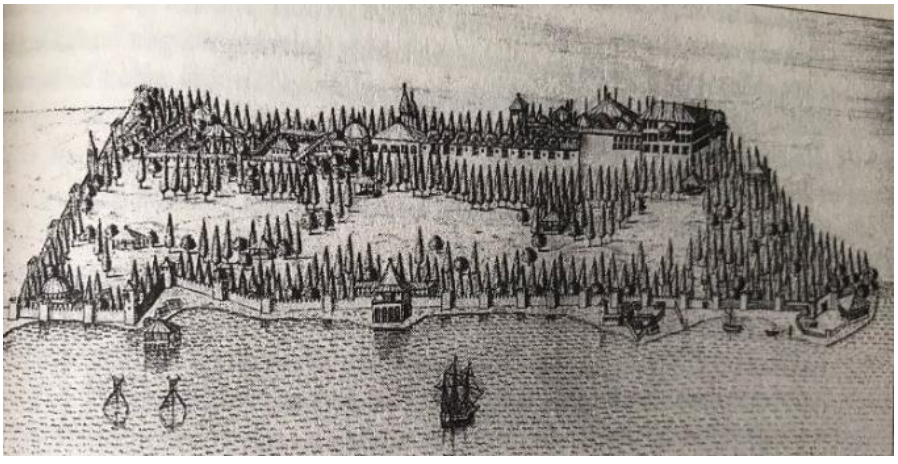

Görsel 85 Topkapı Sarayı Tasviri, 1686, (Francesco Scarella)[162]

[160] Başak Atalay, "Batılıların Gözüyle Topkapı Sarayı" Y.Lisans Tezi., s.71
[161] B.Tezcan Aksu, "Eyliya Çelebi ve Topkapı Sarayı" s.337.
[162] B.Tezcan Aksu, a.g.e, s.211.

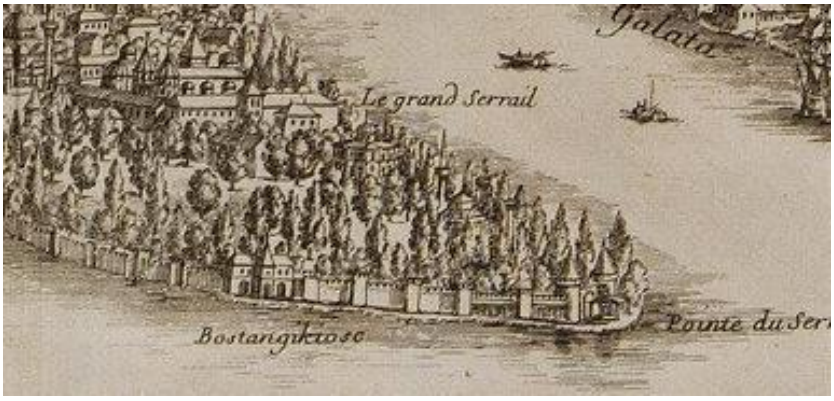

Görsel 86 Topkapı Sarayı Tasviri (Grelot) 1680[163]

17. yüzyılda dünyayı gezen ve gördüklerini ilk olarak Topkapı Sarayı'nı tasvir ederek başlayan bir başka seyyah olan Jean Baptiste Tavernier ise şöyle aktarmaktadır. *"Duvarlar ile çevrili, üçgen biçimindeki alanın kara tarafı kente bitişik, diğer iki yanı ise bir nehrin döküldüğü iki deniz yönündedir.…Daha ilerde ise Üsküdar'a bakan Sarayburnu'na doğru, Saray'ın ve Padişaha ilişkin tüm bahçelerin kahyası olan Bostancıbaşı'nın bölümleri bulunur. …İlk avlunun sağ tarafında, Sarayın Hastahanesi görülür. Hastahanenin biraz aşağısında (çünkü Saray'ın ulaştığı buruna kadar sırtı andıran kemer gibi, her iki taraftan da inişlidir.) Eğimli bir arazide bulunan ve bir tepe üstündeymiş izlenimi veren her zaman temiz tutulan çok güzel bahçeler mevcuttur. Genellikle Cuma günleri camiden çıktıktan sonra devlet büyükleri buralara gelirler ve Cirit (At üstünde oynanan Türk sporu) oynarlar. Böyle günlerde avluda yaklaşık bin beş yüz kişi toplanır.*"[164]

2.3.4. 18. Yüzyıl

18. yüzyılın ilk yarısında Topkapı Sarayı'nda onarım ve yapım faaliyetleri sürmekteydi. Yüzyılın ikinci yarısında Sultan III. Selim"in Çırağan Sarayı'nda kalmasından dolayı bu dönemde Topkapı Sarayındaki inşa çalışmaları yavaşlamıştır.**[165]** 18. yüzyıl gravür sanatçısı De L'Espinasse'nin 1780 li yıllarda Topkapı Sarayı'nda gördüklerini yansıtmış olduğu gravürlerden anlaşılacağı üzere, konumuz sınırları içerisinde kalan alanda Tomak ve Cirit Köşk'lerini tasvir etmektedir. (Görsel 87, Görsel 88)

[163] https://twitter.com/recepkankal E.T: 01.04.2021
[164] Başak Atalay, a.g.e. s.99-100.
[165] Müller-Wiener, İstanbul Topoğrafyası, s.501

Bu bağlamda alanda Cirit ve Tomak karşılaşmalarına ayrılan özel bir meydan bulunmaktadır. Burası önceleri "Cirit Çayırı" sonraları ise Gülhane veya Cebehane Meydanları ismi ile anılmıştır. Kahraman 1735 -1739 yıllarında inşa edilen bir köşkün bu adı taşıdığını ve zamanla bölge içinde bu adın kullanılmaya başlandığını belirtmiştir. Padişahlar tomak ve cirit karşılaşmalarını önceleri İncili Köşk'ten izlerken daha sonraları doğrudan bu amaca hizmet eden "Tomak ve Cirit Köşk" leri inşa ettirmişlerdir.[166] Köşkler geniş revaklı bir yapılardır. Pencerelerin mimari üslubuna baktığımızda ise 18. yüzyıl padişahı Sultan III. Ahmet dönemine tarihlemek uygun düşmektedir.

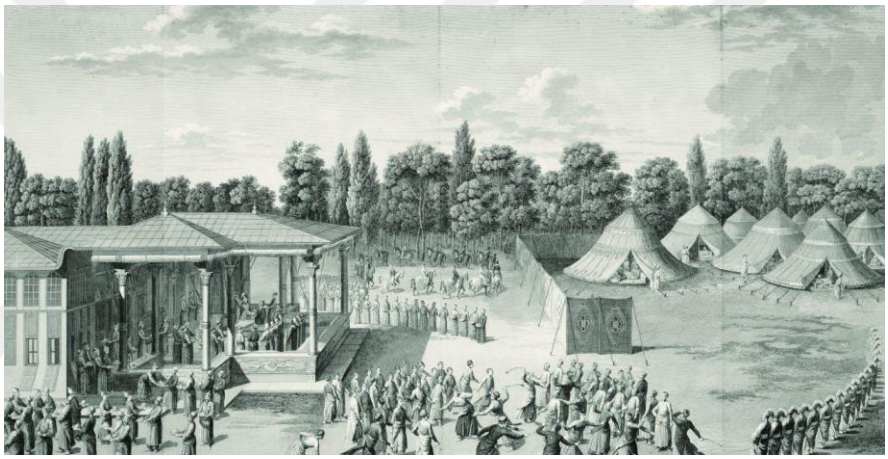

Görsel 87 Tomak Köşkü ve Meydanı gösteren gravür (De L'Espinasse)[167]

Görsel 88 Cirit Köşkü ve Meydanı gösteren gravür (De L'Espinasse)[168]

[166] Atıf Kahraman; Osmanlı Devletinde Spor, Ankara 1995, s.67-68
[167] Kemalettin Kuzucu, a.g.e., İstanbul'un Spor Tarihi Ve Mekânları
[168] Kemalettin Kuzucu, a.g.e., a.e.

Sultan III. Selim döneminde sarayda onarım çalışmalarında bulunan Fransız mühendis "François Kauffer"'in 1776 yılında planını çizmiş olduğu Topkapı Sarayı planında (1) nolu alana ait detay görünümünü incelediğimizde Bab-ı Hümayun'un sağ tarafında Hastane (1), Bostancı Konağı (2), Antik yapı (3), sahil surlarına sınırında Hangarlar (4), Kara kapısı (Otluk Kapı (5)) yapılarının mevcut olduğunu anlamaktayız. (2) nolu alana ait detay görünümünü incelediğimizde Saray Cirit Meydanı yazılı kısımda L şeklinde yapı ve önü açık bir meydan bulunmaktadır. Sahil surlarına bitişik İncili Köşk ve yan tarafında demir kapı yazılı bir kapı bulunmaktadır. Boş alanların bahçelik veya ağaçlık alan olduğu gösterilmiştir. (3) nolu alana ait detay görünümünü incelediğimizde ise Hastalık Odası yazılı yapı görünmektedir. Bu yapıya ait net bilgiler bulunmadığından hem denize sıfır olması hemde sur duvarları dışında kalması nedeni ile salgın hastalığa maruz kalanların karantinaya alındığı bir yapı olduğunu düşünebiliriz. Sarayburnu na doğru devam edildiğinde Değirmen Kapısı ve yan tarafında eski bahçe yazılı özel bir alan ve sahil tarafında Yeni Köşk bulunmaktadır. Ayrıca sarayın Top Kapısı yanında Yazlık Saray veya Yazlık Harem (Harem d'Ete) bulunmaktadır. Plana bakıldığında Yazlık Harem'in dört etrafının çevrili ortasında bahçesi olan bir yapı olarak görünmektedir. Yapı 1863 yangınında izleri silinmiş, yerine 19. yüzyılda Sirkeci demiryolu tesisleri inşa edilmiştir.[169] (Görsel 89, Görsel 90, Görsel 91, Görsel 92)

Görsel 89 F. Kauffer tarafından 1776 yılında çizilen ve 1819 yılında Melling'in "Constantinople et des rives du Bosphore" albümünde yayınlanan Topkapı Sarayı Haritası[170]

[169] Semavi Eyice, "Yok Olan İstanbul sarayları ve Sarayların Yaşatılmaları İçin Bazı Düşünceler", T.B.M.M, Milli saraylar Sempozyumu Bildiriler, 1985, İstanbul
[170] E.H.Ayverdi. "19. yüzyılda İstanbul Haritası, 1958, s.286

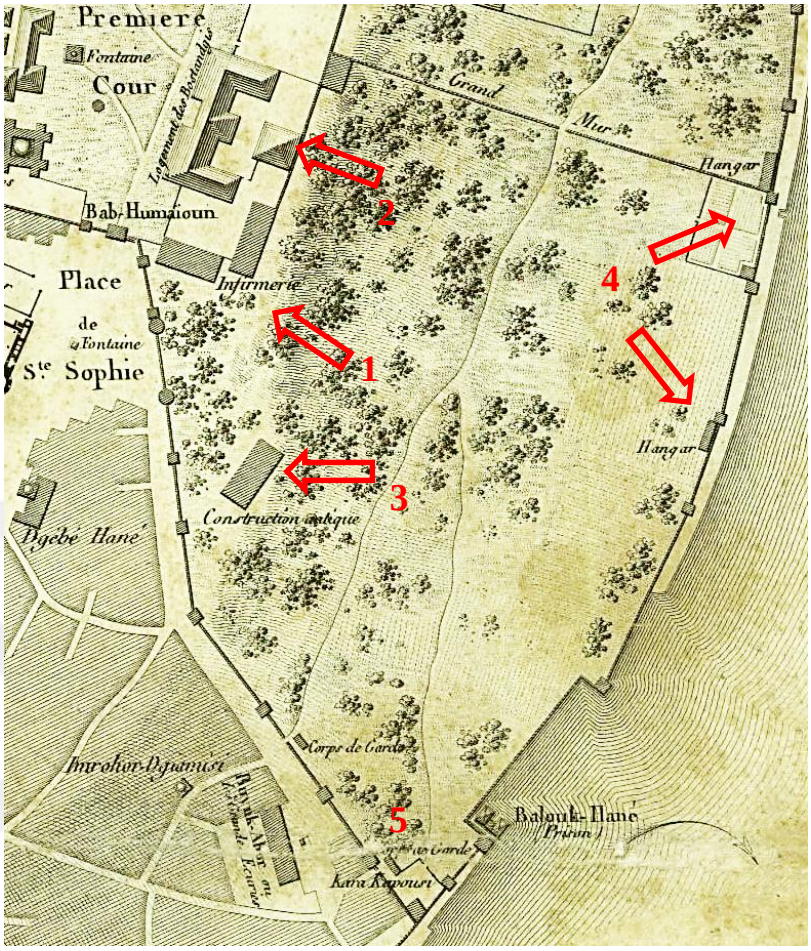

Görsel 90 (1) nolu alanın detay görünümü

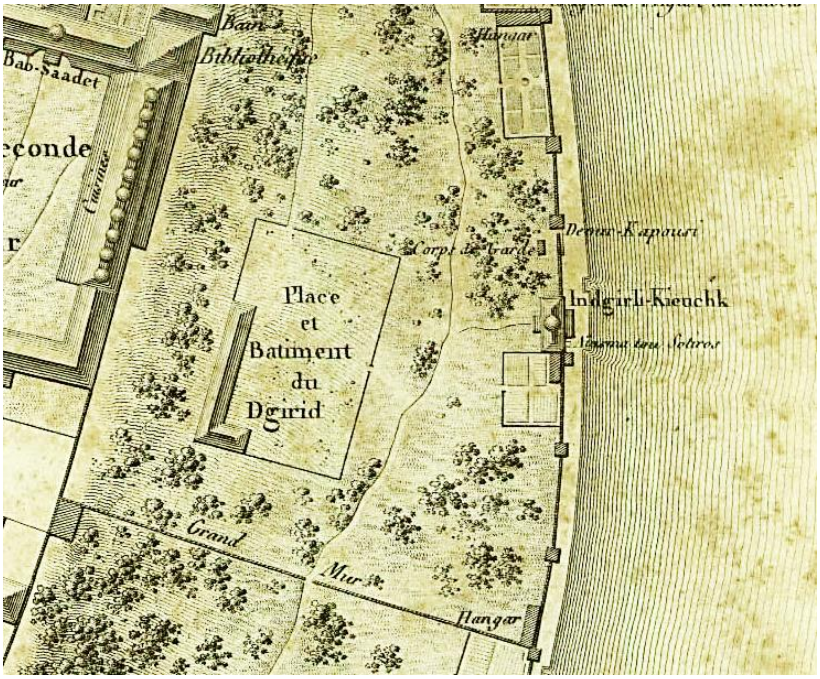

Görsel 91 (2) nolu alanın detay görünümü

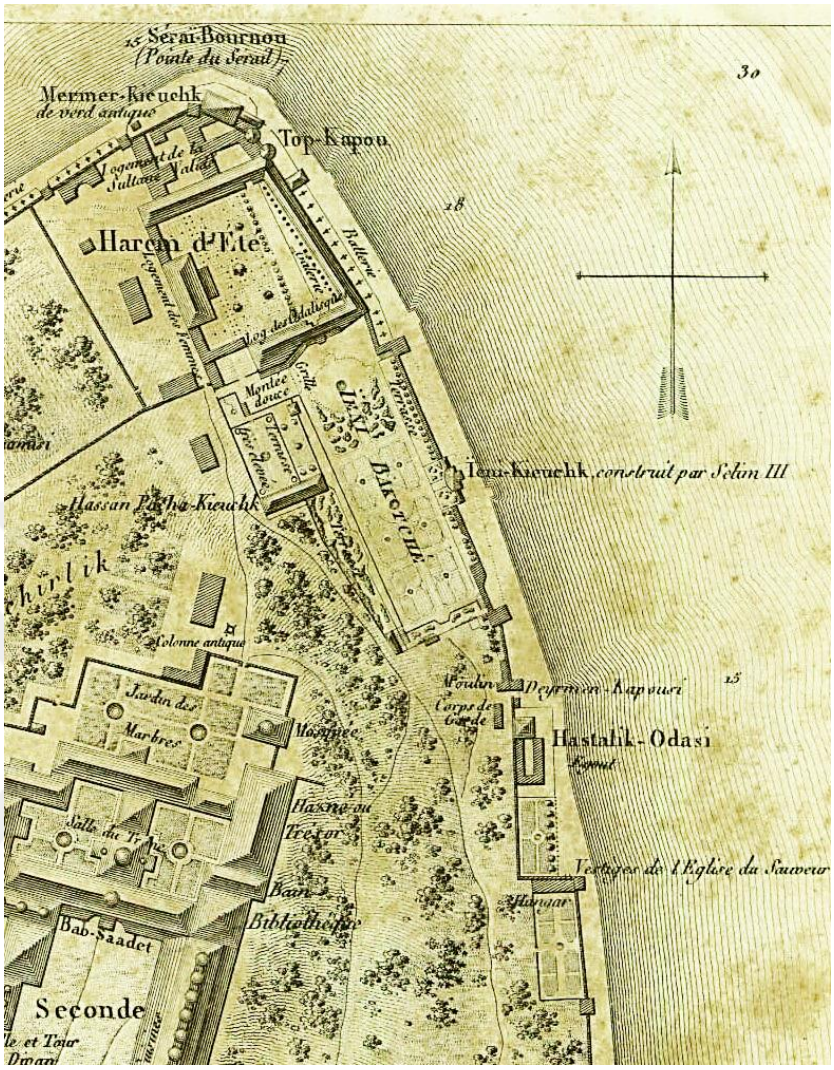

Görsel 92 (3) nolu alanın detay görünümü

İsveç Kralı XII. Karl' a sığınarak orduda binbaşı görevi alan Kral tarafından Osmanlı dünyasını incelemek üzere 1710 yılında altı haftalık İstanbul'a gönderildiğinde gördüklerini sulu boya panaroma resimlerine döken "Cornelius Loos"un tasvirlerini incelediğimizde konumuz sınırları içerisinde kalan bölgede yüksek ve sık servi ağaçlarının olduğunu anlamaktayız. (Görsel 93)

Haritanın kaynağı'na dair net bilgiler bulunmayan, internet görsel araştırmalarda rastlanan 1788 yılında Topkapı Sarayı ve çevresini gösteren vaziyet planına baktığımızda konumuz sınırlarında kalan bölgenin ağaçlık ve çayır bir alan olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. (Görsel 94) Konumuz sınırları içerisinde kalan bölgeye ait tasvirlerin tüm kaynaklarda fark oluşturmaması, alanı doğru anlamamız da önem arz etmektedir.

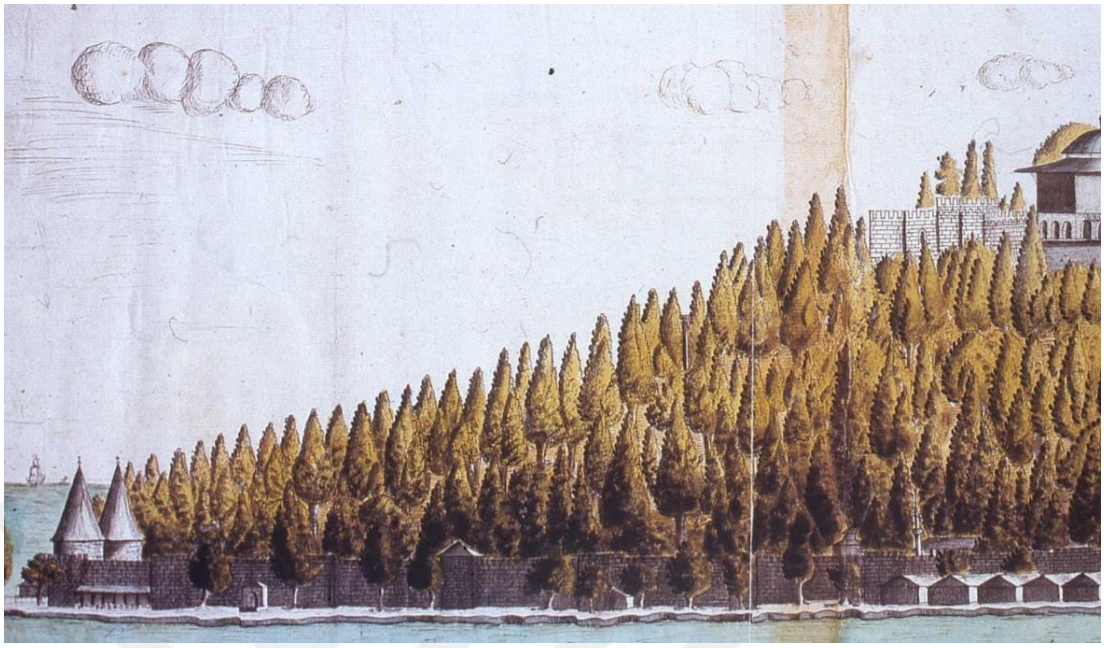

Görsel 93 Topkapı Sarayı Sarayburnu tarafı panoraması (C.Loos)[171]

Görsel 94 Topkapı Sarayı ve çevresi vaziyet planı 1788[172]

[171] http://web.abo.fi/fak/hf/konstvet/filer/2KarlXII.pdf, E.T : 01.04.2021
[172] https://twitter.com/muradcobanoglu, E.T : 01.04.2021

2.3.5. 19. Yüzyıl

19. yüzyılda Sultan III. Selim, Sultan IV. Mustafa ve Sultan II. Mahmut burada yaşamaya ve devleti yönetmeye devam etmiştir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine girmesi ile sarayın onarım ve bakım ihtiyaçları da zayıflamıştır. Önceki yüzyıllarda padişahların Topkapı Sarayı dışında gezintiye ve avlanmaya çıktıklarında kullanmak üzere inşa ettirdikleri birçok köşk ve kasırlar mevcuttur. 19. yüzyılda Sultan III. Selim Dönemi'ne girilirken saltanatın yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı'ndan sonra İstanbul'daki ikinci büyük saray Beşiktaş Sahil saray-ı Hümayunu olmuştur. Beşiktaş Sahil Saray-ı Hümayunu'nda yapılar uzun süreli konaklamaya elverişli olmadığından Sultan III. Selim bunların onarılmasını istemiş, Sultan II. Mahmut' dan sonra gelen Sultan Abdülmecid de aynı şekilde Beşiktaş Sahil Sarayı'nda yeni düzenlemeler yapılmasını, uzun konaklamaya ve çağın gereklerine uygun bir hâle getirilmesini istemişti. Bu talepler padişahların Topkapı sarayından uzaklaşmaya başladığının ilk adımları olmuştur. 1856 yılında Sultan Abdülmecid, Topkapı Sarayı'ndan ikamet ve yönetim merkezi olarak kesin bir şekilde ayrılarak Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiştir.[173]

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı hanedanı sarayı terk edince Topkapı Sarayı işlevsiz kalmıştır. Bakımsız kalmaya yüz tutmaya başlayan ve bölgenin saray olmaktan çıkması ile çeşitli kurumlar bahçelere yerleşmiş, yapılara ve avlulara kamusal tesisler, sarayın konumu ve tarihsel kimliği ile bağdaşmayan eklentiler inşa edilmeye başlanmıştır. Örneğin; Gülhane veya Cebehane meydanlarına Askeri Mühimmat Depoları (Fişek Depoları, Cephanelikler) Tıbbiye Mektebi, Askeri Rüşdiye, (Sultan II. Mahmut döneminde inşa ettirilen Teşvikiye Hastanesi ve alt kısmında Askeri Rüştiye daha sonraları birleştirilerek günümüzdeki ismi ile Gülhane Askeri Hastanesi olmuştur.) Talimgahlar, Barakalar, Hastane, Matbaa-i Amire, Demiryolu Hattı, Askeri Ambarlar, Telgraf Fabrikası yapılmış; bakımsızlıktan harap olan köşkler, ve yapılar, çinileri, kurşunları, vitrayları ve antika eşyaları ile tahrip edilmiştir.[174]

[173] https://millisaraylar.gov.tr, E.T:01.04.2021
[174] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 26.

Geriye kalan yapılar olsa da 1870-71 yıllarında inşa edilen Yedikule-Sirkeci demiryolu hattı inşaatı sırasında izleri silinmiştir.[175] Fossati'nin 1852 tarihli Ayasofya'nın minaresinden sarayın doğu kısmına doğru çizmiş olduğu görsele baktığımızda; Bab-ı Hümayun dan Otluk Kapıya kadar olan kara surları, Gülhane ve Cebehane Meydanlarının o dönemki mevcut durumlarını görmekteyiz. (Görsel 95)

Yakın zaman aralığında olan 1860 tarihli Sophus Williams tarafından çekilen fotoğrafta ise Gülhane Meydanı'nda hayvanların otlatıldığı, harap halede duran yapı ve duvarlar net bir şekilde anlaşılmaktadır. Güvercinlik kulelerinin çatı kısımlarının külah formunda olduğu ve sol taraftaki kuleden sahile dik yönde inen yaklaşık 4 metre yüksekliğinde duvar olduğu görülmektedir. (Görsel 96) Bu duvarın varlığına ilişkin F.Kaufferin 1776 yılına ait planında da aynı istikamete denk gelen hatta "Grand Mur", "Büyük duvar" notu ile bir duvar hattı çizildiği anlaşılmaktadır. Bu duvar hattının Cirit Meydanı ile Gülhane Meydanını birbirinden ayıran duvar olduğunu düşünmekteyiz. (bkz. Görsel 91)

1890 tarihli fotoğrafta ise sahil surlarının o günkü durumu, İncili Köşk'ün yıkılmış halini ve arkasında Cebehane Depolarının var olduğu, tepeye doğru uzanan meyilli arazide bazı ağaçların var olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber sahil surların zaman ve bakımsızlık nedeni ile harap olduğu ve meyilli araziyi setleyen istinat duvarlarının da aynı durumda olduğu anlaşılmaktadır. (Görsel 97)

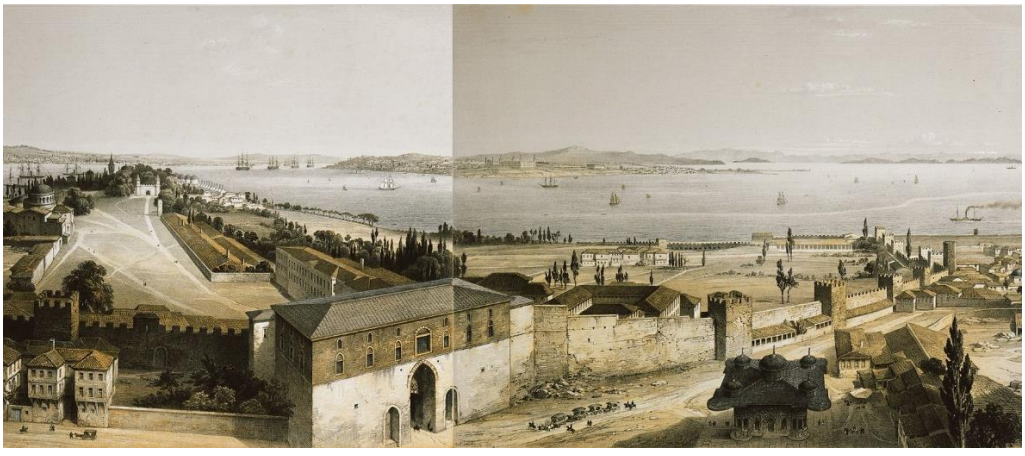

Görsel 95 Ayasofya minaresinden sarayın birinci avlu doğu kısmına ait görünüm, 1852, (Gaspard Fossatti)[176]

[175] Hayri Fehmi Yılmaz; Hagios Georgios Mangana Manastırı; Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.5
[176] Nihat Kerem A. Çalışmasından, 2017

Görsel 96 Cebehane ve Gülhane Meydanı görünümü 1860, (Sophus Williams)[177]

Görsel 97 Marmara denizinden sarayın doğu cephesine bakış, 1890[178]

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1292/1875-76 tarihli belgelerde geçen '*Gülhane Meydanı'nda inşa olunan anbarın iki cenahına birer anbar daha yaptırılmasına dair*' ibaresi, Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde bir depo bulunduğunu, yine onun döneminde iki adet anbar daha ısmarlandığını gösterir.[179] Konumuz sınırları içerisinde kalan Sultan Abdülaziz devrinin bir diğer önemli yapısı Arslanhane'dir. Eski Arslanhane binası 1804 yılında yandığı için hayvanlar

[177] http://eskiistanbul.net, E.T:01.04.2021
[178] http://eskiistanbul.net, E.T:01.04.2021
[179] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 703, 49228, İ.D.

Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayına taşınmıştır. Buradan Yedikule hisarına götürülen arslanlar en sonunda 1870 yılı dolaylarında Sultan Abdulaziz'in yırtıcı hayvanlara ilgisi nedeni ile bu bölgede inşa ettirdiği yeni Arslanhane'ye taşınmışlardır.[180]

1837' de açılan "Meclisi Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye", ilk toplantılarını burada yaptığından 3 Kasım 1839 da Tanzimat-ı Hayriye Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) da Mustafa Reşid Paşa tarafından bu meydanda okunmuş, bu amaçla alan donatılmış, davetliler için çadırlar kurulmuştur. Tören günü, padişah Abdülmecid, Tarihçi Lütfi Efendi "Gülhane Meydanı'nda "kâin Kasr-ı âliyi bi't-teşrif'vükelâ ve ulemâ ve havass-ı memurin ve süferâ-yı ecnebiye"[181] kendilerine ayrılan çadırlarda yerlerini aldıktan sonra Rum, Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf örgütlerinin temsilcileri "nice bin ahali ile o meydan mahşerden nişan olmuş" cümleleri ile o günü aktarmaktadır. (Görsel 98)

Reşit Paşa kurulan yüksek kürsüye çıkarak herkesin duyacağı bir sesle fermanı okumuştu. Bu törenden sonra Padişah Abdülmecid Sarayı Amire ye çıkarak Hırka-i Saadet Dairesinde fermandaki ilkelere uyacağına yemin etmişti. Böylesine önemli bir tarih olayına mekân olan Gülhane Meydanı'na, Sultan II. Abdülhamit döneminde cephanelikler yapıldı. Bu yapılar meydanın klasik görünümünü bozduğu gibi, bir infilâkta yukarıdaki Fatih Köşkü'nün havaya uçması olasılığı da düşünülmedi. Meydanın güzelliğini oluşturan irili ufaklı, Gülhane, İshakiye, Sultan Murad, Sultan Mahmut köşkleri de o bakımsızlık ve tahrip döneminde birer birer ortadan silindi.[182]

Gülhane Meydanı'nın sahilinde ki Sinan Paşa Köşkü yakınında, bir saray prevantoryumu olan Tabhane (Hastahane) ile Tabhane Mescidi ve Saray Değirmeni vardı. Denize açılan Tabhane Kapısı daha çok Değirmen Kapısı olarak anılıyordu. Bir sonraki kıyı kapısı Küçük Demir Kapı, daha ileride de Mezbelekeşan Ocağı vardı. Mezbelekeşler, sarayın süprüntülerini, çöplerini toplayıp denize atar; lağımlar da buradan denize akardı.[183]

[180] İbrahim Hakkı Konyalı; Arslan ve Türkler" Tarih Hazinesi, 1951, s.256-258
[181] Anlamı; "Sadrazam, alimler, has memurlar ve yabancı elçilerin teşrif ettiği yüksek köşk"
[182] Doç.Dr. Tarkan Okçuoğlu, Askeri Depolar Sanat Tarihi Raporu, 2013, s.2.
[183] Doç.Dr. Tarkan Okçuoğlu, a.g.e., s.3.

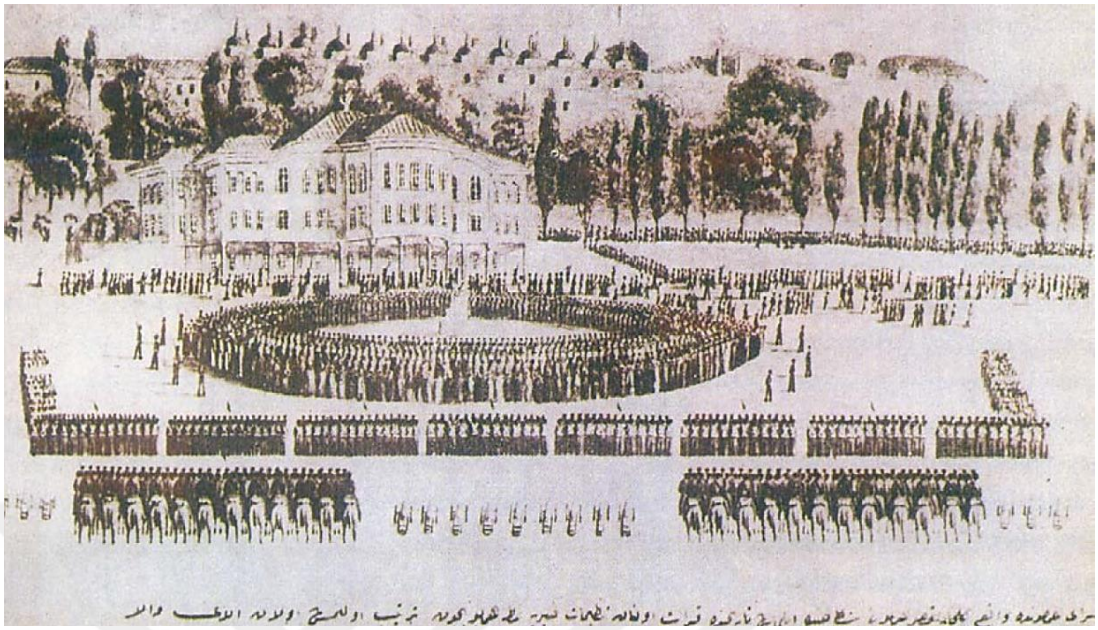

Görsel 98 Gülhane Hatt-ı Hümayun'un Gülhane Kasrı önünde okunması, 1839[184]

Saray mutfaklarının eteğine düşen Gülhane Kasrın'ndan, Arslanhane'den ve köşklerden günümüze iki nişan taşı kalmıştır. Nişan taşlarından ilki Sultan III. Selim'in, ikinci de Sultan II. Mahmut'un katıldığı atışlarda ok düşürdükleri noktalara dikilmiştir. Gülhane Meydanı'nın çift kuleli Güvercinlik (nöbetçi) kapısından geçilerek Cebehane Meydanı'na ulaşılmaktaydı. Kapının iki kulesinden biri, Bamyacı diğeri Lahanacı denen yarışmacılara mahsusken, Enderun ve Harem ağaları örgütlerinin dağılmasından ve Bamyacı-Lahanacı geleneksel müsabakalarının unutulmasından sonra anıt olarak kalmıştır.[185] (Görsel 99, Görsel 100)

Cebehane Meydanı'ndan bir yol, saray bostanları arasından Çizme Kapısı'na çıkarken bir yol da Balıkhane ve Otluk kapılarına iner. Bu güzergahta, II. Mahmud zamanında yapılan Teşvikiye (daha sonra Seririyat) Hastahanesi, Gülhane Askeri Rüşdiyesi, Otluk Kapısı'na yakın Askerî Terzihanesi bulunuyordu. Güneybatı köşede Sur-i Sultanînin deniz surları ile birleştiği noktadaki Otluk Kapısının dışında, eskiden Has Ahır'a ait otluk ve samanlıklar bulunduğu için buraya bu ad verilmiştir.[186]

[184] Necdet Sakaoğlu and Nuri Akbayar, "A Milestone on Turkey's Path of Westernization Sultan Abdülmecid", 2002, Istanbul. s.33
[185] Necdet Sakaoğlu, a.g.e., s. 49.
[186] Doç.Dr. Tarkan Okçuoğlu, a.g.e., s.5.

Görsel 99 Sultan III. Selim dönemine ait Nişan Taşı (Öcal, 2018)

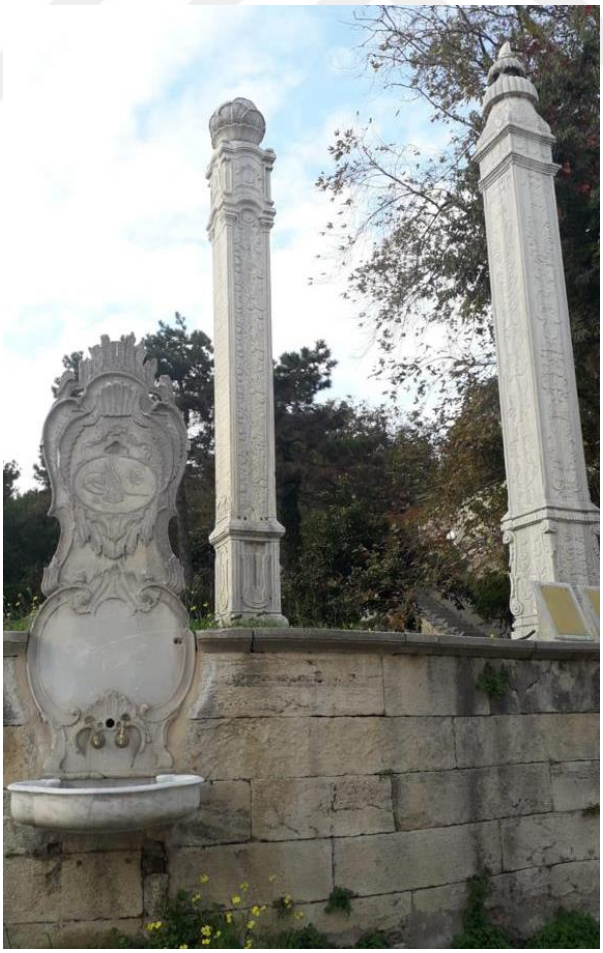

Görsel 100 Lahana, Bamya sütunları ve mermer çeşme 19. yüzyıl (Öcal, 2018)

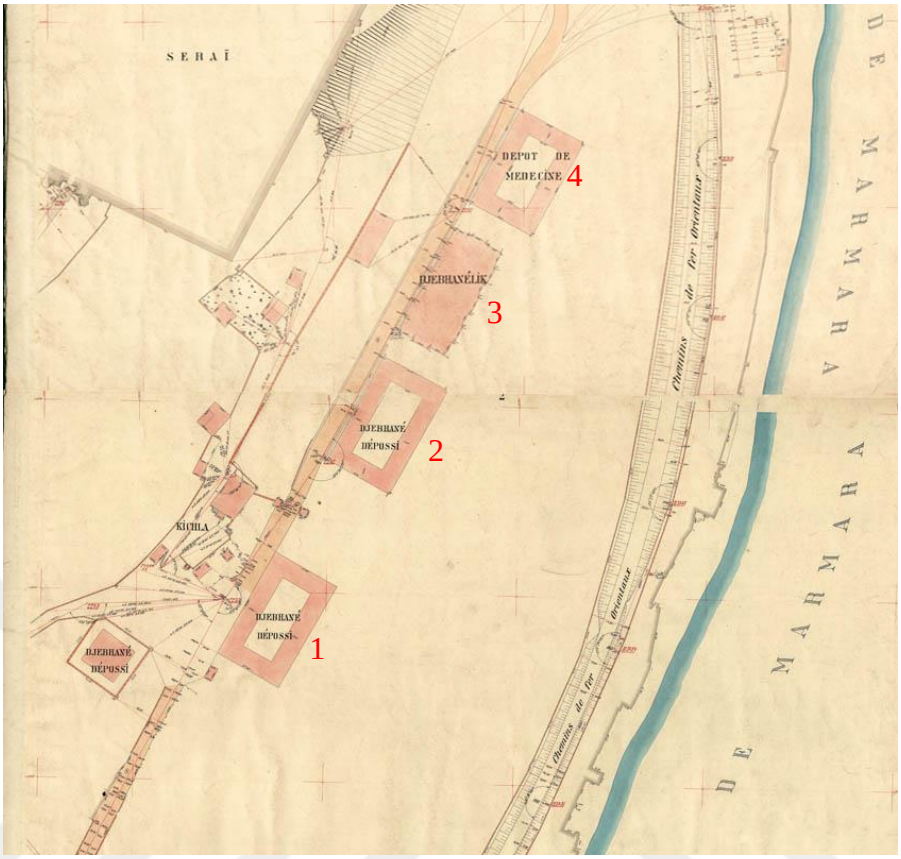

Görsel 101 Alman Mavileri haritasında birinci avlu doğu kısmına ait vaziyet planı[187]

1880-1893 yılları arasında tarihlenen görselde birinci avlu doğu kısmı görünmektedir. Alandaki meydan, saray yapıları, tren yolu, deniz surları işlenmiştir. Kroki üzerinde yazılı notlara bakıldığında Cebehane Depoları (1 ve 2 nolu yapılar), Mecidiye Deposu (4 nolu yapı) ve Cephanelik (3 nolu yapı) ve askeri kışla yapılarının bu tarihlerde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. (Görsel 101)

Sultan II. Abdulhamit' in isteği üzerine Fransız Mühendis Simon Preault tarafından 1891 yılında Sarayburnu ve Üsküdar arasında denizden ulaşımı sağlamak amacı ile tüp geçit (Tünel-i Bahri, Cisr-i Enbubi) projesi hazırlanmıştır. Bu proje günümüze kadar farklı tarihlerde birçok defa devletin gündeminde olmuştur. Lakin proje hayata geçirilememiştir. 19. yüzyılda hazırlanan bu proje günümüz teknolojisinde güncellenerek 29 Ekim 2013 tarihinde hizmete açılan Marmaray Tüp Geçit hattının temellerini oluşturmaktadır. 1891 yılından hazırlanan Tünel-i Bahri (Deniz Tüneli) projesini incelediğimizde geçit güzergâhının tez konumuz sınırları

[187] Yıldız Albümleri/I.C. Arşivi

içerisinden geçtiği anlaşılmaktadır. Birinci Avlu da bulunan Bab-ı Hümayun Kapısı (1) önünden başlayarak, avlunun doğu kısmına doğru kademe halinde deniz kotuna inmektedir. Sultan Abdulaziz döneminde yapılan Arslanhane yapısı (2) ve Cebehane Depolarının (3) altından takip ederek Cirit meydanını, tren yolu ve Bizans Surlarını 'da (4) kapsayacak şekilde Marmara denizine ulaşmaktadır. Hattın diğer ucu Asya bugün ki Üsküdar Harem otogarı alanına çıktığı anlaşılmaktadır. (Görsel 102, Görsel 103, Görsel 104)

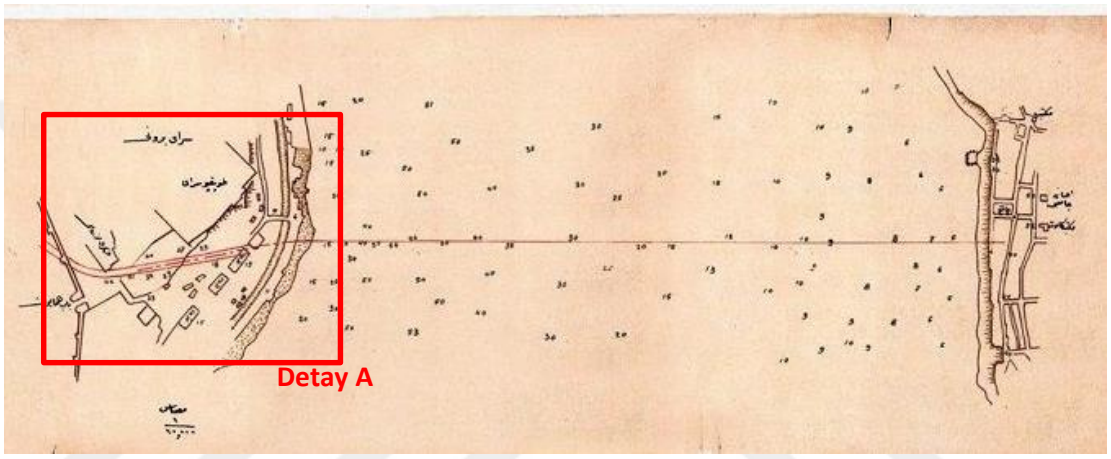

Görsel 102 Tünel-i Bahri projesi planı[188]

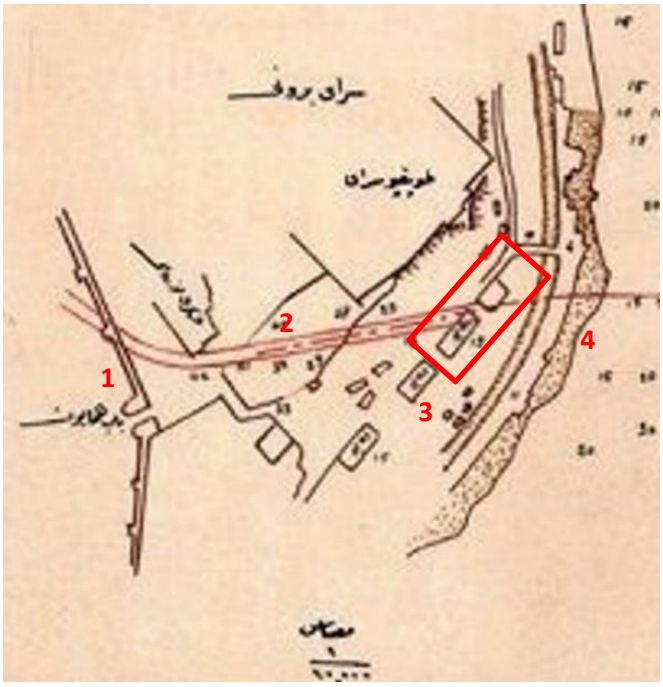

Görsel 103 Konumuz sınırlarını gösterir detay A

[188] Marmaray Sirkeci İstasyonu panosundan çekilmiştir. (Öcal, 2020)

Görsel 104 Günümüzde Marmaray hattı güzergahını gösteren harita (Kırmızı Hat) (Sarayburnu uç kısmından denize doğru girerek, karşı tarafta bugün ki Üsküdar Meydanı'na çıkmaktadır.)

19. yüzyılda İstanbul'u Avrupa'ya bağlayacak önemli bir adım olarak Rumeli demiryolunun yapımı gündeme gelmiştir. 23 Ocak 1857 de yabancılarla yapılan görüşme neticesinde Topkapı Sarayı'nın doğu kısmı sınırlarından geçen ilk adım atılmıştır. Fakat bu adım alanda birçok yapıya ve esere zarar vermiştir. Demiryolu hattının geçmesi ile sahilde bulunan köşklerin yıkıldığı bilinmektedir.[189]

19. yüzyıla tarihlenen bir diğer yapı Sarayburnu Gotlar Sütunu yakınında Sultan II. Abdülhamit tarafından inşa ettirilen "Hamidiye Karakolu" dur. Saray cihetinden çekilen cephe fotoğrafında kıyıdan yukarı bir kotta yer almaktaydı. İki ayrı binadan oluşan karakol simetrik bir plan dâhilinde askeri referanslar ile bezeli bir kemer ile birbirine bağlanmaktadır. Deniz yönünden iki katlı olup, saray yönünden tek katlıdır. Karakolun ismine ilişkin olarak farklı bir detayda İstanbul Üniversitesi tarafından internet ortamında yayınlanan Yıldız Albümlerinde ise "Üçler Karakolu" olduğu yazmaktadır. (Görsel 105, Görsel 106) Karakol, II. Meşrutiyet döneminde Gülhane Parkının tanzimi sırasında yıktırılmıştır. Bu yıkım, parkın inşasını üstlenen Şehremini Cemil (Paşa) Topuzlu ile Harbiye Nezareti arasında gerginliğe neden

[189] Ümran Karahasan, "Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Onarımları", D.Tezi 2005, s. 40.

olmuştur. Kurumlar arasındaki yazışmalarda Harbiye Nezaretinin karakolun yıkılmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Cemil (Paşa) Topuzlu uzun uğraşlar sonucu parkın bütünlüğünü ve letafetini bozmasını istemediği için Karakol'un yıkılması iznini İttihat ve Terakki Hükümeti liderlerinden Cemal Paşa'dan alarak yıkımı gerçekleştirmiştir.[190]

Görsel 105 Karakol'un saray cihetinden görünümü, 19. yüzyıl (İ.Ü. Yıldız Albümleri, NEKYA90631/26)

Görsel 106 Karakol'un deniz cihetinden görünümü, 19. yüzyıl (İ.Ü. Yıldız Albümleri, NEKYA90631/27)

[190] Nilay Özlü, "II. Abdülhamid Döneminde Topkapı Sarayı Karakolhaneleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler", Toplumsal Tarih Dergisi, Mimarlık Tarihi, Ekim 2020, s.56-57

2.3.6. 20 Yüzyıl (Osmanlı Son Dönemi)

Topkapı Sarayı; Fatih Sultan Mehmet ile başlayan yapım sürecini, sürekli olarak yaşadığı değişimler ile Sultan Abdülmecid döneminde (1823-1861) tamamlamıştır. Bundan sonra Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamlarını sürdüren padişahlar geleneklerinin devamı olarak önemli törenleri yine bu sarayda yapmayı uygun görmüşlerdir. Böylece ilk yapıldığı dönemden itibaren kesintisiz olarak içerisinde büyük bir saltanatın yaşandığı saray yapıları, Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar geçen süreçte, artık eski saray Enderun Ağalarının kontrolünde yaşlı harem kalfalarının yaşamlarını sürdürdüğü ve hanedanın önemli törenler için geldiği bir eski saray görünümünü almıştır.[191]

Topkapı Sarayını korumak amacı ile 1915 yılında Sultan V. Reşad tarafından Takvim-i Vakaiye gazetesinin 2655 sayılı nüshasında yayınlanan "Topkapı Saray'ı Muhafaza Nizamnamesi" hazırlanmıştır. (Ek-1 ve Ek1/1) Bu nizamnamenin 1. maddesinde alanı ilgilendiren ifadeler geçmektedir.[192] İlk olarak ismi Hazine Kethüdalığı sonrasında Hazine Müdüriyeti son olarak da "Topkapı Sarayı Müzesi" olarak belirlenmiştir. Hazine Kethüdası olarak ilk Mehmet Refik Bey bulunmuştur. M. Refik Bey Topkapı Sarayı ve çevresini detaylı inceleyerek notlarını kitap haline getirmiştir. Yapılaşmanın 20. yüzyılda pek fazla görülmediği sarayda devam eden bakım onarım çalışmaları, genellikle hanedanın saray ziyaretinden önce ve kullanılacak mekânların güzergâhında gerçekleşmiştir.[193] Önceki yüzyıllarda bölgenin sık ağaçlardan oluştuğu 1918 tarihli fotoğrafta ise birkaç ağacın dışında yeşil alan kalmadığı, bölgenin bakımsız olduğu, fotoğrafın görüş açısına göre Bab-ı Hümayun yanındaki Çizme kapısı önünden Marmara denizine doğru kesintisiz bir görüntünün mevcudiyeti anlaşılmaktadır. (Görsel 107) Bir başka fotoğrafta ise Saray'a Marmara denizinden bakarken günümüzde mevcut olmayan Bostancılar Mescidi ve yanında bulunan Bostancı Koğuşları görülmektedir. Mescit ve koğuşların olduğu kısımdan günümüzde Sahil yolu (Kennedy Caddesi) geçmektedir. (Görsel 108)

---

[191] Ümran Karahasan, a.e., s. 33.

[192] Madde 1- Topkapı Saray-ı Hümayunu … sahil cihetinden Otluk Kapı semtinden Sepetçiler Köşkünde sevkiyatı askeriye idaresine tahsis olunan mahale kadar denizle ve kezalik sevkiyatın işgal eylediği mahalin şimendifer idaresiyle hudud teşkil eylediği mahaller ile mahduttur.

[193] Tahsin Öz, "Hayatım", TSM, 1991 s.30

Görsel 107 Birinci Avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1918[194]

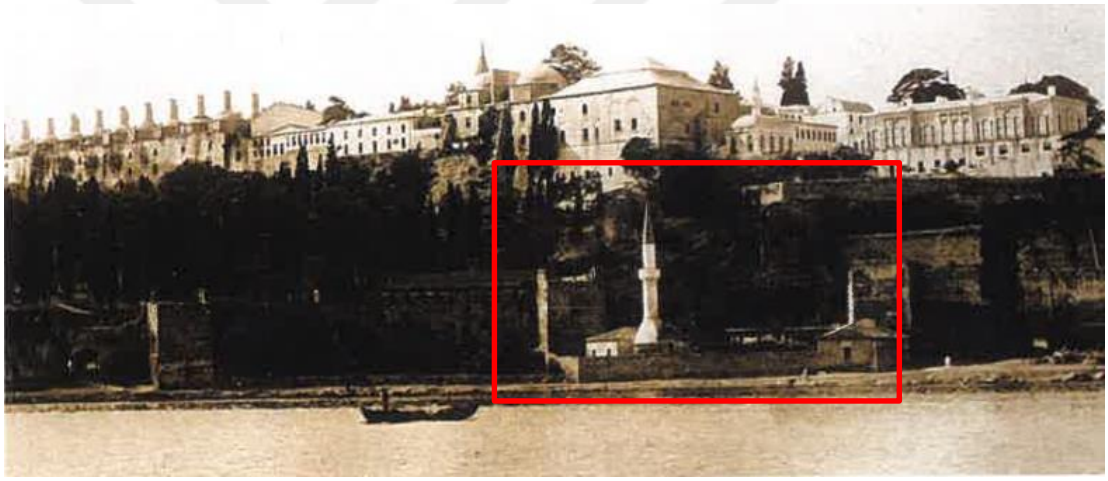

Görsel 108 Birinci avlu doğu kısmının denizden görünümü 20. yüzyıl[195]

Aynı yıllarda Osmanlı Tarihçisi Abdurrahman Şeref Bey'in 1908-1911 tarihlerinde "Topkapı Saray'ı Hümayunu" mecmuasında yayınlanan vaziyet planında konumuz sınırları Gühane Meydanı ve hemen yanında Cebehane Meydanı olarak isimlendirmiştir. Fakat o tarihlerde var olan Cebehane depoları belirtilmemiştir. Sarayburnunun uç noktasında harem bahçesi yazılı alan vardır. Demiryolu hattı da planda belirtilmiş olup Demiryolu hattı Bizans dönemine ait yapı kalıntılarının ve sahil köşklerinin hemen yanından zaman zaman da has bahçelerin içinden geçerek Sirkeci'ye ulaştığı görülmektedir. (Görsel 109, Görsel 110)

[194] http//eskiistanbul.net, E.T: 01.04.2021
[195] http//eskiistanbul.net, E.T: 01.04.2021

1918 tarihli hava fotoğrafında konumuz sınırları detaylı bir şekilde kendi dönemini yansıtmaktadır. 1 nolu alanda Kimyahane binaları görünmektedir. Fakat bu dönemde çatının olmadığı anlaşılmaktadır. 2 numaralı alanda Cebehane Depoları (1,2,3 ve 4 nolu depo) görünmektedir. 3 numaralı alanda sıralanmış baraka görünümünde muhdes depolar görünmektedir. Elimizde buna dair net bilgiler olmadığından bu depoların demiryolu hattına ait şantiye depoları olduğu kanaatindeyiz. 4 numaralı alanda Bizans döneminde sarnıcı olan fakat bu dönemde barutluk olarak kullanılan yapı görünmektedir. 5 numaralı alanda Arslanhane yapıları mevcuttur. Fotoğrafa detaylı bakıldığında bu yapının da çatılarının olmadığı anlaşılmaktadır. Sahil surlarına paralel olarak 1870 lerde inşa edilen Sirkeci demiryolu hattı da görünmektedir. (Görsel 111)

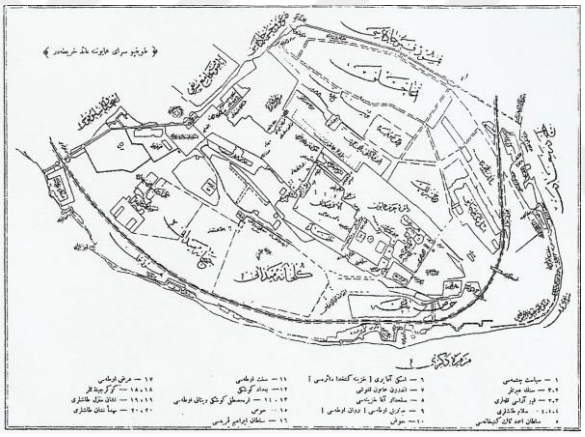

Görsel 109 Topkapı Sarayı vaziyet planı, 1908-1911[196]

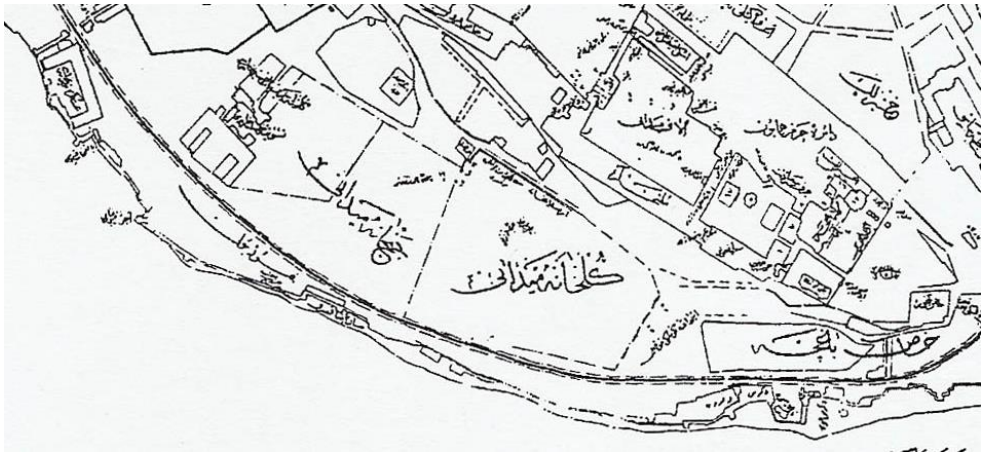

Görsel 110 Doğu kısmı detay görünüm, (Osmanlıca Cebehane, Gülhane Meydanı, Harem Bahçesi, Gülhane Seririyat Hastaneleri yazılıdır.)

[196] S.Hakkı Eldem-F.Akozan, a.g.e, s.101

Görsel 111 Topkapı Sarayı hava fotoğrafı, 1918[197]

Devlet Arşivlerinde incelediğimiz Osmanlı Devletinin son döneminde Fransız kuvvetlerince İstanbul'un işgali yıllarında (1918-1923) Hariciye Nezareti'ne hitaben yazılan vesikada Manganlar bölgesi ve İncili Köşk yakınlarında Fransız askerlerince arkeolojik araştırma kazıları yapıldığı ve buldukları eserlerin yurt dışına çıkarılmaması gerektiği ve Müze-i Hümayuna teslim edilmesi hususunda dönemin Hariciye Nezaretine bilgi verildiği anlaşılmaktadır. Belge de kazılardan çıkan eserler "Mamulat-ı turabiye" (topraktan çıkan buluntular) olarak tarif edilmiştir.[198] (Ek-2)

[197] Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivi
[198] T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivleri, BOA.BEO/4687-351479

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDEKİ KORUMA POLİTİKALARI

3.1. 1923-1950 YILLARI ARASI

Cumhuriyet'in ilanından sonra Hazine-i Hassa İdaresi'ne son verilmesi ile Osmanlı Hanedanı'nın elindeki gayrimenkullarin kamu adına kullanımı için dönemin kurumları tarafından tarafından satışa çıkarılmıştır. Bundan sonra 3 Nisan 1924 yılı 419 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, Topkapı Sarayı Asar-ı Atika Müzeleri Müdürlüğü'ne bağlanarak müze olarak işlenlendirilmiştir. (Ek-3) 9 Ekim 1924'te idari önlemler alınarak, bazı onarımlarla saray ziyarete açılmıştır. Topkapı Sarayı'nda Refik Bey'den sonra müdürlük yaparak sarayın ilk restorasyonların da etkili olan Tahsin Öz, müze oluşumunda nitelikli eleman bulma konusunda sıkıntıları dile getirmiştir.[199]

Topkapı Sarayı'nın müze olması sonrası Maliye Vekaleti ilk iş olarak bütün saray envanterini tesbit ettirmek üzere Tespit ve Tahrir Komisyonları oluşturmuştur. Bu dönem sarayın uzun süre terk edilmesinin sonucu olarak yapıların harap durumda olduğu bir dönemdir. 1 Mayıs 1930 tarihli gazete ilanında Topkapı Sarayı içerisinde Gülhane Hastahanesi (Osmanlı dilinden yeni Türkçe'ye geçiş döneminde kaynaklarda kelimelerin telafuzu değişmiştir. Örnek : Külhane=Gülhane) yanında bir yapının bakkal dükkanı olarak kiraya verilmesi gibi hadiseler cereyan etmiştir. (Görsel 112)

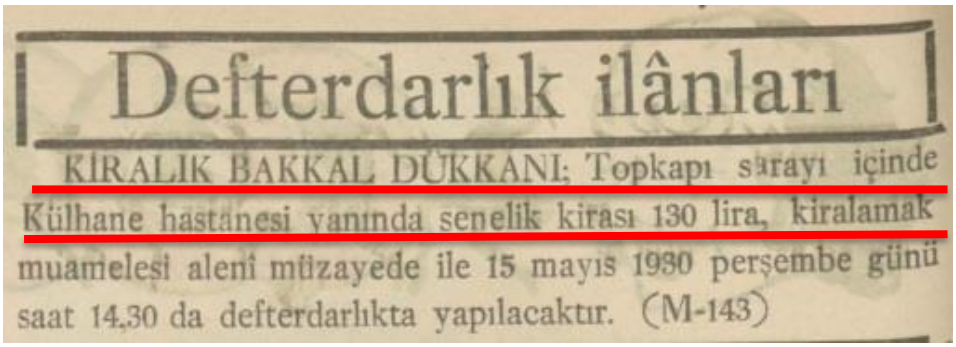

Defterdarlık ilânları

KİRALIK BAKKAL DÜKKANI: Topkapı sarayı içinde Külhane hastanesi yanında senelik kirası 130 lira, kiralamak muamelesi aleni müzayede ile 15 mayıs 1930 perşembe günü saat 14,30 da defterdarlıkta yapılacaktır. (M-143)

Görsel 112 1 Mayıs 1930 Cumhuriyet gazetesi küpüründe Defterdarlık ilanı[200]

[199] Öz,Tahsin a.g.e. (1949)
[200] Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

24 Aralık 1934 tarhli bir başka gazete ilanını incelediğimizde Arslanhane ve Gülhane Hastaneleri Civarında halkın iskan edildiği yerleşim yerleri ve dönemin sosyal yapılarının (Kahvehane v.b) mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Arslanhane ve Gülhane Hastahanesi civarında sokak yapılaşmasının varlığından da söz edebiliriz. (Görsel 113) Topkapı Sarayı'nın İstanbul Asar-ı Atika Müzeleri Umum Müdürlüğü'ne bağlandığı 1934 tarihli gazete ilanından anlaşılmaktadır. (Görsel 114)

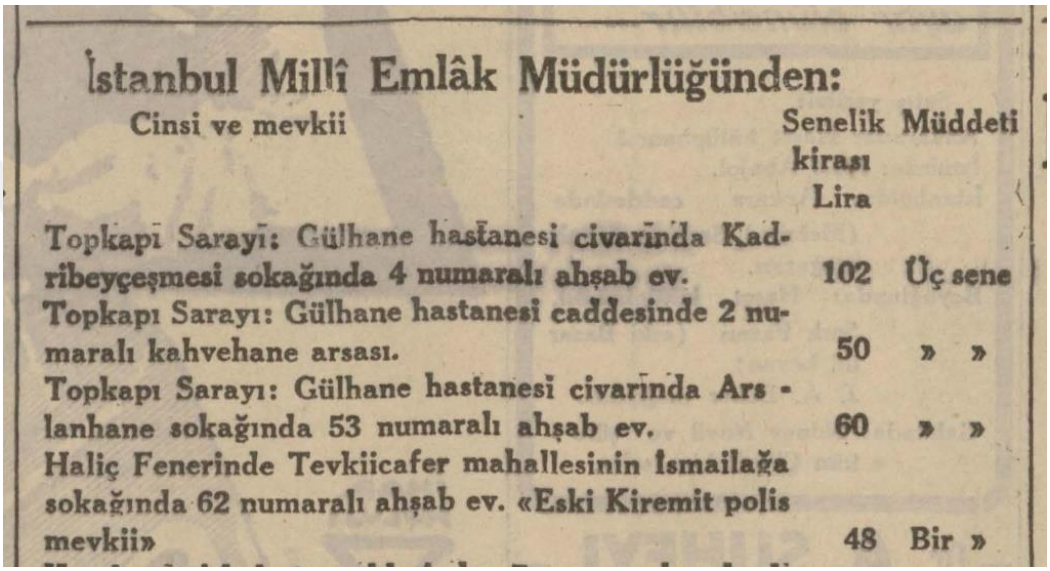

İstanbul Millî Emlâk Müdürlüğünden:

Cinsi ve mevkii	Senelik kirası Lira	Müddeti
Topkapı Sarayı: Gülhane hastanesi civarında Kadribeyçeşmesi sokağında 4 numaralı ahşab ev.	102	Üç sene
Topkapı Sarayı: Gülhane hastanesi caddesinde 2 numaralı kahvehane arsası.	50	» »
Topkapı Sarayı: Gülhane hastanesi civarında Arslanhane sokağında 53 numaralı ahşab ev.	60	» »
Haliç Fenerinde Tevkiicafer mahallesinin İsmailağa sokağında 62 numaralı ahşab ev. «Eski Kiremit polis mevkii»	48	Bir »

Görsel 113 24 Aralık 1934 Cumhuriyet Gazetesi Küpürü[201]

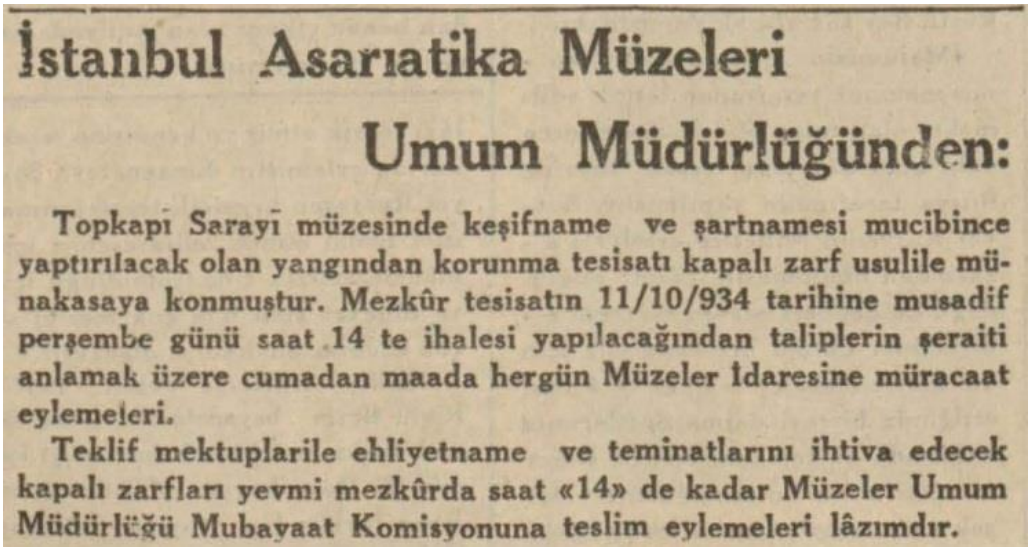

İstanbul Asarıatika Müzeleri

Umum Müdürlüğünden:

Topkapı Sarayı müzesinde keşifname ve şartnamesi mucibince yaptırılacak olan yangından korunma tesisatı kapalı zarf usulile münakasaya konmuştur. Mezkûr tesisatın 11/10/934 tarihine musadif perşembe günü saat 14 te ihalesi yapılacağından taliplerin şeraiti anlamak üzere cumadan maada hergün Müzeler İdaresine müracaat eylemeleri.

Teklif mektuplarile ehliyetname ve teminatlarını ihtiva edecek kapalı zarfları yevmi mezkûrda saat «14» de kadar Müzeler Umum Müdürlüğü Mubayaat Komisyonuna teslim eylemeleri lâzımdır.

Görsel 114 1934 Cumhuriyet Gazetesi İlanı[202]

[201] Cumhuriyet Gazetesi Arşivi
[202] Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1935 tarihinde Ahmet Refik Beyin dönemin gazetesinde kaleme almış olduğu "Topkapı Sarayı'nın Spor Sahası" başlıklı köşe yazısında (Ek-4) konumuz sınırlarını kapsayan şu bilgiler aktarılmaktadır. "*Sarayburnun da Kabak Meydanı ile (alanda mevsimine göre sebze yetiştirildiğinden halk arasında Kabak Meydanı diye geçmektedir.) üst tarafındaki servilikler arasında, vaktiyle burada nişan talimleri ve cendilerin cirit oyunları yaptıklarını gösterir nişan taşları hala mevcuttur. ...Enderun tarihini yazan Ata'nın rivayetine göre Saray'ın bahçesinde Lahanacı ve Bamyacı ocakları mevcuttur, bu ocaklara alamet olması için Lahana ve Bamya görseli olan iki nişan taşı dikilmiştir. ...Bu meydan da Şehzade Ahmet'in topuz attığı yeri nişanlayan taş da mevcuttur. Şehzade Ahmet Sultan II.Beyazd'ın oğludur.*" Bu alan Osmanlı döneminde 16. yüzyıl Sultan II. Beyazıd'dan itibaren Saray halkının spor sahası işlevinde kullanılmaktadır. Aynı zamanda sarayın ihtiyacını karşılamak üzere mevsimsel sebzelerde bu alanda yetiştirilmiştir. Sarayın bahçesi konumunda olan alan hem padişah talim yaptığı, halkında bu müsabakaları izlediği bir yerdir.

Cumhuriyet gazetesi kurucusu gazeteci ve siyasetçi Yunus Nadi Abalıoğlu 1937 tarihli gazete köşe yazısında (Ek-5) konumuz sınırlarını şu şekilde aktarmaktadır. *"... O Saray ancak bu bahçe ile ve onun içindeki ağaçlarla tamam olan bir mecmuadır. Ne yazık ki saray bahçesinin Marmara tarafı şimdi lahana ve pırasa yetiştirilen bostanlardır. Amma gam değil, plan bekliyoruz, o bütün aksaklıkları düzeltecektir. Güzel Sarayburnu parkında zevkle gezinirken bahçenin köşesinde kale duvarlarına yapıştırılmış ahşap saraçhane binalar ile denizi kapatan eski Tıbbıye Mektebi ve diğer levazım ambarlarına birer tekme vurmak ihtiyacını duymamanız imkanı yoktur. Bunlarla beraber Sarayburnu İstanbul'un güzellik ününü yeniden dünyanın dört köşesine yaymak için hep planı bekliyor. Eski Sarayı takiben Sarayburnun da denize varan saha o kadar ehemmiyetlidir ki..."* Bu vesikadan anlaşılacağı üzere bölgenin bu dönemde atıl bir vaziyette kullanıldığı gerçeğidir. Sebze yetiştirilen, hayvanların otlatıldığı alanın düzenlemeye tabi tutularak önem kazanması ve geçmiş yüzyıllardaki gibi İstanbul'un deniz ve kara cihetinden en güzel manzarasına sahip köşkler, bahçeler ve arkeopark yapılması ile değerini zirveye çıkaracaktır.

1937 yılında, M.Kemal Atatürk, İstanbul'un imar ve şehircilik planlama çalışmaları için Roma, Bizans ve Osmanlı tarihini yansıtan anıtları ve mimari kimliği hatırlanarak, kentin nazım imar planının hazırlanması için şehir planlama konusunda uzman Fransız Henri Prost'u davet etmiştir. Prost burada Kral Byzas'ın şehri Byzantion'u, Roma İmparatoru Severus'un şehrini, İmparator Konstantin'nin şehri Konstantinapolis'i ve Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet Han'ın şehri İstanbul'u planlayacaktı.[203] Prost'un 1938 tarihinde yapmış olduğu imar planına göre Topkapı Sarayı'nın doğu kısmı, Marmara sahilinden yukarıya doğru yeşil alan ve meydanlar içinde barındırdığı yapıları ile birlikte Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nu yansıtan Arkeolojik Park olarak değerlendirilecekti. (Görsel 115) Lakin bu çalışmalar hayata geçirilememiştir. 1940-1951 yıllarında Topkapı Sarayı'nda müze müdürlüğü yapan Tahsin Öz Bey tarafından yürütülen restorasyon çalışmaların da alandaki kültürel miras eserlerin ve yapıların korunmasında önemli bir faaliyet oldugundan söz edebiliriz.[204]

Görsel 115 Henri Prost tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Nazım İmar Planı[205]

[203] Işık Aydemir, İki Fransız Mimarı H.Prost ve A.Perret' nin İstanbul ile İlgili Çalışmaları", 2008
[204] Ümran Karahasan, a.g.e, s. 332
[205] Martin Banchman, Çigdem Maner, Seçil Tezer, Duygu Göçmen, "Mirası Yorumlamak" s.337

3.2. 1950-1980 YILLARI ARASI

1950 yıllarında Sahil Sur'larının hemen önünde denizin doldurulması ile inşa edilen sahil yolu (Bugün ki Kennedy Caddesi), Bizans dönemine ait sahil surlarında bir kısım tahribatlara neden olmuştur. Bu yolun açılması Bostancılar Mescidi ve müştemilatına ait koğuşlar gibi bazı Osmanlı dönemi yapıların izlerinin silinmesine neden olmuştur. (bkz. Görsel 108)

Osmanlı döneminde Cirit Meydanı olarak kullanılan alan 1951 yılında dönemin idarecileri tarafından Cankurtaran Spor Futbol kulübüne tahsis edilerek futbol maçlarının oynandığı saha olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda saha etrafına betonarme tribünler inşa edilmiştir. Antik çağ, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarının Saray bahçesi olarak kullandığı alan bu dönemde farklı amaçlar doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir. Alanın futbol sahası olarak kullanılması ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. (Görsel 116)

Görsel 116 Cankurtaran Spor Sahasını ve oyuncularını gösteren fotoğraf[206] (Arkada 1 nolu Cepehane deposunun yan cephesi görünmektedir.)

1957 yılında çekilmiş hava fotoğrafında bu döneme kadar korunmuş yapılar alanda görünmektedir. Bunun yanında muhdes bir çok prefabrik depolar ve alanda şantiye çalışmalarının yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Fotoğrafın detaylarını incelediğimizde Cebehane Depoları, Gülhane Seririyat Hastahaneleri, Matbaa-i Amire, Sarnıç, Demiryolu Hattı, Kimyahane, Bizans dönemi İstinat duvarları net bir şekilde görülmektedir. (Görsel 117)

[206] Cankurtaran spor 1953 Facebook Sayfasından alınmıştır.

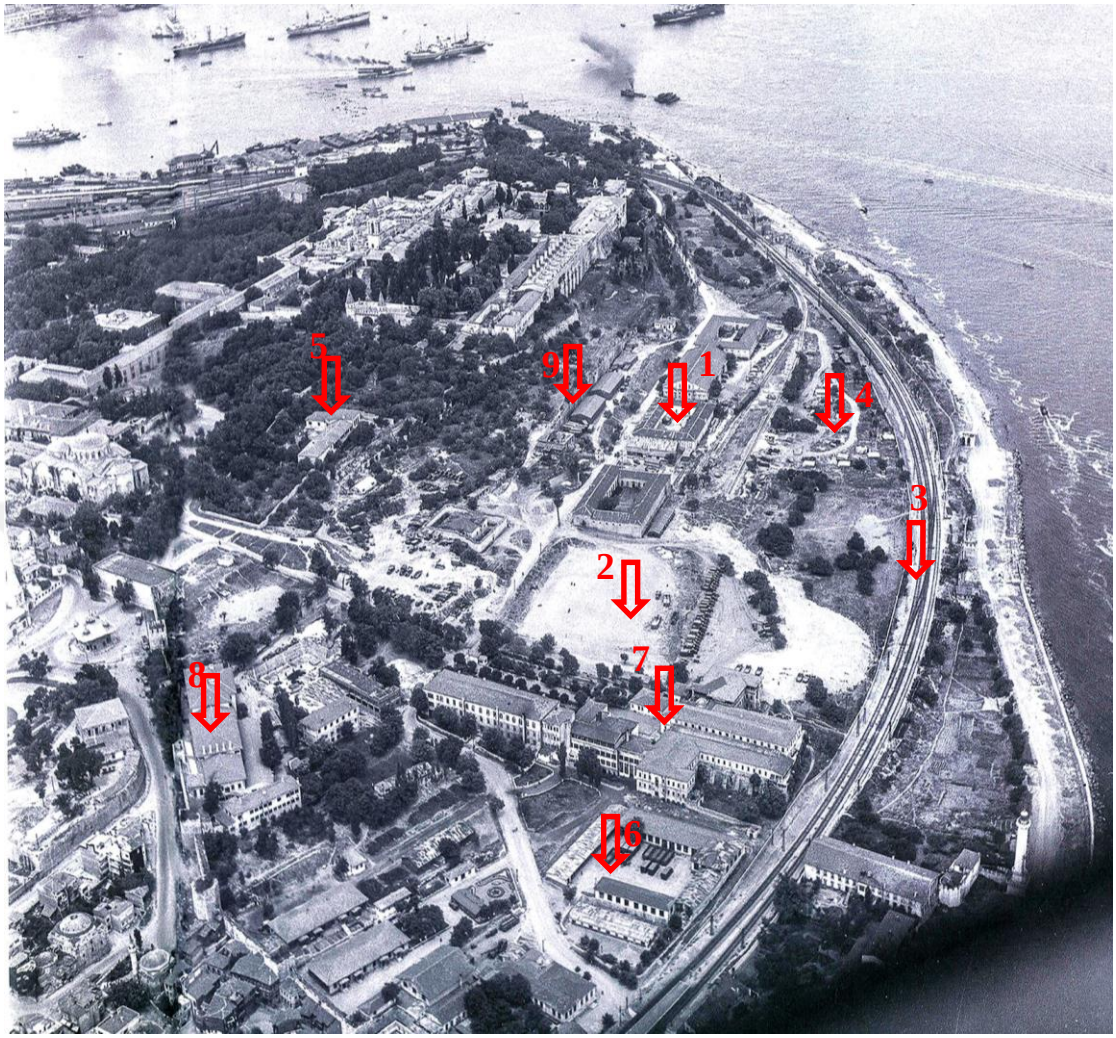

Görsel 117 Topkapı Sarayı doğu kısmını gösteren hava fotoğrafı, 1957 ((1) Cebehane Depoları (1,2,3 ve 4 nolu depolar), (2) Gülhane ve Cirit meydanı, (3) Demiryolu hattı, (4) Şantiye sahası, (5) Kimyahane, (6) Otluk Kapısı önü, (7) Gülhane Seririyat (Eski Teşvikiye) Hastaneleri, (8) Matbaa-i Amire ve (9) muhdes yapılar görünmektedir.[207]

1957 yılında çekilmiş bir başka fotoğraf da ise Çizme Kapısı önünden durarak Marmara denizine doğru geniş bir açıdan Gülhane, Cephane veya Cirit Meydanları belgelenmiştir. Konumuz sınırları içerisinde kalan alanda şantiye kamyonları ve makine parkuru kurulduğu, eski ağaçların çok azaldığı, Bizans Surlarına ait üst kotların yıkıldığı, Barutluk Sarnıcına ait yan duvarın mevcut olduğu, Gülhane Deposunun var olduğu anlaşılmaktadır. (Görsel 118) Aynı noktada durarak bir başka açıdan çekilmiş 1959 tarihli fotograf da ise saray ve çevresinde yürütülen inşa faaliyetlerine ait baraka görünümünde şantiye yerleşkesi ve kazıcı ve yükleyici ağır iş

[207] http//eskiistanbul.net, E.T: 01.04.2021

makinalarının Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'na ait saray bahçesinde çalışmalar yaptığı görülmektedir. (Görsel 119)

Görsel 118 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1957 [208]

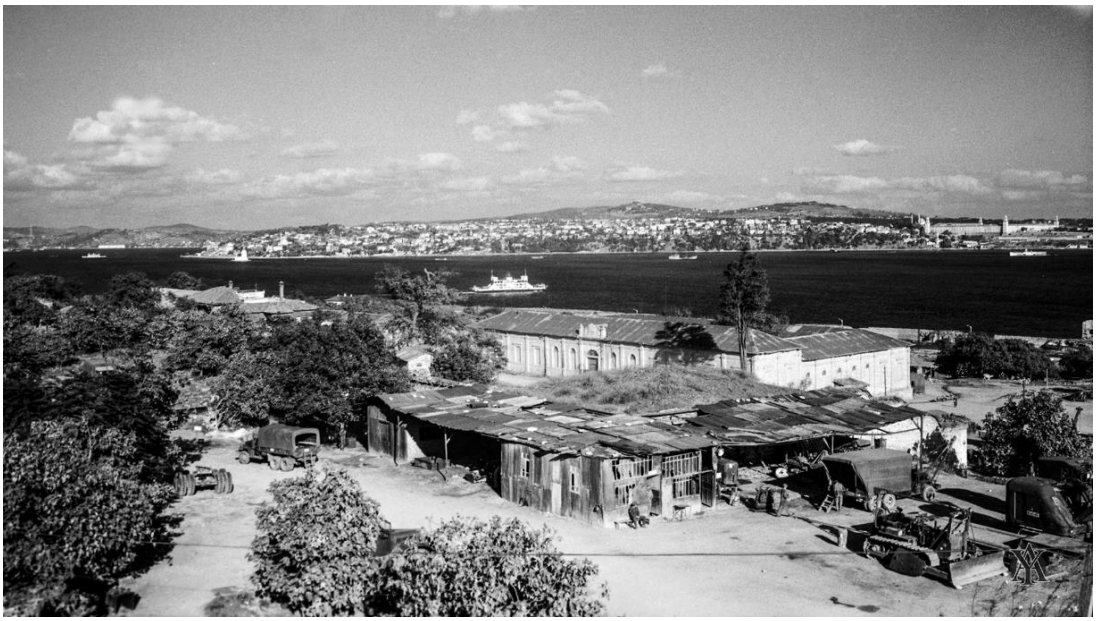

Görsel 119 Topkapı Sarayı birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1959[209]

[208] http//eskiistanbul.net, E.T: 01.04.2021
[209] http//eskiistanbul.net, E.T: 01.04.2021

İlk olarak 1964 yılında gösterime giren yapımcılığını ve yönetmenliğini Jules Dassin' nin yapmış olduğu Topkapı 1964 sinema filminde konumuz sınırlarını gösteren sahneler mevcuttur. Filmi incelediğimizde kadraja giren sahnelerde Eski Cirit meydanında fuar alanı kurulmuştur. Cirit Meydanı, Eski Teşvikiye Hastaneleri, Saray Mutfakları Doğu Cephesi, Cebehane Depoları, Ahırkapı Feneri ve Karakolu, Demiryolu hattı' nın 1964 yılındaki durumu net bir şekilde görülmektedir. Cebehane Depolarının çatı kaplamasını incelediğimizde muhdes saç çatı olduğu anlaşılmaktadır. Eski Teşvikiye Hastahanesi'nin bakımsız ve harabe olduğu cephe duvarlarından anlaşılmaktadır. (Görsel 120, Görsel 121)

Ayasofya'nın 1965 yılında restorasyon çalışmaları sırasında fotoğraftan anlaşılacağı üzere çatıda ölçüm ve proje çalışmaları yapan ekip tarafından Topkapı Sarayı birinci avlunun doğu kısmına ait alan görülmektedir. Fotoğrafta, Bab-ı Hümayun ve 1,2 ve 3 nolu Cebehane Depolarının çatı ve cepheleri görünmektedir. 1 nolu depo çatısının muhdes saç çatı kaplaması ile kapatıldığı ve paslanmış olduğu dikkat çekmektedir. Hemen arkasında bakıma muhtaç Gülhane Meydanı ve sahil surları dikkat çeken bir diğer detaydır. (Görsel 122)

Görsel 120 Konumuz sınırları içerisinde kalan alanı gösteren sahne (Gülhane Meydanı, 1 nolu Cebehane deposu ve Saray Mutfakları (Matbah-ı Amire) görünmektedir.)[210]

[210] Topkapı 1964 sinema filminden alınmıştır.

Görsel 121 Konumuz sınırları içerisinde kalan alanı gösteren sahne (Cirit Meydanı, Eski Teşvikiye Hastanesi, Ahırkapı Feneri ve Fener Karakolu, Demiryolu hattı görünmektedir.)[211]

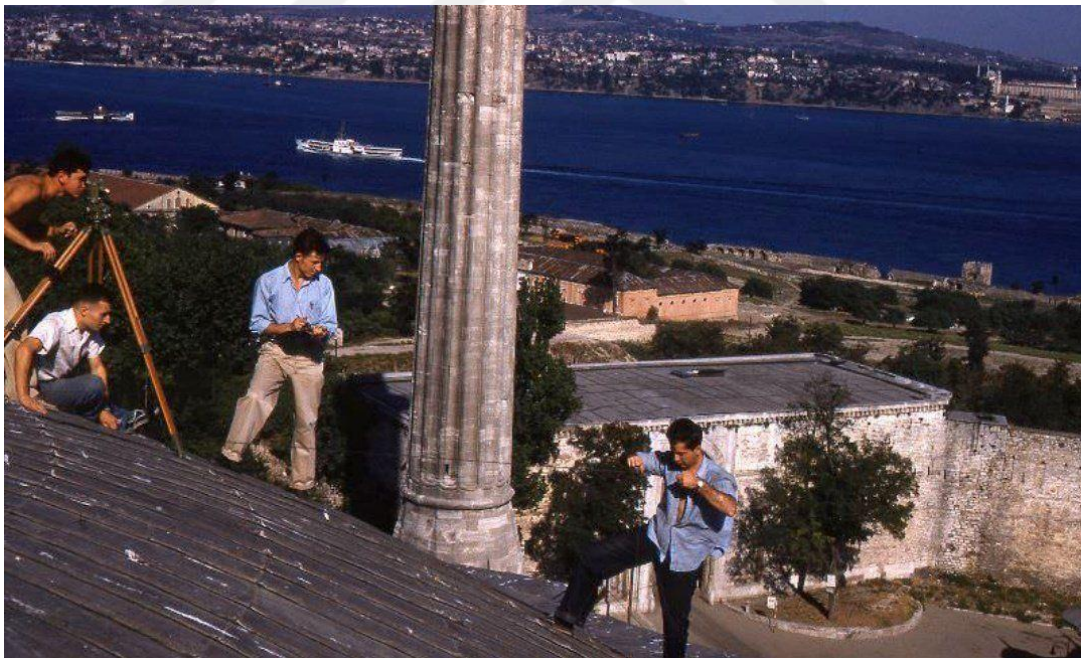

Görsel 122 Ayasofya çatısından birinci avlu doğu kısmını gösteren fotoğraf, 1965[212]

Topkapı Sarayı'nın korunması amacıyla 1967 yılında koruma kurulu üyeleri olan S. Hakkı Eldem, Feridun Akozan ve Kemali Söylemezoğlu tarafından müzede gerçekleştirilen tamir ve restorasyon işleri ile ilgili yerinde incelemede bulunularak,

[211] Topkapı 1964 sinema filminden alınmıştır.
[212] @kulluk_kahvesi

görüşleri bir rapor ile GEEAYK[213] başkanlığına sunulur. Raporda, yapılan işlerin yer yer hatalı ve yetersiz olduğu eleştirilmiş, bunun önüne geçilmesi için Topkapı Sarayı tamirlerini yürütecek bir teknik büronun oluşturulması gerektiğine değinilmiştir.

Bu raporun ardından, GEEAYK tarafından 13 Nisan 1968 tarihinde alınan 3907 numaralı kararda, "a) İlk olarak herhangi bir yanlış uygulamaya yol açmamak gayesiyle, Topkapı Sarayında yapılmakta olan işlerin bir müddet durdurulmasına, ancak âcil durumlar ile, evvelce verilmiş bulunan Kurul kararına müsteniden yapılmakta olan işlerin bu kararın şümulüne dâhil edilmemesine" ve Topkapı Sarayı tamir ve restorasyonlarının yetkili bir heyetin murakabesi altında bir ihtisas fen grubu tarafından yürütülmesi için kurulması gerekli teknik büronun Müzeler Genel Müdürlügü'nce çok kısa zamanda tahakkuk ettirilerek işe başlaması gereklidir. Bu kararın ardından Topkapı Sarayı Müzesi'nde bir teknik büro kurulur. 1970'li yılların başından itibaren müzede yapılan onarımlar müze bünyesindeki teknik büro tarafından denetlenir, raporlanır ve yürütülür. Büro, 1974 yılında Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün kurulmasıyla, müdürlüğün bünyesine geçer ve Topkapı Sarayı Müzesi (TSM) birimi olarak müze içerisinde görev yapmaya devam eder.[214]

1972 yılında Gümrük ve Tekel Ambarlar Servisi Müdürlüğü Cebehane depolarını kullanmakta idi. Sultan Abdulaziz tarafından yaptırılan dört adet Cebehane depoları bu müdürlükçe ambar niteleğinde kullanılmıştır. Ambarlarda su ihtiyacını karşılamak amacı ile Manganlar Bölgesinde 3 nolu deponun arkasında su deposu inşa edilmiştir. Hafriyat sırasında H.Georgios sarnıcına ait tuğla örgü kalıntılarına rastlanmıştır. Tahribatı önlemek amacı ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri uzmanlarınca çalışmanın durdurulması istense de yapıma devam edilmiştir. 6 metre derinlikte ve 10,5x4,5 metre ölçülerinde kazı yapılarak yer altına gömülü betonarme su deposu tesis edilmiştir.[215] (Görsel 123)

[213] Gayrimenkul Eski Eserler Anıtlar Yüksek Kurulu
[214] Tandoğan , H.İlke Tarihi Anıt Sitlerde Önleyici Koruma Olarak Ziyareti Yönetimi:Topkapı Sarayı Müzesi Örneği Tezi s:88-89.
[215] H.Tezcan, a.g.e. 1989, s.30

Görsel 123 Gümrük ambarları için inşa edilen su deposunun harita üzerindeki konumu

1979 yılına ait Milliyet Gazetesinin "Topkapı sarayı İşgal Altında" başlıklı haber yazısında konumuz sınırlarını kapsayan alan için şu bilgiler aktarılmaktadır. "Topkapı sarayı'nın 463 bin metrekarelik bölümünü Savunma, Eğitim, Ulaştırma, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarının kullandıkları aktarılmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Sebahattin Batur "*İşgali kaldırmak için proje çalışmalarına başladık. Sarayı eski konumuna getireceğiz. Milli Savunma, Milli Eğitim, Ulaştırma, Gümrük ve Tekel Bakanlık'larının tesisleri, toplam genişliği 530 bin metrekare olan Saray'ın 463 bin metrekarelik bölümünü kullanması 1974 yılından beri devam etmektedir. Örneğin Saray yapıldığında cirit alanı olan bölüm şimdi Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın hurda deposudur. Bazı tarihi yapılar Milli Eğitim Bakanlığı'nın matbaası ve matbaacılık okulu olmuştur. Üstelik yeni beton yapılar, mühürletmemize karşın sökülerek tamamlanmış ve kullanıma açılmıştır. Sur dipleri ise bazı özel kuruluşlar tarafından oyulmuş lokanta, gazino, çayhane yapılmıştır. Olanca hızıyla süren tahribatın sarayın tüm bölümlerini kapsamasından çekiniyoruz. Bu nedenle sarayı eski önemine getirecek bir proje hazırlamaya başladık. Projenin ana ilkeleri, saray eteklerinden geçen demir ve kara yollarının kaldırılmasını, sarayın eski konumuna getirilmesini amaçlamaktadır."*(Ek-6) Bu tarihi belgeden anlaşıldığı üzere Sultan Abdulaziz döneminde ordunun mühimmat, yiyecek, giyecek ihtiyacını karşılamak amacı ile yaptırılan Cebehane depoları 1979 yıllarında Gümrük ve Tekel Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır. Demiryolu hattı ve sahil yolu (Kennedy Caddesi) bölgedeki kültürel

mirasa ve surlara zarar vermektedir. Alandaki yapı ve boş alanlar bir çok kurum ve kuruluş tarafından kullanılarak muhdes eklentiler ile alanın özgün topografik yapısı değişime uğramaktadır.

Topkapı Sarayı, Asar-ı Atika Umum Müdürlüğü'nden sonra 1946 yılından 1982 yılına kadar bazı dönemlerde Milli Eğitim Bakanlığı'nın bazı dönemlerde ise Kültür Bakanlığı'nın alt birimi olan "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" ne bağlanmıştır.[216] Bu dönemde Topkapı Sarayı'nın idaresi Bakanlıklar arasında bir çok defa el değiştirmiştir.

3.3. 1980-2010 YILLARI ARASI

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı olan Topkapı Sarayı Müzesi'nde 1980 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) tarafından; birisi, Topkapı Sarayı'nın bugün yerinde bulunmayan yazlık köşklerine ait Hasbahçe'ye Sirkeci yönünde girişi sağlayan büyük kemerli kapının önünde, diğeri de Ahırkapı tarafındaki bostanın içinde olmak üzere, Ömerli Barajından su taşıyan borular için hafriyat çalışması başlatılmıştır. Tezcan hafriyat çalışmalarını sürekli olarak gözlemlemiştir.

Çalışmalar sırasında Osmanlı dönemine ait boşaltma kanallarına rastlanmıştır. Bostan alanında yapılan hafriyatta ise yazlık sarayın temellerine ulaşılmıştır. Döşenen su kanalları Gülhane Meydanından geçerek Ahırkapı'ya gelmeden Sur duvarını delerek dışarı atılmıştır. (Görsel 124) Surların zarar gördüğü kısımlarda kikloptik duvar örgüsü tespit edilmiştir.[217] Ömerli Barajı'ndan getirilen su için Saray bahçesine yaklaşık 650m. lik su boru hattı döşenmiştir.[218] Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na tahsis edilen Cebehane veya Gülhane Depoları ve çevresi 1983 yılında Milli Savunma Bakanlığı İç Tedarik Bölge Başkanlığı'na tahsis edilmiş olup, 1983 yılından 2011 yılına kadar I. Ordu'nun askerî levazım depoları olarak kullanılmış ve personel dışında giriş yapılmasına izin verilmemiştir.[219] Tuğba Gültekin'in aktardığı

[216] https://kvmgm.ktb.gov.tr
[217] Kikloptik örgü: Demir Çağı'nda tercih edilen bir inşa yöntemidir. Daha az sayıda malzemeyle dayanıklı bir savunma unsuru oluşturulabilen bu örgü sisteminde büyük taşlar, herhangi bir birleştirme elemanı olmadan bir araya getirilmektedir. (Yrd.Doç.Dr Yasin Topaloğlu, Kiklopik Duvar Tekniği adlı makale s.201)
[218] Ümran Karahasan, a.g.e., s.68, Hülya Tezcan (1989)
[219] Tarkan Okçuoğlu, a.g.e. s.5.

bilgilere göre depolar 1981 yılında yangına maruz kalmıştır. Yangın sonrası yapıların içerisine betonarme ve çelik ara katlar yapılmıştır.[220]

Bu dönemde İç Tedarik Bölge Başkanlığı'nca yaptırılan onarım yazışmaları ve masraf fişleri mevcuttur. (Ek-7 ve Ek-7/1) Bu bilgilere paralel olarak; 2015 yılında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü uhdesinde yapımı gerçekleşen "Topkapı Sarayı Suru Sultani Alanı İçinde Bulunan Eski Askeri Bölgenin Çevre Düzenlemesi ile Alandaki Yapıların Onarımı" işinde bulunarak yapmış olduğumuz çalışmalarda, dört adet depo içerisinde betonarme ve çelik birçok muhdes eklentilerin olduğu gözlenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda 1983 yıllarında yapılan çalışmaların restorasyon ve 2863 sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu aykırı olduğu anlaşılmaktadır.

Topkapı Sarayı'nda görevli olarak çalışan H.Tezcan alanda yapmış olduğu arkeolojik kazı çalışmalarında demiryolu hattının Sur duvarlarına ait kalıntılar üzerinden geçtiğini fotoğraflar ile belgelenmiştir. Demiryolu hattı inşasının, Bizans döneminde yapılan, Osmanlı döneminde onarılan kentin önemli kültür envanterini tahrip ettiğini göstermektedir. (Görsel 125)

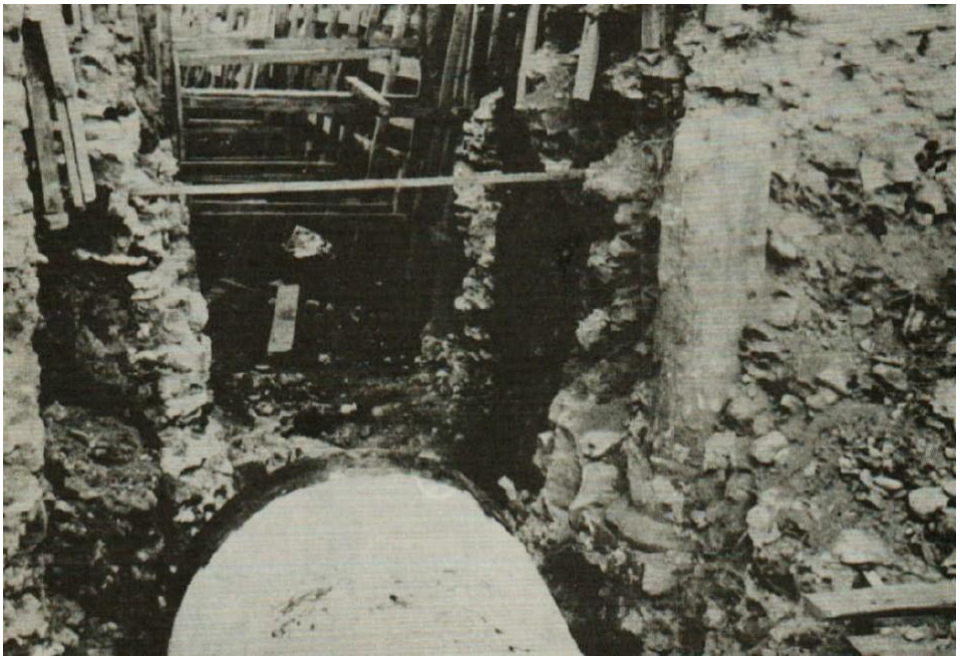

Görsel 124 D.S.İ su borusu hattının sahil surunu delip geçtiği yeri gösteren fotoğraf, 1989[221]

[220] Tuğba Gültekin, a.g.e. s.41.
[221] Hülya Tezcan, a.g.e 1989. resim 56

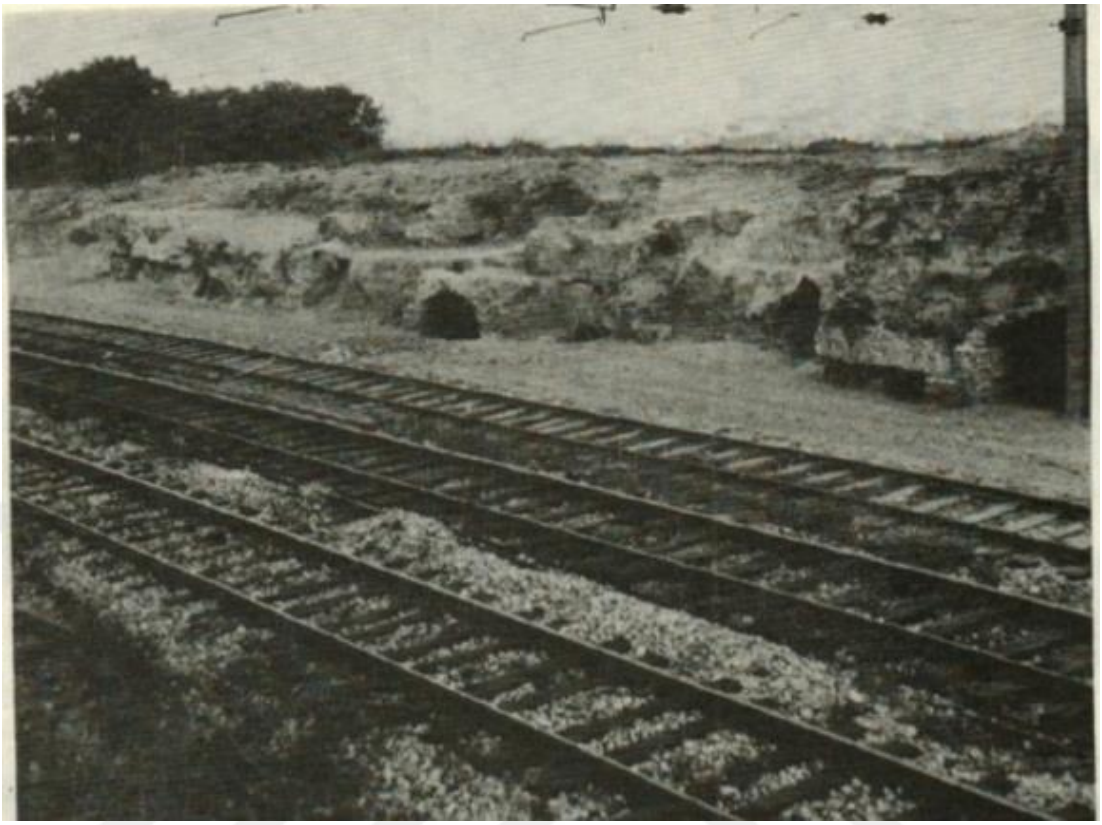

Görsel 125 Saray içerisinden geçen Demiryolu hattı ve Surlar, 1989[222]

UNESCO tarafından 1972 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de tarafı olduğu "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme "si imzalanmıştır. Bu sözleşme kapsamında İstanbul'un Tarihi Alanları sınırları içerisinde Topkapı Sarayı ve çevresi 24 Ekim 1985 yılında World Heritage Commıttee (Dünya Mirası Komisyonu) tarafından Dünya Kültür Mirası listesine kabul edilmiştir. (Ek-8)

Bu çerçeve de konumuz sınırları Dünya Kültür Miras'ının bir parçası olarak içindeki yapılar ile beraber alanın tescil edilmesini zorunlu kılmıştır. (Görsel 126) Bu çalışmalar akabinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul I numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma kurulunun 12.07.1995 gün ve 6848 sayılı kararıyla Sur-i Sultani Bölgesi I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve I. Derece Koruma bölgesi sınırlarına alınmıştır.[223]

[222] Hülya Tezcan, a.g.e 1989. resim 105, 107
[223] https://korumakurullari.ktb.gov.tr E.T: 04.11.2021

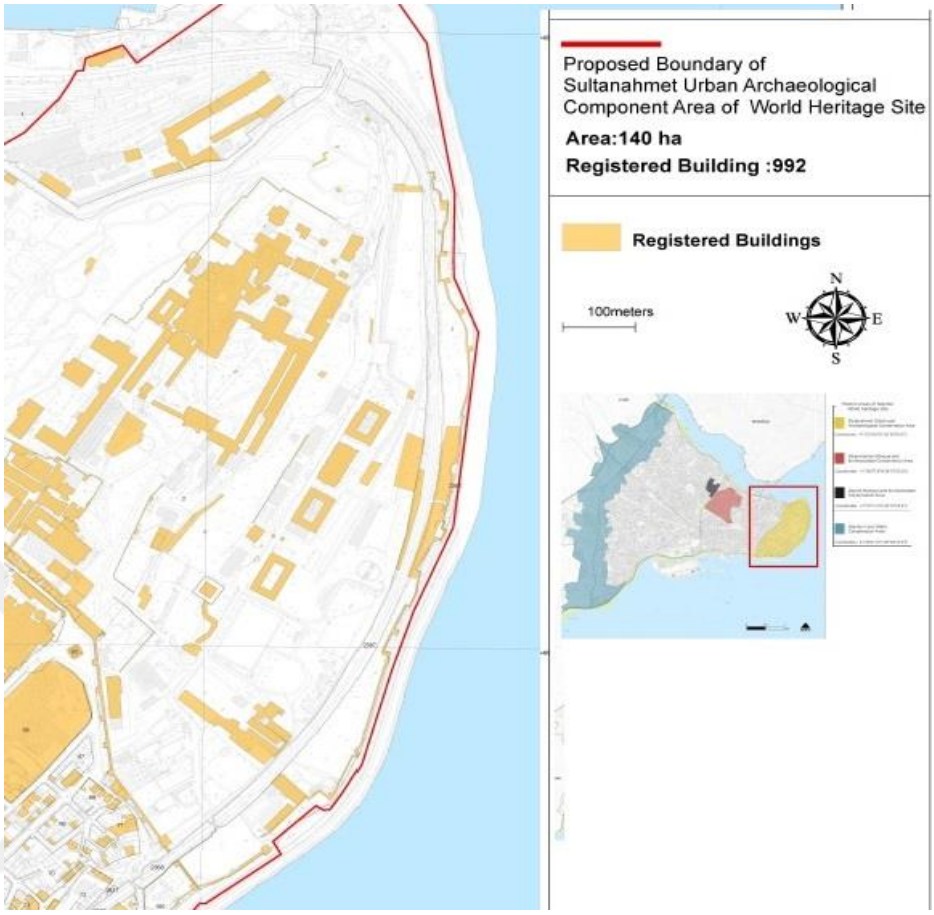

Görsel 126 Dünya Miras Listesine alınan Topkapı Sarayı, Çevresi ve içindeki tescilli yapıları gösteren vaziyet planı[224]

2003 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne bağlı olan Topkapı Sarayı Müzesi içerisinde Cankurtaran tarafındaki Otluk Kapısı yanında Türk Silahlı Kuvvetler Vakfına ait Sarayburnu Askeri Öğrenci Yurt binası üç katlı betonarme olarak inşa edilmiştir.[225] (Görsel 127)

Aynı dönemde Matbaa-i Amire binası yanında "İbrahim Müteferrika Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi" üç katlı betonarme yapı olarak inşa edilmiştir. (Görsel 128) Bu bilgi ve belgeler doğrultusunda Osmanlı Hanedanı'nın Sarayı terk etmesi ile 2010 yılına kadar Saray ve çevresi bakımsız kalarak birçok kurum ve kuruluşa tahsis edilmesi ile bölgedeki kültürel mirasın korunmasıyla bağdaşmayan yaklaşımlara sahne olmuştur.

[224] https://whc.unesco.org/ E.T: 05.09.2021
[225] Yakın tarihte yurtta kalanların aktarımları

Görsel 127 Türk Silahlı Kuvvetler Vakfı askeri yurtlara ait sarayın Otluk Kapısı girişi[226] (Askeri yurtlar daha sonraki yıllarda depreme dayanıklı olmadığı gerekçesi ile boşaltılmış belli bir süre kapalı kaldıktan sonra yıkımı gerçekleştirilmiştir.)

Görsel 128 İbrahim Müteferrika Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi[227] (Bu yapı daha sonraki yıllarda tadilat ve tamirat görerek İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir.)

Önceki yıllarda Cankurtaran Spor kulübünün sahası olarak kullanılan alan, 1996 yılında zemini çim, tribünleri ise betonarme yapılarak aynı fonksiyonda kullanılmaya devam etmiştir. Hürriyet Gazetesinin bir haberinde konu bahsedilmektedir. Bu haberde alan hakkında şu bilgiler aktarılmaktadır; *"Cankurtaran sahası Hazır! İl Özel İdaresi'nce yaptırılan Eminönü Saray içi çim futbol sahası kullanıma hazır."* Bir başka görselden anlaşıldığı üzere futbol sahası arkasında turist otobüslerinin park yeri olduğu anlaşılmaktadır. O dönemki gazete haberleri incelediğinde bu bilginin doğru olduğunu da görmekteyiz. (Görsel 129)

[226] https://emlaktasondakika.com E.T: 04.11.2021
[227] https://milliyet.com.tr E.T: 04.11.2021

Görsel 129 Cankurtaran Spor kulübü sahası ve arkasında bulunan otobüs parkı[228]

2006 yıllarına gelindiğinde dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç tarafından "Topkapı Sarayı Bütünleştirme ve Sur-i Sultani Kapsamında Düzenleme Projesi" hazırlanmıştır. Hürriyet gazetesinin 27 Aralık 2005 tarihli haberinde Sirkeci ile Ahırkapı arasında sarayın doğu kısmını kesen demiryolu hattının tarihi nitelikte olmasından dolayı muhafaza edilmesi ve Keneddy caddesini oluşturan karayolunun yeraltına alınması gerektiğini düşünülmektedir. Bu bağlamda alanın tarihi süreçte var olan ve yok olan yapılarının yeniden rekonstrüksiyona tabi tutulmaları, tarihi Gülhane ve Cirit meydanlarının tanzim edilerek bir anlamda Türk bahçesi kimliğine kavuşturulması ile ziyaretçilerin Otluk kapıdan girerek alanın açık hava müzesi haline getirilmesini savunmaktadır. Böyle bir alanın dünyadaki emsalleri ile aynı öneme kavuşması için planlama yapılacağını belirtmektedir.[229] Bu bilgiler ile birlikte Topkapı

[228] https://milliyet.com.tr E.T: 04.11.2021

[229] *"Sirkeci'ye kadar olan bölgenin yeniden düzenleneceğini, "Sur-i Sultani" içinden geçen demiryolunun tarihi değeri nedeniyle bir hattının muhafaza edileceğini söylemiştir. Demiryolu hattı dışında Topkapı Sarayı'nın denizle bağlantısını kesen ikinci unsurun karayolu olduğunu ifade ederek, bu yolun Sarayburnu mevkiinde yeraltına alınmasının düşünüldüğünü bildirdi. Planlamada, saraydan koparılan Darphane, askeri binalar ve devlet matbaası gibi binaların saraya katılacağını, Şevkiye Kasrı, İncili Köşk ve Yalı Köşkü gibi binaların restitüsyon kapsamında düşünüleceğini anlatan Koç, sarayın depolarında var olan sergilenebilecek eserlerin de "hangi düzende nasıl teşhir edileceği" konusunun planlanacağını ifade etti. Ulaşım Master Planı çerçevesinde saraya geliş-gidiş trafiği sahilde Ahırkapı'dan sonraki Balıkhane Kapısı veya Otluk Kapısı tarafından olmalı, Bab-ı Hümayun sadece yaya girişleri için kullanılmalıdır. Marmaray ile beraber boşalacak olan Sirkeci Garı ve demiryolu, Eski Gümrük binaları, Alay Köşkü, Aya İrini, Darphane Binaları, Terzihane binası, Eski Takımhane, Askeriye, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan intikal eden binalar ve ulaşım aksları, 'Saray Derunu' veya 'Saray Birunu' olarak yeniden değerlendirilip tariflenecektir." Japon bahçesi gibi birçok bahçenin günümüzde hala devam ettiği halde, özel bir bahçe anlayışı olan Türk Bahçesi'nin başta Topkapı Sarayı olmak üzere tek bir numunesinin bulunmamasını da eleştiren Atilla Koç, "Hatta bu bahçenin ne olduğunun dahi bilinmemesi, en hafif tabiriyle utanılacak bir durumdur. Topkapı Sarayı, günümüzdeki parçalanmış halinden kurtularak bir bütün halinde bahçeleri, köşkleri, avluları ve gerçek sınırlarıyla algılanacak, dünyadaki emsalleriyle mimari üstünlüğü kıyaslanabilir hale gelecektir"* (Kaynak; https://hurriyet.com.tr/gundem/ 27 Aralık 2005 tarihli haber, E.T: 01.010.2021)

Sarayı Müzesi'nde Başkanlık yapmış olan İlber Ortaylı 2012 tarihli Milliyet gazetesindeki köşe yazısında olumlu bir adım olarak Bakan A. Koç zamanında Sur-i Hümayun içindeki turist kafilelerine ait otobüs parkının kaldırıldığını aktarmaktadır.[230]

3.4. 2010-2020 YILLARI ARASI

Topkapı Sarayı günümüzde müze olarak işlevine devam etmektedir. 2010-2019 yılına kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü denetiminde faaliyet göstermiştir. Müze'nin tamamını kapsayan alanda yapılan onarım, restorasyon, teşhir, tanzim projelendirme işlemleri İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü birimi tarafından yapılmıştır.

Topkapı Sarayı'nın birinci avlusu günümüzdeki görünümüne, yüzyıllar boyunca eklenen ve yok olan yapılar ile yapıların geçirdiği restorasyonlarla dönüşerek ulaşmıştır. Avluda bulunan yapıları incelediğimizde, avlunun gelişimini etkileyen farklı dönem izleri açıkça görülmektedir. Avluda bulunan yapıların restorasyon ve işlensel dönüşüm çalışmaları çalışmaları günümüzde de periyodik olarak sürdürülmektedir.

2011 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 'Taşınmaz Tahsisi' başlıklı 47'inci maddesinde "Hazinenin özel mülkiyetindeki taşınmazlarla, devlet hüküm ve tasarrufu altındaki yerleri tahsis etmeye, kamu ihtiyaçları için gerekli olmayanların da tahsisini kaldırmaya" yetkili kılınan Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, ilk kez kullandığı bu yetki çerçevesinde, 19 deponun Milli Savunma Bakanlığına tahsisi işlemini yürürlükten kaldırmıştır. Bu tahsisin kaldırılması işlemi ile başlayan süreçte Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay Topkapı Sarayı hakkında bir takım kararları gerçekleştirmiştir.

Bunlardan en dikkat çekeni Milli Savunma Bakanlığı'na ait depoların ve çevresinin boşaltılması bir diğeri ise Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Matbaa Lisesi'nin bu alandan çıkarılması olmuştur. Milliyet gazetesinin 7 Aralık 2011 tarihli Bakan Ertuğrul Günay'dan aktarılan haberde Milli Savunma Bakanlığı tarafından kullanılan levazım depolarının burdan çıkarılması ile saray depolarında atıl vaziyette

[230] https://milliyet.com.tr/yazarlar/ 17 Haziran 2012 tarihli köşe yazısı E.T: 01.010.2021

bekleyen koleksiyonlar ve eserler tarihi yapıyı korumak amacı ile bu tarihi binalarda sergilenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu devir sonrasında saray depolarındaki fazlalağın rahatlayacağını söylemektedir.[231] Eski Askeri Depoları ve çevresini ilgilendiren planlama detaylarını ise şu bilgiler ile aktarmaktadır. "*Topkapı Sarayı içinde ayrı mekânlarımız var. Matbaa, lise, Zührevi Hastalıklar Hastanesi, eski Gülhane Hastanesi, TSK"ya ait depolar Topkapı Sarayı için yeni mekânlar olacak. Buralar depo ve sergi alanı için kullanılacak. Matbaa boşaltıldı. Bir kısmı Rölöve Müdürlüğü olarak kullanılırken, bir bölümünde ise saltanat arabaları sergilenecek. Matbaa Lisesi bu yıl sonunda boşaltılıyor. Gülhane hastaneleri bir yeme içme mekânı ve müze deposu olarak kullanılacak. Kara Kuvvetleri"nin kullandığı deniz tarafındaki depolar var, onlar da fazla gecikmeden çıkacak. Görüşmeleri Genelkurmay Başkanımızla yaptım. Binalar tarihi mekân. Sarayın tüm depo ihtiyacını görecek büyüklükte. Prensip olarak onay verdiler.*"[232] (Görsel 130)

Görsel 130 Sur-i Sultani sınırları içerisindeki planlamayı gösteren çalışma[233]

[231] "*Devir gerçekleştikten sonra Milli Savunma Bakanlığına depoları boşaltmaları için belli bir süre vereceklerini, ardından da bu depoları teşhir amacıyla kullanacaklarını söylemiştir. Topkapı'daki tarihi yapıyı korumak istediklerini belirten Günay, "İmparatorluğun bütün hazinesi var. Sergilenmeyi bekleyen dünyanın en zengin koleksiyonları var. Ama yerimiz yok. Depolar bize geçtikten sonra Topkapı Sarayı rahatlamış olacak"* (Kaynak; https://milliyet.com.tr/ekonomi/topkapi-sarayindaki-askeri-depolar-muze-oluyor, E.T:05.10.2021)

[232] https://v3.arkitera.com/h40583-tarihi-yarimadanin-cehresi-degisiyor E.T:05.10.2021

[233] http://mimdap.org/2009/04/topkapy-bir-muzeler-adasy-olacak/ E.T: 06.11.2021

Bu bağlamda yapılacak planlama çerçevesinde İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı tarafından Metaphor firmasına "Sur-i Sultani Stratejik Vizyonu" başlıklı master planı hazırlatılmıştır. Bu çalışmanın vizyonu[234] bağlamında Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına ait alanda bulunan eserlerin ve izlerin takip edilmesi ile ziyaretçilere alanın hikayesini anlatmayı öngörmektedir.[235]

Çalışmanın Müzeler mahallesi plan detayını incelediğimizde, konumuz sınırları saray bahçeleri ve kültürel miras yapıları başlığında ele alınmıştır. Alandaki tarihi yapılara müze fonksiyonu verilerek ve dönemine uygun tanzim edilerek ziyaretçilerin teşhirine sunulması amaçlanmıştır. (Görsel 131) Saray bahçeleri çevre düzenleme plan detayında ise yürüyüş yolları, ağaç ve bitkisel tasarımlar ile peyzaj alanları oluşturularak ziyaretçiler için açıklayıcı ve yönlendirici güzergahlar tasarlanmıştır. Sur-i Sultani sınırları Gülhane Parkı, Topkapı Sarayı Bahçeleri, Birinci Avlu olmak üzere üç ana başlığa ayrılmıştır. Tez konumuzu kapsayan alan Topkapı Sarayı Bahçeleri olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda saray mutfaklarının deniz cihetinden alt tarafı "Padişahın Mutfak Bahçeleri" ve "Padişahın Asma Bahçeleri" alanı olarak tasarlanmıştır.. (Görsel 132)

2010 yılında Kültürel miras'ın korunması amacı ile hazırlanan tüm bu çalışmalar uygulamaya geçirilemeden proje safhasında kalmıştır. Proje tamamına baktığımızda Sur-i Sultani sınırlarını oluşturan alan kültürel miras açısından bir bütün olarak olarak değerlendirilmiştir. Fakat bu çalışmaların projelendirildikten sonra uygulamaya geçirilmemesi harcanan ödeneklerin anlamsız kalmasını ve alanın uzun yıllar işlevsiz olması ile bakıma muhtaç olmasını beraberinde getirmiştir. Dünyanın en güzel manzarasına ve tarihi önemine sahip bir alanın yerli ve yabancı ziyaretçilere sunulamaması bir çok sosyal ve kültürel katkıları da olumsuz etkilediği ayrı bir gerçektir.

---

[234] "*Sur-i Sultani projesinin her adımı, büyük ayak izlerini takip edecektir. Bu aslında, Gülhane Parkı'nda okunan Tazminat Fermanı'ndan, Kanuni Sultan Süleyman'ın ihtişamına, Fatih Sultan Mehmet'in Ayasofya'ya girişinden, Konstantin'in şehri başkent yapmasına uzanan bir tarih yolculuğudur. Ancak bundan sonra gelecek ziyaretçiler, zamanın içinde gezinirken, her güzergâhta orada daha önce olup bitenin izlerini ve hikâyeleri anlatan işaret ve açıklamaları bulacaklardır*."

[235] Metaphor, a.g.e, s.11

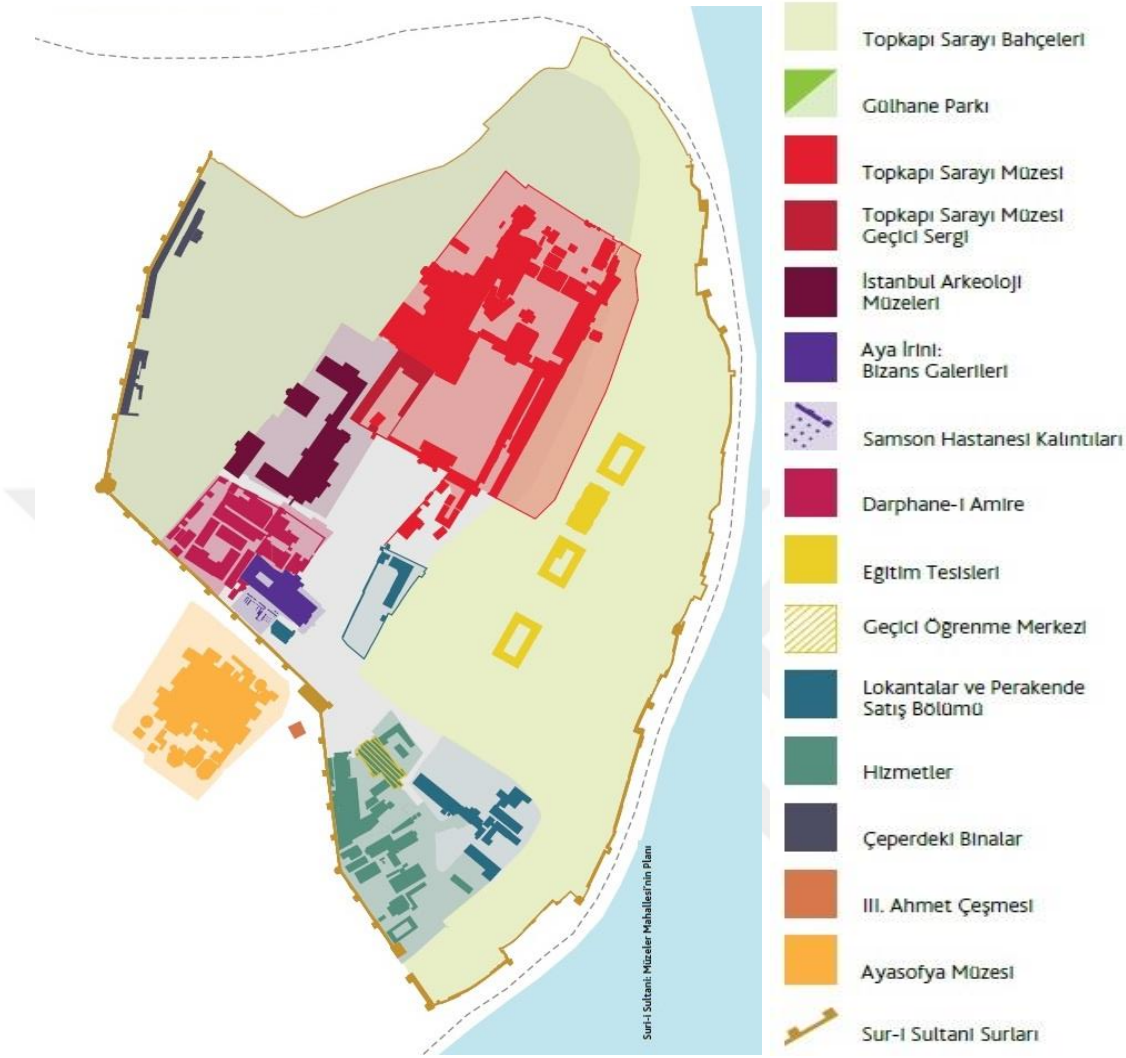

Görsel 131 Müzeler Mahallesi Planı (Konumuz sınırlarını kapsayan alan Saray Bahçeleri, eğitim tesisleri, lokanta, satış birimleri ve tarihi yapılar lejant olarak işlenmiştir.)[236]

[236] Metaphor, a.g.e, s.21

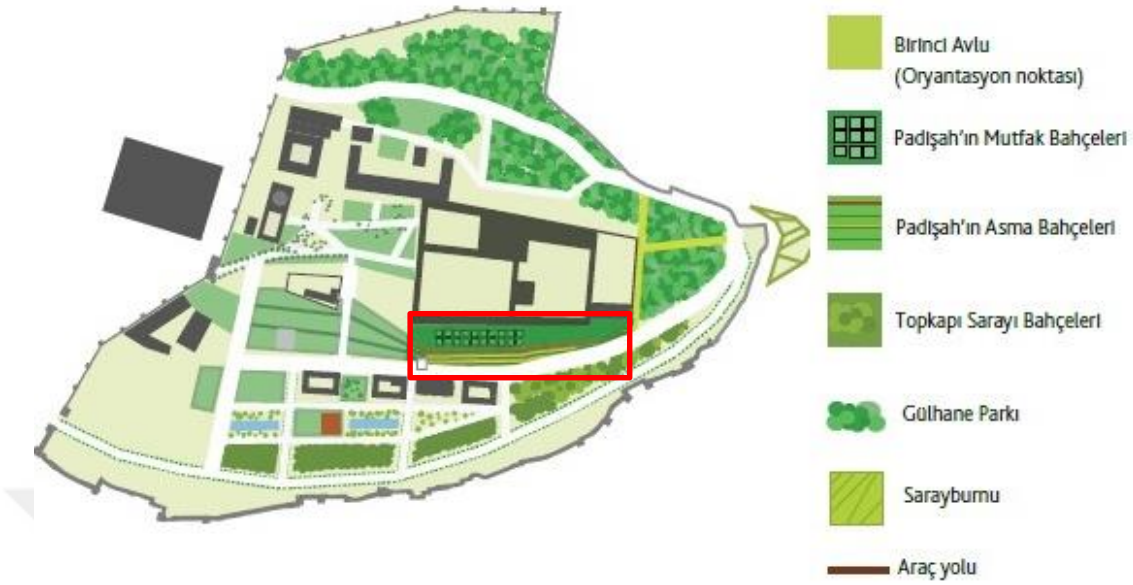

Görsel 132 Topkapı Sarayı çevre düzenleme proje çalışması[237]

UNESCO, Dünya Miras Komitesi'nin tevsiye kararları ile Bakanlık, Yerel yönetimler, ilgili kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıfların paydaş olduğu "İstanbul Tarihi Alanları Alan Başkanlığı" kurulmuştur. Alan Başkanı öncülüğünde tüm paydaşların fikir ve beyanlarıda alınarak 2011 yılında "İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı" onaylanmıştır. 26006 sayılı "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ile de yıllık inceleme ve beş yılda bir vizyon, amaç ve politikaların gözden geçirilerek planın güncellenmesi görevi üstelenmiştir. Alan Yönetim Planı'nı incelediğimizde bu tez kapsamında alan "Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı" olarak belirlenmiştir. Bu çerçeve de Başkanlığa ait idari sınırlar, yönetim planı sınırları, mülkiyet durumu, ulaşım hatları analizleri, alanların arazi kullanımı, yer alan kültür varlıkları gibi çalışmalar yapılmaktadır.[238] (Görsel 133, Görsel 134, Görsel 135, Görsel 136) Tüm analiz, değerlendirme, görüş ve öneriler doğrultusunda, Yönetim Planı'nı UNESCO Dünya Mirası Komitesi'nin de tavsiye ettiği şekilde sadeleştirme, anlaşılabilir hale getirme hedefi benimsenmiştir.

[237] Metaphor, a.g.e, s.63
[238] http://.alanbaskanligi.gov.tr E.T: 12.10.2021

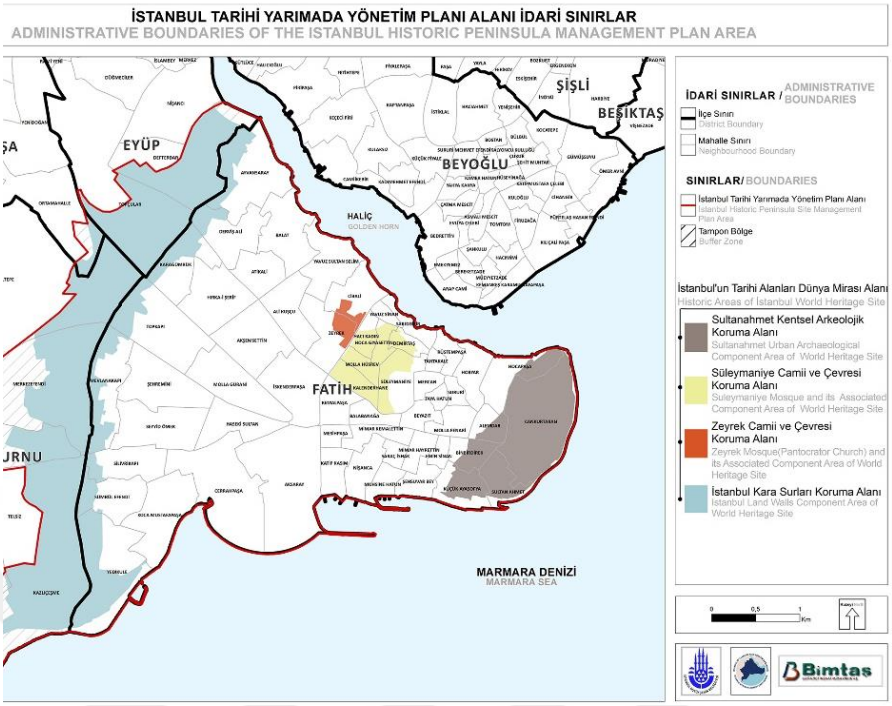

Görsel 133 Yönetim Planı Alanın Yetki Sınırlarını Gösteren Vaziyet Planı[239] (Konumuz sınırları "Sultanahmet Kentsel Koruma Alanı" olarak belirtilmiştir.)

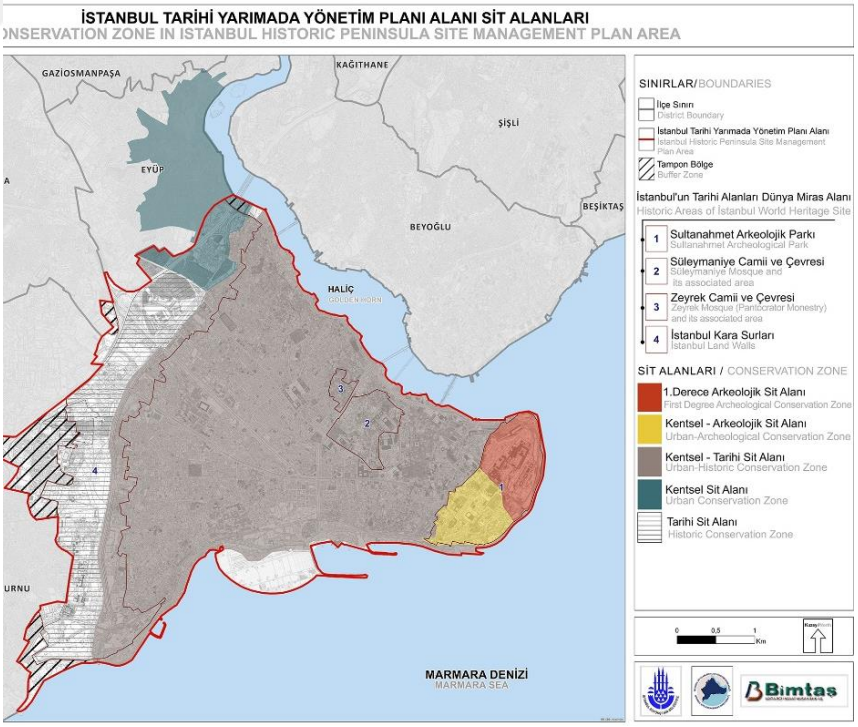

Görsel 134 Yönetim Planı Alanı Sit Alanlarını Gösteren Vaziyet Planı[240] (Konumuz sınırları "1.Derece Arkeolojik Sit Alanı" olarak belirtilmiştir.)

[239] http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic E.T: 07.09.2021
[240] http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic E.T: 07.09.2021

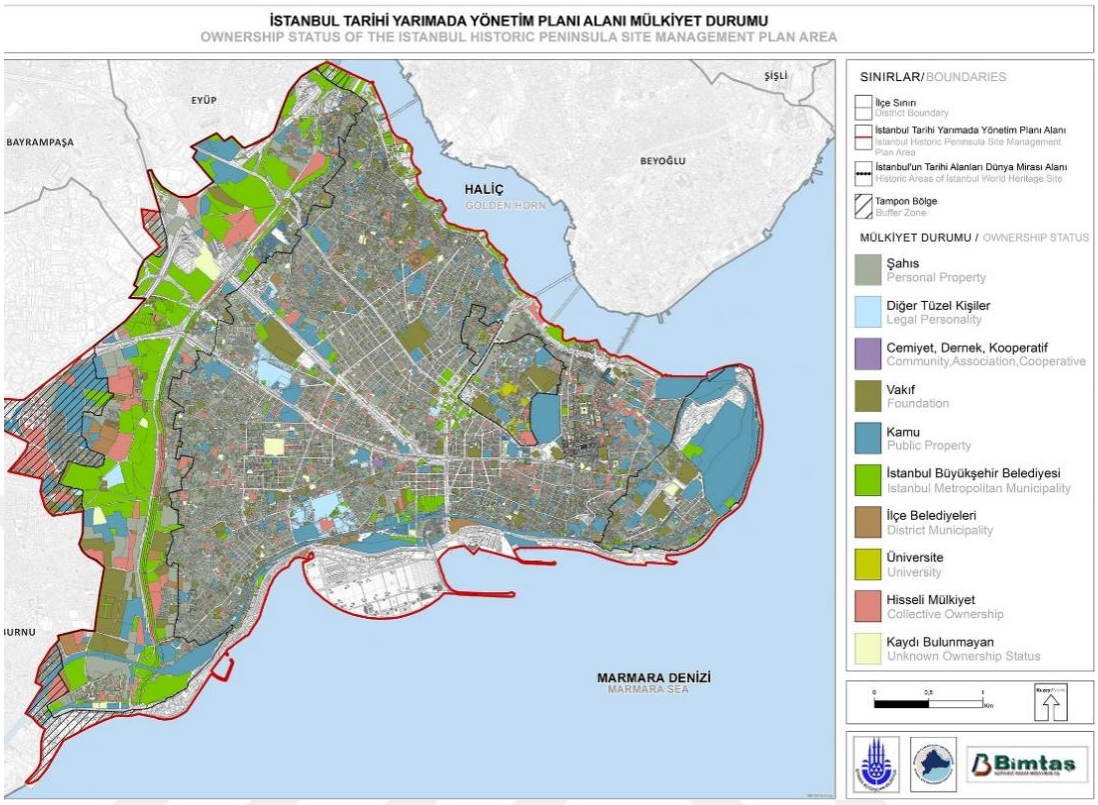

Görsel 135 Yönetim Planı Alanı Mülkiyet Durumunu Gösteren Vaziyet Planı[241] (Konumuz sınırları Kamu mülkiyetindedir.)

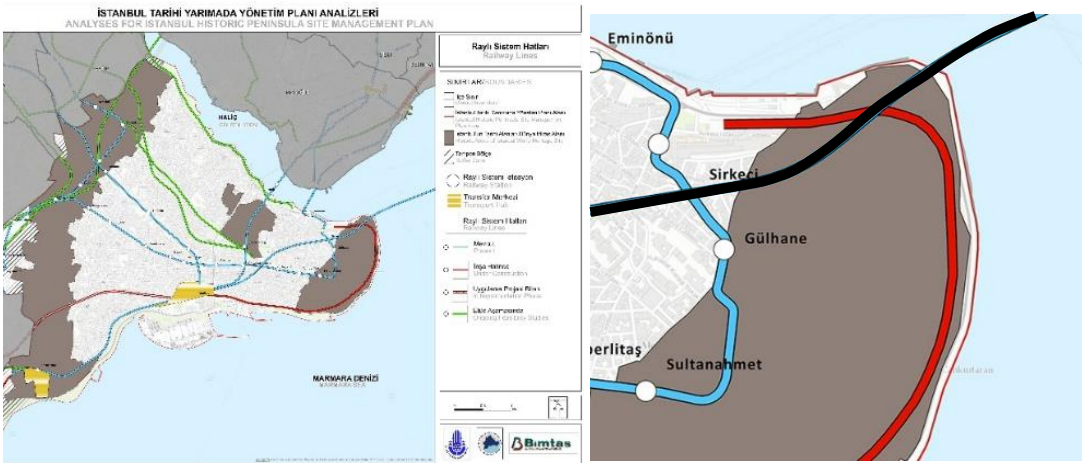

Görsel 136 Yönetim Planı Alanı Ulaşım Hatlarını Gösteren Vaziyet Planı (solda), Sarayburnu ve çevresini gösteren detay (sağda)[242] (Konumuz sınırları içerisinden demiryolu hattının (kırmızı hat), Günümüzde Avrupa Asya yakalarını deniz altından birbirine bağlayan Marmaray hattının (siyah hat) Sarayburnu'ndan geçtiğini belirtmektedir.)

[241] http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic E.T: 07.09.2021
[242] http://www.alanbaskanligi.gov.tr/analitic E.T: 07.09.2021

2015 yılında yapımına başlanan "Topkapı Sarayı Sur-i Sultani Alanı İçinde Bulunan Eski Askeri Bölgenin Çevre Düzenlemesi ile Alandaki Yapıların Onarımı" uygulama işinde yapmış olduğum çalışmalarda dört adet Eski Askeri Depo, Bizans dönemine ait İstinat duvarları, Komutanlık Sarnıcı, Hagios Georgios Manastırı, Arslanhane yapılarının restorasyonu ve çevrenin düzenlenmesi, onaylı projeler doğrultusunda uygulamaya geçirilmiştir. Alan içerisindeki muhdes hurda depoları kaldırılmıştır. Bizans dönemi İstinat duvarları arkasında güçlendirme projeleri kapsamında arkeolojik kazılar yapılmıştır. Yapılan arkeolojik kazılarda yaklaşık 20 metre derinliğinde su kuyusu, Bizans dönemine ait sarnıç kalıntıları, Haç işaretli mermer sutun ve kaideler, Meryem Ana ve Çocuk isa İkonası bulunmuştur. (bkz. Bölüm 2.2, Görsel 66 ve Görsel 71) Tez konumuz sınırları içerisinde kalan alanda rekonstrüksiyon ve restorasyon uygulama fotoğrafları görülmektedir. (Görsel 137, Görsel 138, Görsel 139)

Görsel 137 Arkeolojik kazı çalışma alanından fotoğraflar, 2016 (Öcal)

Görsel 138 Sur-i Sultani alanı Bizans dönemi İstinat duvarı uygulama öncesi (solda) restorasyon uygulama sonrası (sağda), 2016 (Öcal)

Görsel 139 Gülhane Depoları (3 nolu ve 2 nolu depolar) restorasyon ve rekonstrüksiyon uygulama fotoğrafı, 2016 (Öcal)

Yukarıda saydığımız tüm yapılarda rölöve, restorasyon, güçlendirme projeleri İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından Almira Mimarlığa hazırlatılmıştır. Dört adet depoya ait teşhir, tanzim projeleri ise 2014 yılında Hasan Fırat DİKER tarafından hazırlanmıştır. Depoların kültürel miras açısından değerlendirilmesinde fonksiyon olarak müzeye dönüştürülmesi ile bölümlerinde sergi alanları oluşturulması planlanmıştır. Çin, Japon Porselenleri, Saltanat Arabaları, Saray Mobilyaları ve bağışçıların koleksiyonlarına ait eserlerin sergilenmesi hedeflenmiş olup, bazı kısımlarda geçici sergi salonları oluşturulmuştur. Teşhir-tanzim projesine ait görseller mevcuttur. (Görsel 140, Görsel 141)

Bu bağlamda restorasyon ve çevre düzenleme uygulamaları 2019 yılına kadar devam etmiştir. Projenin devamı niteliğinde teşhir, tanzim uygulamaları ve peyzaj çalışmaları hayata geçirilememiştir. Bu dönemde Eski Teşvikiye Hastahanesi (Gülhane Seririyat), Matbaa-i Amire Binası, Eski Yurt Binası, Sahil Surları da restorasyon faaliyetleri kapsamında yapılmaktadır. Bu yapılar içerisinde Eski Yurt Binası betonarme bir yapı olması ile tarihi değer taşımaması ve sağlam olmadığı kararı ile 2020 yılında yıkılmıştır. Konumuz sınırları içerisinde günümüzde mevcut olan kültürel yapıların varlığı ve alanın döşümü görünmektedir. (Görsel 142, Görsel 143, Görsel 144, Görsel 145, Görsel 146, Görsel 147, Görsel 148)

Görsel 140 Eski Askeri depolar (3 Nolu) Teşhir-Tanzim projesine ait görsel[243]

Görsel 141 Eski Askeri depolar (2 Nolu) Teşhir-Tanzim Projesine ait görsel[244]

[243] H.Fırat Diker, Eski Askeri Depolar Teşhir-Tanzim projelerinden alınmıştır.
[244] H.Fırat Diker, a.g.p.

Görsel 142 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Eski Askeri Depolar (1), depoların arkasında muhdes hurda deposu (2) ve depoların ön tarafında Komutanlık Sarnıcı (3) görünmektedir.)

Görsel 143 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Kimyahane Binası (1), ön tarafında Arslanhane yapıları (2) görünmektedir.)

Görsel 144 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Eski Teşvikiye Hastanesi Yapıları (Gülhane Seririyat) (1), Otopark alanı (2) görünmektedir.)

Görsel 145 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Eski Askeri Yurt Binası günümüzde görünmemektedir.)

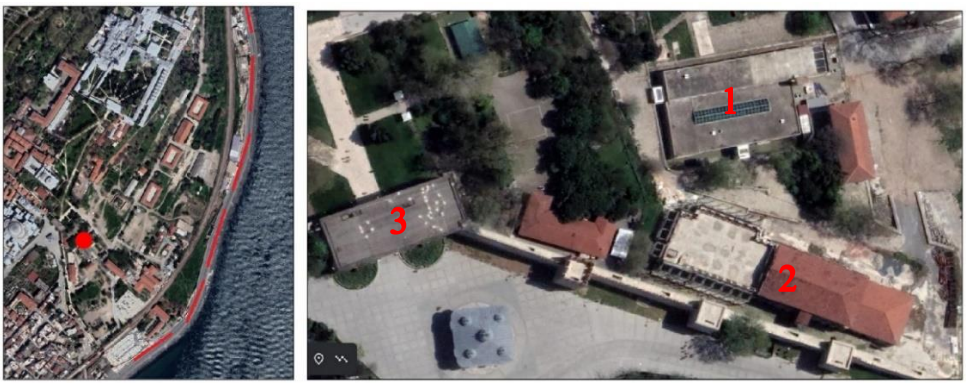

Görsel 146 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Eski İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü ve Konservasyon Müdürlüğü Binaları (1), Matbaa-i Amire (2), Bab-ı Hümayun (3))

Görsel 147 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Eski Cirit Meydanı, günümüzde Saray atölye ve şantiyelerine ait prefabrik yapılar, Saray içinde gezen Jandarma Atlı Birlik merkezi ve boş alan olarak görünmektedir.)

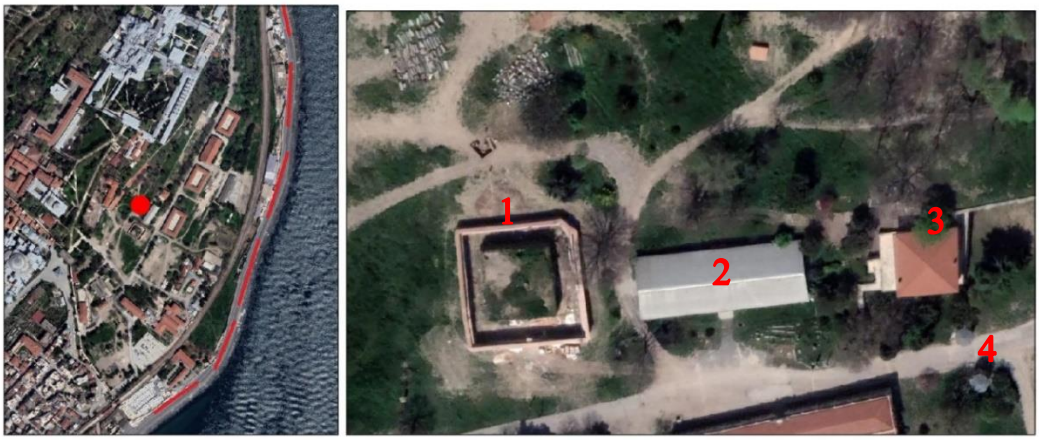

Görsel 148 Günümüzde Konumuz Sınırları içinde kalan bölgenin 09.12.2021 tarihli Google Earth uydu görüntüsü ve nokta detay görüntüsü (Barutluk Sarnıcı (1), Betonarme muhdes ayniyat deposu (2), Komutanlık binası ve altında Bizans dönemi Sarnıç (3), Güvercinlik Kuleleri (4))

2019 tarihine kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olan Topkapı Sarayı Müzesi, 6 Eylül 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'nın resmi gazetede yayınlanan 30880 sayılı kararı ile Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlanmıştır. Topkapı sarayı Müzesi'ne ait tüm faaliyetler (Ziyaretçi yönetimi, restorasyon faaliyetleri, planlama ve projelendirme işlemleri, Saray'ın korunması, yerli ve yabancı devlet büyüklerinin ağırlanması gibi idari ve teknik tüm faaliyetler) Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. YAPILARIN İNCELENMESİ

4.1. MEVCUT YAPILAR

4.1.1. Gülhane / Cirit Meydanı

Görsel 149 Gülhane ve Cirit Meydanı'nın harita üzerindeki konumu, 2021

Gülhane adının kökeni kesin değildir. Abdurrahman Şeref Bey burada bulunan bir koku damıtma tesisinden adını aldığını iddia etmiştir.[245] Kahraman ise 1735 -1739 dolaylarında inşa edilen bir köşkün bu adı taşıdığını ve zamanla bölge içinde bu ismin kullanılmaya başlandığını iddia etmiştir.[246] (Görsel 149)

Bölge saray olmaktan çıkınca çeşitli kurumlar bahçelere yerleşmiştir. Sınan Paşa Köşkü'nün arkasından saraya doğru uzanan geniş Gülhane Meydanı, Enderunluların güreş tuttukları, cirit, tomak oynayıp at koşturdukları yerdi. Sultan II. Mahmut bu meydanı, 1827 yılında Enderunlulardan oluşturulan piyade ve süvari birlikleri için talimgâh yaptırmış, Gülhane Kasrı'nı da onarmıştı. 1837' de Meclisi

[245] Abdurrahman Şeref; "a.g.e. s.265-299
[246] Atıf Kahraman; a.g.e., s.67-68

Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye, ilk toplantılarını burada yaptığından 3 Kasım 1839 da Tanzimat-ı Hayriye Permanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu) da Mustafa Reşid Paşa tarafından bu meydanda okunmuş, bu amaçla alan donatılmış, davetliler için çadırlar kurulmuştu. Yukarıya doğru ise Gülhane Meydanı'nın çift kuleli kapısından geçilerek Cebehane Meydanı'na ulaşılmaktaydı. Kapının iki kulesinden biri, "Bamyacı", diğeri "Lahanaca" denen yarışmacılara mahsusken, Enderun ve harem ağalan örgütlerinin dağılmasından ve Bamyacı-Lahanacı geleneksel müsabakalarının unutulmasından sonra, Abdülaziz zamanında bu kuleler birer güvercinliğe dönüştürülmüştür. Cebehane Meydanındaki birinin tepesinde lahana, diğerinde bamya figürleri bulunan iki özenli nişan taşı ise zamanımıza ulaşmıştır. Bu iki nişan taşının, III. Selimin ve II. Mahmut'un nişan aldıkları yerlere dikildiği, Gülhane Meydanı'ndaki taşların ise okların düştüğü yerleri gösterdiği, uzun manzum kitabelerinden anlaşılmaktadır.[247]

Cebehane Meydanındaki mermerden küçük bir sütunun da II. Bayezid'in oğlu şehzade Ahmed'in fırlattığı topuzun düştüğü yeri gösterdiği rivayet edilir. Bu taşın üzerindeki dizelerden okunabilenler "1503, Han Ahmed"in, meydanda halkın önünde at sürüp topuz attığını ve topuzunun düştüğü yere de taş dikildiğini anlatıyor. Cebehane Meydanı'ndaki eski Cebehane Koğuşu ise onarım ve tadilatla depoya dönüştürülerek korunmuştur.[248]

Cebehane Meydanı'ndan bir yol, saray bostanları arasından Çizme Kapısı'na çıkarken bir yol da Balıkhane ve Otluk kapılarına iner. Bu güzergahta, II. Mahmud zamanında yapılan Teşvikiye (daha sonra Seririyat) Hastahanesi, Gülhane Askeri Rüşdiyesi, Otluk Kapısı'na yakın Askerî Terzihanesi bulunuyordu. Güneybatı köşede Sur-ı Sultanînin deniz surları ile birleştiği noktadaki Otluk Kapısının dışında, eskiden Has Ahır'a ait otluk ve samanlıklar bulunduğu için buraya bu ad verilmiştir. Otluk Kapısı'nın deniz, taralında kara surları yıkılarak deniz surlarının arkasından saray bahçesini kaleden demiryolu geçirilmiştir. 1755' te Kaptanı Derya Süleyman Paşanın yaptırdığı Ahırkapı Feneri de buradadır. Bugün görülen fener, ilkinin yerine 1857'de Fransızlar tarafından yapılmıştır[249]

[247] N. Sakaoğlu; a.g.e., s.49
[248] Abdurrahman Şeref; a.g.e, s. 29
[249] Necdet Sakaoğlu; a.g.e., s.51

4.1.2. Eski Askeri Depolar (Aziziye Depoları)

Görsel 150 Eski Askeri Depoların harita üzerindeki konumu, 2021

Topkapı Sarayı'nın doğusunda, Gülhane Meydanı'nda Marmara Sahili'ne bakan yamaçta, demiryolunun hemen yakınında, ordunun mühimmat, yiyecek, içecek, giyecek gibi ihtiyaçlarını barındırmak için, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yan yana sıralanmış dört adet depo bulunmaktadır. (Görsel 150)

Bu gün bölgede inşaat tarihleri net olarak bilinmeyen dört askeri depo bulunmaktadır. Bunlardan üçü aynı dönemde inşa edilmiştir. Abdurrahman Şeref bu yapıların Sultan Abdülaziz zamanında inşa edildiklerini bildirmektedir.[250] Ayrıca Saraya bu kadar yakın bir yerde Cebehane depolarının tehlikeli olacağından bahsetmektedir. Yapılar üzerinde Sultan II. Abdülhamit'in tuğralarını taşıyan armalar vardır. Bunlar tek katlı orta avlulu binalardır.[251]

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1292/1875-76 tarihli belgelerde geçen '*Gülhane Meydanı'nda inşa olunan anbarın iki cenahına birer anbar daha yaptırılmasına dair*' ibaresi[252], Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde bir depo

[250] Abdurrahman Şeref; a.g.m., s.300
[251] Tuğba Gültekin; a.g.e..s.64
[252] BOA, 703, 49228, İ.D.

bulunduğunu, yine onun döneminde iki adet anbar daha ısmarlandığını gösterir. 1., 2. ve 4. depoda, giriş eksenlerinin üzerinde bulunan Sultan Abdülhamid (1876-1909) tuğralı Osmanlı armaları, bu yapıların büyük olasılıkla sözü geçen belgede inşası buyurulan yapılar olduklarını yeni Padişah döneminde de bitirildiğini göstermektedir.

Eski Askeri depolar, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan 1292/1875-1876 tarihli belgelere göre, Abdülaziz döneminde (1861-1876) inşa edildiği anlaşılmaktadır. Uzun yıllar depo olarak kullanılan bu binalara bilinmeyen bir tarih de Sultan II. Abdülhamit'in tuğralarını taşıyan armalar yerleştirilmiştir.[253] (Görsel 151)

Görsel 151 Sultan II. Abdulhamit tuğrası, 1 nolu depo ön cephe, 2015 (Öcal)[254]

Askeri ihtiyaçları karşılamak için, malzemelerin toplanıp saklandığı bu yapılar, 1871 yılında demiryolu inşası sırasında demiryollarının deposu olarak, daha sonra askerî işlevle cephanelik ve sıhhiye deposu olarak kullanılmıştır. Başbakanlık Osmanlı

[253] Tuğba Gültekin; a.g.e., s.34

[254] Işınsal süslemeli bir zemine yerleşen tuğranın sağ yanında padişahın mahlası olan 'el-gazi' sıfatı, ve hemen altındaki hilalin içinde ise '*Müstenid bi tevfikati'r Rabbaniyye melik-üd devlet-i aliyye-i Osmaniyye*' yazılıdır. (Tarkan Okçuoğlu)

Arşivin de, depoların kullanımıyla ilgili 1308-1326/1890-1908 tarihleri arasındaki döneme ait çeşitli belgeler bulunmaktadır. Depoların 3. yapısı, 1970 yılında Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın gümrük ambarı olmuştur.

Depoların yer aldığı alan, 1912 tarihli Abdurrahman Şeref imzalı Sur-i Sultani ve çevresini gösteren krokide "Gülhane Meydanı" ve "Cebehane Meydanı" olarak gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son vakanüvisti Abdurrahman Şeref 1910 yılı dolaylarında 'Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası' nda yayınladığı Topkapı Sarayı makalelerinde Gülhane Meydanı'ndaki bu depolardan eleştirel bir dille bahsetmektedir: '*Ortasında (Gülhane Meydanı'nın) evvelki hakanın (Sultan Abdulaziz) zamanında inşa olunan iki büyük fişek deposu güzel manzarayı bozduktan başka Allah saklasın İstanbul için ve özellikle milyonlarla kıymetli eşyayı barındıran hazine-i hümayun için sürekli tehlikedir.* Göz önünde olması bakımından harp halindeki sakıncası yine başka makalede verdiği şematik Topkapı Sarayı planında Gülhane Meydanı'nı göstermekte, ancak, makalesinde sözünü etmesine ve depoların hemen üzerinde bulunan Arslanhane ve Nişantaşlarını göstermesine rağmen depoların hiçbirine yer vermemektedir. Planda Gülhane Meydanı'nın hemen solunda Cebehane Meydanı yer almakta fakat burada da depo yapısı görülmemektedir. Ayrıca makalenin yazıldığı dönemde 4 adet depo olmasına rağmen sadece iki depo deponun cephanelik olarak kullanılması ihtimali ile sadece ikisini zikrettiği düşünülmektedir.[255]

Bir bölümünün Library of Congress'in arşivlerinde yer aldığı Yıldız Albümlerinde, 1880-1893 yılları arasında Mühendishane-i Berr-i Hümayun fotoğraf evi tarafından, 2., 3. ve 4. depoların Marmara denizi yönünden çekilmiş fotoğrafları da inşa tarihleri konusunda da fikir vermektedir.

Bu yapılar zaman içinde farklı işlevler için kullanılmıştır. 1871 yılında Sirkeci'nden başlayıp Avrupa'ya uzanan demiryolu inşasında demiryollarının deposu olarak kullanılan yapılar, daha sonra cephanelik ve sıhhiye depoları olarak da kullanılmıştır. Yapılar, 1983 yılında "Milli Savunma Bakanlığı İç Tedarik Bölge Başkanlığı'na tahsis edilmiş olup, 1983 yılından 2011 yılına kadar askerî levazım deposu olarak kullanılmışlardır.

[255] Eldem - Akozan, a.g.e., s.13.

Alman Mavileri olarak adlandırılan 1913-1914 tarihli Sendika Haritası'nda, 1. ve 2. depo yapısı (Pafta:G.6-2) "Djebhane Depossi" (Cephane deposu), 3. yapı (Pafta:G.7-4) "Djebhanelik" (Cephanelik) , 4. yapısı (Pafta:G.7-4) ise "Depot de Medicine" (Sıhhiye deposu) olarak gösterilmiştir. (Görsel 152) 3 nolu depoya ait dört adet giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapılar dolu demirden ve saçların birbirine perçinlenmesi sureti ile çift kanatlı olarak 542x207,5 ebatlarında dikdörtgen formda imal edilmiştir. 2015 yılında "Topkapı Sarayı Sur-i Sultani Alanı İçinde Bulunan Eski Askeri Bölgenin Çevre Düzenlemesi ile Alandaki Yapıların Onarımı" uygulama işi kapsamında demir kapıların konservasyonu amacı ile yapmış olduğumuz çalışmalarda kapı demirlerinde "Crawshay" yazdığı görülmektedir. Bu yazıyı incelediğimiz zaman Birleşik Krallığı'na bağlı Galler'de bir İngiliz demir çelik tüccarı bir aile firması olduğu anlaşılmaktadır. Firma "Richard Crawshay'in 1774 te şirketi kurması ile başlayıp 1884 yıllarına kadar faaliyet yürütmüştür. Kapılarında bu firma tarafından 19.yüzyılın başlarında imal edildiği anlaşılmaktadır. (Görsel 153, Görsel 154)

3 nolu deponun bir dönem tren vagonlarının bakıma alındığı ve tamir edildiği elimizdeki verilerden anlaşılmaktadır. Depo içerisinde 3 adet makas değişim orta aks sistemi ve özgün raylar bulunmaktadır. Depoları yaptıran Sultan Abdülaziz'e Türkiye'deki ilk demir yolunu inşa eden İngiliz şirketi tarafından sunulmuştur. Vagon, Sultan Abdülaziz tarafından 1867 yılında Avrupa gezilerinde kullanılmıştır. Saltanat vagonu günümüzde Sütlüce de bulunan Rahmi Koç müzesinde sergilenmektedir.[256] (Görsel 155, Görsel 156)

[256] http://www.rmk-museum.org.tr/istanbul/koleksiyon/demir-yolu-ulasimi/sultan-abdulazizin-saltanat-vagonu, E.T: 24.12.2021

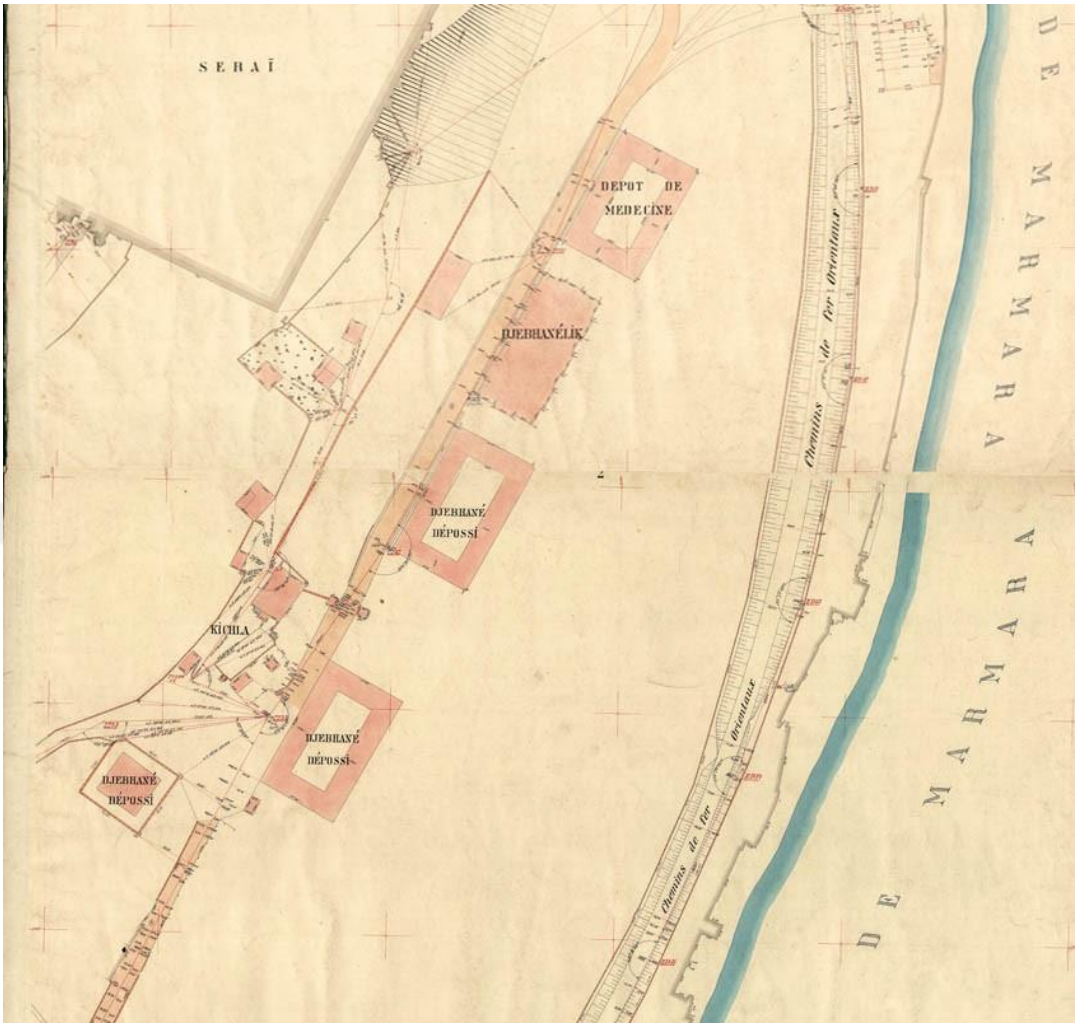

Görsel 152 Alman Mavileri haritasında Cebehane Depoları G 6-2 ve G 7-4, 1914

Görsel 153 3 nolu depo yan cephe giriş kapı görünümü, 2015 (solda)

Görsel 154 Kapıda kullanılan demir aksamdaki “Crawshay” yazısı 2017 (sağda)

1880-1893 yılları arasında tarihlenen yıldız Albümleri/I.C.Arşivi fotoğraflarında 2. depo 82510 numaralı fotoğrafta, 3. Depo 82516 numaralı fotoğrafta, 4. depo ise 82522 numaralı fotoğrafta gösterilmiştir.[257] (Görsel 157, Görsel 158) Yapılara ve alana ait bir fotoğraf da Alman Arkeoloji Enstitüsü Fotoğraf Arşivi No: 3930 daki 1918 tarihli hava fotoğrafıdır ki bu fotoğrafta Sur-i Sultani ve çevresi ayrıntılı bir biçimde görülmektedir. (Görsel 159)

Görsel 155 3 nolu depo içerisinden fotoğraf, 2015 (Öcal) (Fotoğrafta tren hattına ait ray izleri ve ortada makas değişim merkezi görülmektedir.)

Görsel 156 Sultan Abdulaziz'e ait Saltanat Vagonu

[257] Tarkan Okçuoğlu, a.g.e. , s.15

Görsel 157 2 nolu deponun Library of Congress'in arşivlerinde bulunan Yıldız Albümlerinde, 1880-1893 yılları arasında çekilmiş fotoğrafı

Görsel 158 4 Nolu deponun Library of Congress'in arşivlerinde bulunan Yıldız Albümlerinde, 1880-1893 yılları arasında çekilmiş fotoğrafı

Görsel 159 Topkapı Sarayı ve çevresine ait hava fotoğrafı, 1918[258]

Gülhane Meydanında ki depo yapıları I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.08.1990 tarih ve 2005 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Yapılar, halen Maliye Hazinesi mülkiyetindedir.

Depo yapıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışmaları kapsamında müzeye dönüştürülmesi öngörülmüştür. Bu çalışmalar için rölöve, restitüsyon, restorasyon, güçlendirme, teşhir, tanzim projeleri hazırlanmıştır. 2015-2019 yılları arasında restorasyon, rekontrüksiyon ve çevre düzenleme uygulamaları yapılmıştır.[259] (Görsel 160, Görsel 161, Görsel 162) Teşhir-tanzim uygulama çalışmaları hayata geçirilememiştir.

[258] Alman Arkeoloji Entitüsü fotoğraf arşivi
[259] 2015-2019 yıllarında alanda yapmış olduğumuz uygulama çalışmalardan istifade edilmiştir.

Görsel 160 Eski Askeri depolar, uygulama öncesi (solda), uygulama sonrası (sağda), (Öcal, 2016)

Görsel 161 Eski Askeri depolar uygulama öncesi (solda), uygulama sonrası (sağda), (Öcal, 2016)

Görsel 162 Eski Askeri depolar uygulama öncesi (solda), uygulama sonrası (sağda), (Öcal, 2016)

4.1.3. Arslanhane

Görsel 163 Arslanhane'nin harita üzerindeki konumu, 2021

Hükümdarlar Eski Çağdan beri farklı hayvanlara sahip olmayı önemli bir güç simgesi olarak kabul etmişlerdir. Osmanlı dönemi boyunca bu eski gelenek doğrultusunda İstanbul'da değişik hayvanların sergilendiği yapılar olmuştur. Bunlara Arslanhane deniliyordu. Ancak içlerinde sadece arslanlar değil kaplan, pars, karakulak, kurt gibi vahşi hayvanlar da vardı. Muhtemelen zürafa, suaygırı, fil, zebra, devekuşu gibi hayvanlarda Arslanhane de bakılırdı. Arslanhaneler daha çok saray bahçelerinde ya da yakınlarında bulunuyordu. (Görsel 163)

İstanbul'un fethinden sora Fatih'in hem Saray-ı Atik hem Saray-ı Cedid içinde Arslanhaneler inşa ettirdiği bilinir. Ayrıca hayvanların sayısına göre sayıları değişen arslancılar ve bir arslancıbaşı da saraya bağlı görevliler arasındaydı[260] İlk Arslanhane Ayasofya'nın doğusunda Bizans döneminin İmparatorluk sarayı olan Büyük Saray'ın ana kapısı ve çevresindeki kalıntılar üzerinde oluşturulmuştur. Aynı yapıyı İnciciyan'ın daha önce bilinmeyen bir gravürü ve Türk dönemi ile ilgili geniş bilgilerle Semavi Eyice Hoca tekrar ele almıştır.[261] Yakınlarında Cebehane olan bu yapının

[260] İbrahim Hakkı Konyalı, a.g.e. s. 257
[261] Semavi Eyice, "Arslanhane ve Çevresinin Arkeolojisi", İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı, Sayı 11-12, İstanbul 1964, sayfa 23-33

muhtemelen bitişiğinde ya da üst katında nakkaşhane bulunuyordu. Surname-i Vehbi'de Sultan III. Ahmet'i Arslanhane yakınındaki nakkaşhaneden geçit törenini izlerken gösteren minyatür bölgenin yapıları için veri olarak değerlendirilebilir.[262] (Görsel 164)

Cebehane yanındaki Arslanhane tanımlaması araştırmacıların farklı yorumlarına neden olmuştur. Bölgenin çevresinde başka Cebehaneler de vardı. Topkapı Sarayının birinci avlusunda olan Aya irini adlı Bizans kilisesi de Cebehane olarak anılıyordu. Sarayın Marmara'ya bakan yamaçlarında bir Bizans sarnıcı da yine Cebehane olarak biliniyor hatta etrafı da Cebehane Meydanı adıyla anılıyordu. Değişik dönemlerde yapılan çalışmalarda Arslanhane bu Cebehanelere göre yerleştirilmeye çalışıldığında bazı yanlış değerlendirmeler olmuştur.

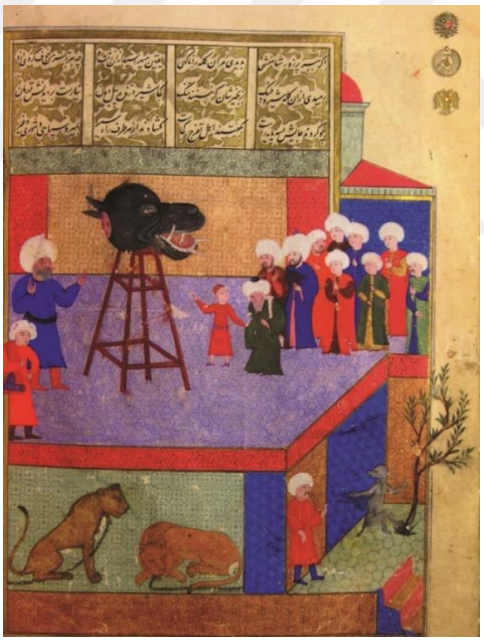

Görsel 164 Arslanhane Minyatürü[263]

17. yüzyılda Arslanhane ile ilgili seyahatnamelerde ahşap parmaklıklı kafeslere konmuş aslanlardan bahsedilmektedir.[264] Bu bilgi sağlam ahşap malzemenin de kafes için kullanılabileceğini düşündürür. Birimlerin tekli ya da birkaç birim halinde belli hayvan gruplarına tahsis edilmiş olması mümkündür.

[262] Filiz Çağman, "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler", Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri, İstanbul 1989, sayfa 35- 46
[263] "İstanbul", Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002, s.111.
[264] Karl Tebly, Dersaadet'te Avusturya Sefirleri, Ankara 1988, sayfa 106-108

Bizans döneminden kalan yapılara muhtemelen mahzenlere yerleştirilen Arslanhane yapıları 1802-1803 yıllarında bir yangın ile harap olmuş ve yerinde zamanla yeni yapılar inşa edilmiştir. Bizans dönemi kalıntılarına yerleşen bu Arslanhane ile ilgili İnciyan ve Kömürcüyan geniş bilgi vermiştir.[265] Bu sahada inşa edilen Darülfünun (Adliye Binası) da 1930 yılı dolaylarında yanmış yerinde değişik dönemlerde yapılan kazılarda bazı Bizans kalıntılarına rastlanmıştır.[266]

19. yüzyıl başında harap olan bu yapılar terk edilince Arslanhane bir süre Sultanahmet Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayına ya da yakınlarındaki Binbirdirek sarnıcına taşınmıştır. Devlet arşivlerinde 25 Ocak 1878 tarihli kayıtlı bir vesikada ise Gülhane'de bulunan Arslanhane ile hayvan ahırlarının tahliye edilerek bu yapılara muhacirlerin yerleştirildiği ve bu alanda ikamet ettirildikleri anlaşılmaktadır. (Ek-9)

Bu yüzyılın sonunda ise dış bahçeleri terk edilen Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizine bakan bölgede de bir Arslanhane inşa ettirilmiştir.[267] Sarayın birinci avlusunun doğu yönünde sınırlarını belirleyen bir teras duvarına alt kotta yaslanan yapı gayet uzun bir bina olup birçok bölümden oluşmaktadır. İnşa edildikten sonra bölge askeri amaçlarla kullanılmaya başlanmış, arslanhane de ziyaret edilemez olmuştur. Topkapı Sarayı ile ilgili önemli kaynaklardan olan Abdurrahman Şeref "Tarih-i Osmani Encümeni" mecmuasında yayınlanan makalesinde yapının Abdülaziz tarafından inşa ettirildiği bildirilmektedir.[268] Arslanhane; Sultan Abdülaziz'in hayvanlara meraklı nedeni ile vahşi hayvan ve kuşlar getirterek Arslahane adını verdiği Sultan Mahmut köşkü yerinde barındırmıştır.[269]

Arslanhane'nin yaslandığı teras sistemi İstinat Duvarları Bizans döneminde inşa edilmiş ama Osmanlı dönemi boyunca onarımlarla yaşatılmıştır. Teras güney yönde kısmen harap olmuş, kuzey de ise Topkapı Sarayı Mutfaklarının bazı bölümleri olan yapılara kadar sağlam olarak uzanmaktadır. Bizans dönemine ait bu kalıntıların

[265] P. G. İncicyan, 18. Asırda İstanbul, İstanbul 1956, sayfa 58, Eremya Çelebi Kömürcüyan, İstanbul Tarihi, 17. Asırda İstanbul, İstanbul 1988, sayfa 5
[266] Asuman Denker, Gülay Yağcı, Ayşe Başak Akay, "Büyük Saray Kazısı", Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, İstanbul 2007, sayfa 135-136
[267] İbrahim Hakkı Konyalı, a.g.e. sayfa 257-258
[268] Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası, 1329
[269] Eldem a.g.e. 1982, s. 12-13.

Arslanhane içinde kullanıldığı ve buna göre düzenlendikleri bellidir. Terasın devam eden bölümünde istinat duvarı Bizans vaftiz teknesi üzerine oturmaktadır. Bu vaftiz teknesi teras duvarının inşasından önce bulunduğu yere yerleştirilmiş olmalıdır. Tekne 1990'lı yıllarda bölgede bulunan İç Tedarik Bölge Başkanlığı Depolar Komutanlığı sorumlularınca ortaya çıkarılmıştır. 5. yüzyıla tarihlenen haç şeklindeki beyaz mermer teknenin iki kısa yönünden içine girildiği anlaşılmaktadır.[270] Bugün çevresi açık olan teknenin bulunduğu yere Arslanhane inşaatı sırasında getirtilip burada devşirme olarak ikinci kez kullanılmış olması mümkündür. Ancak vaftiz teknesinin kotu Arslanhane'nin günümüzdeki zemininden aşağıda kalmaktadır. Bu vaftiz teknesi İstanbul'da tespit edilen 7. örnek olup Topkapı Sarayı sınırları içinde ise 3. teknedir. (Görsel 165)

Bu bölümün devamında arkadaki teras duvarını desteklemek için güçlü payandalar inşa edilmiştir. Bu payandalar arasında vaftiz teknesine bitişik büyük bir payanda mevcuttur. Payanda altında kalan tonozlu kalıntı muhtemelen bu bölümdeki daha eski bir yapı ile ilgilidir. Payandanın Arslanhane inşaatı sırasında teras duvarının sorunlu bir bölümünü desteklemek için inşa edilmiş olması mümkündür. (Görsel 166, Görsel 167)

Görsel 165 Arslanhane'de Bulunan 5. yüzyıla ait Vaftiz Teknesi, 2016 (Öcal)

[270] Hayri Fehmi Yılmaz, Hagios Georgios Mangana Manastırı, İstanbul 1998, sayfa 97, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış sanat tarihi yüksek lisans tezi

Görsel 166 İstinat duvarını destekleyen payanda restorasyon öncesi (solda), 2016, **Görsel 167** Restorasyon sonrası (sağda), 2018 (Ok ile gösterilen kısımda alttaki kalıntının tonozlu girişi mevcut olup arkası kapalı olduğundan girilememiştir.) (Öcal)

Yapının içinde hayvanların su içmesi için hazırlanan ve köşelere yerleştirilen üçgen mermer yalakların bir kısmı, devşirme olarak kullanılan Bizans yapı malzemeleridir. Yaklaşık 20 cm yüksekliğinde bir taş kaideye oturtulan mermer yalaklardan 10 kadarı günümüze ulaşmıştır. Yalakların altında bulunan pişmiş toprak borular gerektiğinde yalağı yıkamak ve atık suyu tahliye etmek için kullanılmış olmalıdır. Bu yalakların bir kısmı Bizans dönemine ait sütun kaideleri ve sütün başlıklarından üretilmiştir. Bunlarında çevreden toplanmış olması mümkündür. Bu başlık ve kaidelerin çoğu erken Bizans dönemine aittir. İstanbul'un işgal yıllarında bölgede arkeolojik araştırmalar yapan ve genel bir planını hazırlayan Demangel ve Mamboury arslanhanenin etrafında görülen bir çevre duvarı çizmişlerdir.[271] 1920-1935 yılları arasında yapılan planda Arslanhane; "*Sarayın eski hayvan koleksiyonunun yeri*" şeklinde tanımlanmıştır.

Osmanlı dönemi Arslanhane'lerinin günümüze ulaşan bu tek örneği kent tarihi açısından önemli bir yapıdır. Topkapı Sarayı'nın etkin olarak kullanılmadığı dönemde inşa edilmiş olsa da yapı Saray geleneğinin bir parçası durumundadır. Mevcut kalıntıların korunması ve yaşatılması Topkapı Sarayı'nın daha iyi algılanmasına da katkı sağlayacaktır. (Görsel 168, Görsel 169, Görsel 170, Görsel 171)

[271] R. Demangel, E, Mamboury, Le Quartıer des Manganes, et la Premıere Region de Constantinople, Paris 1939, genel plan I

Görsel 168 Arslanhane'nin konumu gösteren hava fotoğrafı (2020)

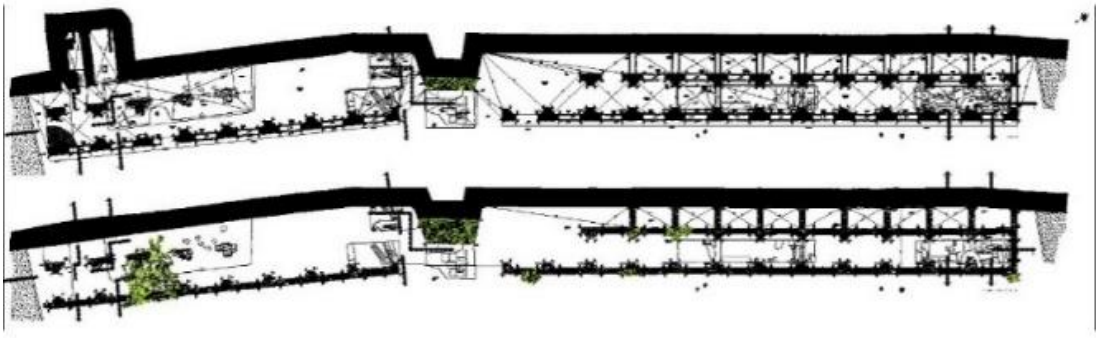

Görsel 169 Arslanhane rölöve planı[272]

Görsel 170 Arslanhane uygulama öncesi (solda) 2016, uygulama sonrası (sağda), 2018 (Öcal)

[272] Almira Mimarlık projelerinden yararlanılmıştır.

Görsel 171 Arslanhane uygulama öncesi (solda) 2016, uygulama sonrası (sağda), 2018 (Öcal)

4.1.4. Komutanlık Binası ve Sarnıç

Görsel 172 Komutanlık Binası ve Sarnıç harita üzerindeki konumu

Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi'ne bakan güney yamacının üzerinde, Mangana Sarayı'nın ve Aziz Georgios Manastırı'na yakın bölgedeki sarnıçlardan biri de Depolar Komutanlığı'nın altyapısını oluşturan sarnıçtır. (Görsel 172) Sur-i Sultani sınırları dahilinde olan 39 adet sarnıçtan birisi olup Erken Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir.[273] Yapılan kapsamlı araştırmada bu sarnıçtan ayrıntılı bir şekilde bahseden bir yayına rastlanılmamıştır. R. Demangel – E. Mamboury'nin Mangan bölgesini anlatan kitabındaki topografik haritada, sarnıcın planı şematik olarak

[273] Kerim Altuğ, a.g.e. s.96

verilmiştir[274]. Genel plânda 8 sütunlu olarak inşa edilmiş olup, araştırmacılar tarafından yapılan incelemelerde bu 8 sütunun gerisinde 2 tane de büyük paye tespit edilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki zemin plânının köşeleri içten muntazam olmayan bir biçimde yuvarlatılmıştır.[275] Yer yer bozulmalara maruz kalsa da özgün sıva harcı mevcuttur. Sarnıcın üstünde Milli Savunma Bakanlığı döneminde alanı kullanan askeriye ye ait Levazım Depolar Komutanlığı binası mevcuttur. Komutanlık Binası yapısal olarak iç ve dış cepheden sıvalı olup duvar örgüsü moloz taş duvardır. Sarnıca, komutanlık binasının güneydoğu cephesinden merdiven yolu ile girilebilmektedir. (Görsel 173, Görsel 174, Görsel 175, Görsel 176, Görsel 177)

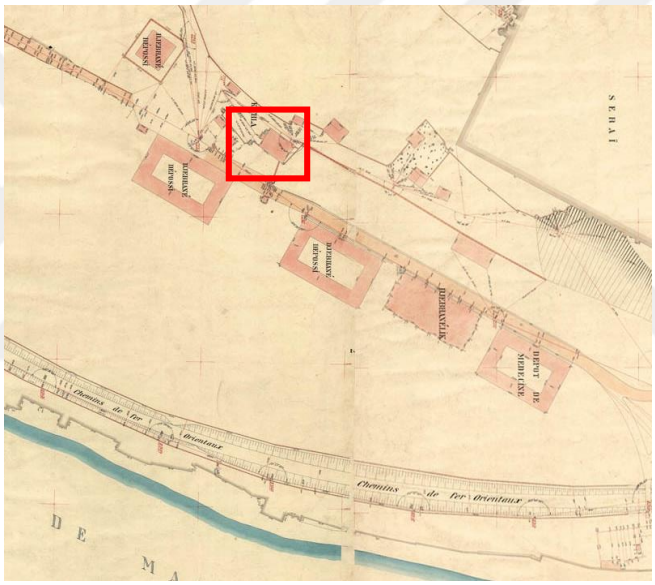

Görsel 173 Alman Mavileri haritasında Komutanlık Binası G 6-2 ve G 7-4, 1914

Görsel 174 Komutanlık binası ve altındaki Sarnıca ait cephe fotoğrafı 1989 (solda), **Görsel 175** Restorasyon uygulaması sonrası görünüm, 2018 (sağda), (Öcal)

[274] Robert Demangel - Ernest Mamboury; Quartier das Manganes; Paris 1939, plan 1
[275] Hülya Tezcan; a.g.e.,s.218.

Görsel 176 Komutanlık Binası Güney-Batı cephe görünümü ve altında bulunan Erken Bizans Dönemi Sarnıç girişi, 1930[276]

Görsel 177 Sarnıcın içten görünümü ve taş sütunları, 2016 (Öcal)

[276] İstanbul Üniversitesi. Fotoğraf Arşivi

4.1.5. Güvercinlik Kuleleri

Mustafa Reşit Paşa tarafından 1255-1839 yılında okunan Tanzimat-ı Hayriye Hattı Hümayun'u, Gülhane Meydanı tarihinde çok önemli bir yer oluşturur. Meydanın sonunda Gülhane kapısından eski cephane meydanına çıkılır ve burada kapı görevi gören iki kule vardır, bu kuleler Sultan Abdülaziz zamanında güvercinliğe çevrilmiştir.[277]

Kulelerin inşa kitabeleri olmadığından kesin bir tarih verilemez. Ancak Osmanlı mimarlığında oval formların Sultan II. Mahmut döneminde (1808-1839) yaygınlaştığı göz önüne alınırsa yapı sözü edilen döneme tarihlendirilebilir. Ayrıca silme biçimleri ve düz silmelerden oluşan sütun başlıkları da Sultan II. Mahmut döneminin mimari özelliklerini yansıtır.[278] (Görsel 178)

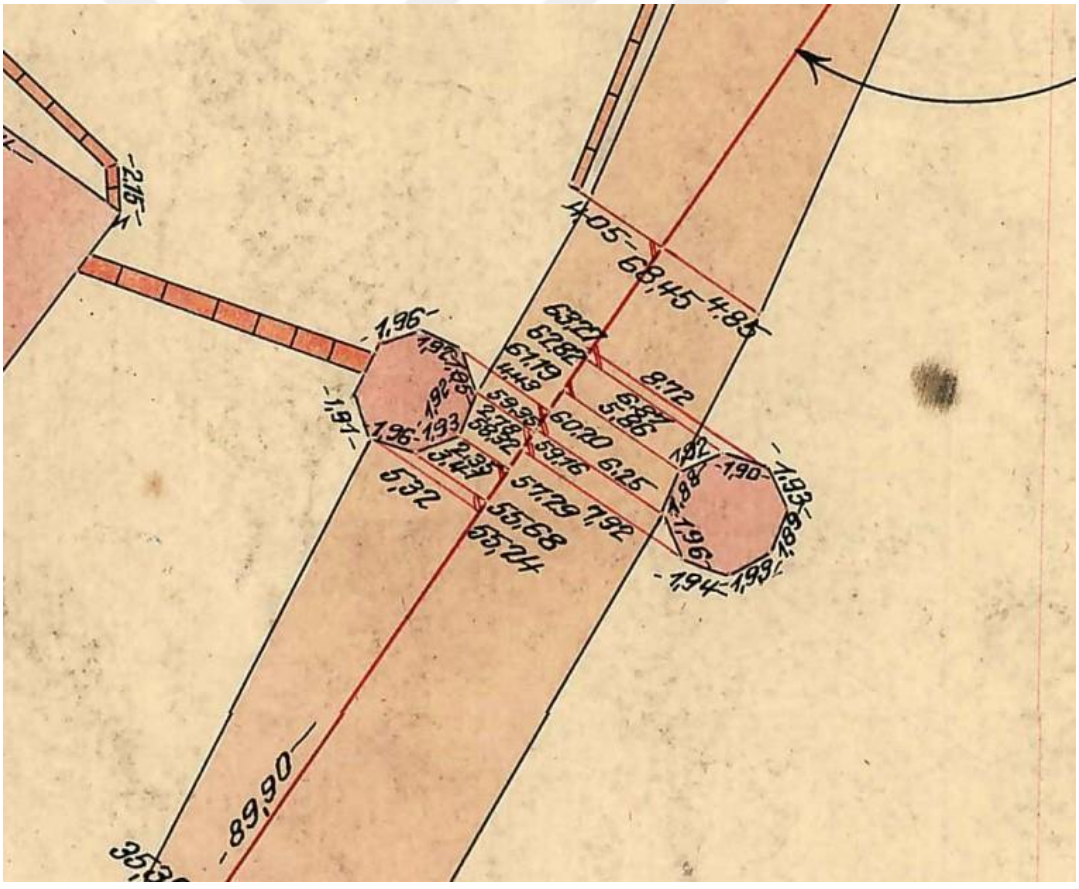

Görsel 178 Alman Mavileri paftasında Nöbet Kuleleri/Güvercinlik Kuleleri (G.2/1913-14)

[277] Tarkan Okçuoğlu, a.g.e. s.20
[278] Tarkan Okçuoğlu, a.e. s.22

Görsel 179 Nöbet Kulübeleri/Güvercinliklerin cephe görünümü, 1900 (sağda)[279], **Görsel 180** Güvercinlik Kuleleri'nin havadan görünümü, 1933 (solda)

Yapılara ve alana ait bir fotoğraf da Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivi No:3930 daki 1918 tarihli fotoğrafıdır ki bu fotoğrafta da kuleler üzeri açık bir şekilde görülmektedir. (Görsel 179) Bu durum 1933 tarihli fotoğrafta da devam etmektedir. (Görsel 180) 1964 yılından sonraki onarımlarda üzerleri kapatılan nöbet kuleleri, Eldem ve Akozan'ın "Topkapı Sarayı" adlı eserindeki 1981 tarihli vaziyet planı çalışmasında ise Güvercinlik Kuleleri olarak adlandırılmıştır.[280] (Görsel 181, Görsel 182)

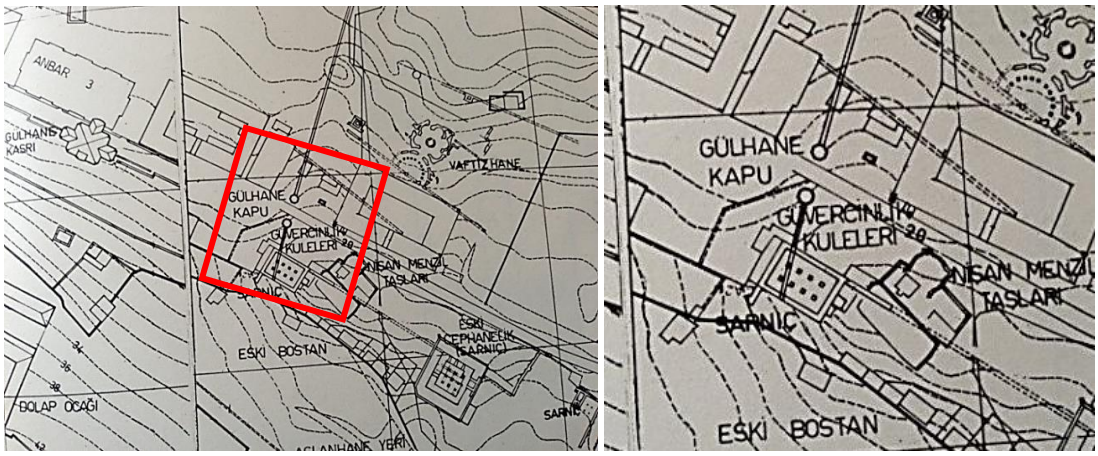

Görsel 181 Güvercinlik Kulelerinin gösterildiği vaziyet planı ve detay görünüm[281]

[279] Tarkan Okçuoğlu, a.g.e. s.21
[280] Sedat Hakkı Eldem-Feridun Akozan; a.g.e.,s. 15
[281] Sedat Hakkı Eldem-Feridun Akozan; a.g.e.,L.6

Görsel 182 Günümüzde Güvercinlik Kuleleri, 2018 (Öcal)

4.1.6. Matbaa-i Amire Binası

Görsel 183 Matbaa-i Amire binasının harita üzerindeki konumu

Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayun ve Otluk (Ahırkapı) kapılarının arasında birinci avlunun güneyinde Marmara denizine bakan dış bahçede kara tarafındaki Sur-i Sultani hizasına paralel olarak eğimli arazi üzerine konumlanmaktadır. (Görsel 183) Sur-i Sultani alanı içerisinde 4 pafta, 2 ada, 37 numaralı parselde yer alıp birinci derece arkeolojik sit alanı içerisinde kalmaktadır. 2010-2017 yılları arasında geçici eser deposu olarak saltanat arabalarının konservasyonu amacı ile kullanılmıştır. 2017 yılında restorasyon ve güçlendirme projeleri kapsamında çalışmalar yapılmıştır.

Tanzimat'ın ilanından bir süre sonra reformların finansmanı ve bütçe açıklarının kapatılması amacıyla, Kaime adı verilen ilk kâğıt para basımına girişilmişti. 1839 yılında ise *Kaâim-i Nakdiyye-i Mu'tebere* adıyla ilk kâğıt paralar Sur-i Sultanin içerisinde yer alan bir binada basıldı. Bu bina Kavaim-i Nakdiyye Fabrikası veya basımevi olarak adlandırılmıştı. Dolayısıyla yapı ile ilgili olarak; ilk Kaime'nin basımı 1839-1840 yıllarında olduğuna göre yapı 1839 yılından önce inşa edilmiş olmalıdır. Bu veriler ışığında Matbaa-i Amire binasının ilk dönem inşası 1840 yılı öncesine tarihlenmektedir.[282]

26 Nisan 1863'te Maarif Nazırı Edhem Paşa'nın gayretleri ile Topkapı Sarayı Sur-i Sultani içerisinde Bab-ı Hümayun'nun hemen sağında ve Maliye Nazırlığı'nın arkasında yer alan kavaim-i nakdiye basımı için inşa edilen ancak daha sonra evrak-nakdiyenin kaldırılması ile atıl duruma düşmüş olan Kavaim-i Nakdiye Fabrikasının içinde eksikler tamamlanarak donanımlı yeni bir matbaa kuruldu. Sultan II. Abdülhamid 1901'de Matbaa-i Amire'yi bir süre kapattırdı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yeni hükümetten yana bir kamuoyu oluşturmak için devlet yayınlarına ağırlık verildi. Bu dönemde makineler bir kez daha yenilendi. *Takvim-i Vekayi* de 1922 yılına dek burada basıldı.[283] (Görsel 184)

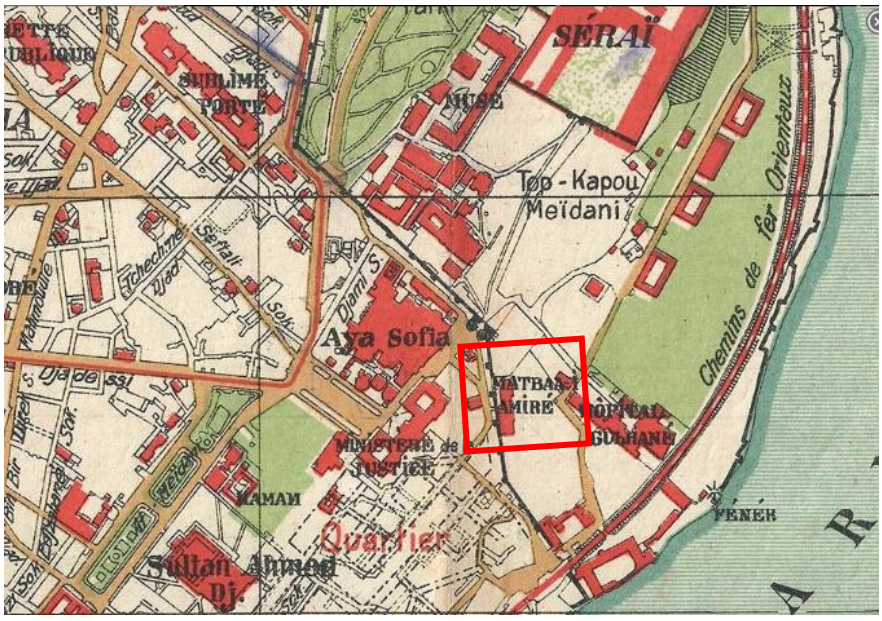

Görsel 184 İstanbul Haritasında Matbaa-i Amire Binası, 1922

[282] İRAMA, Matbaa-i Amire Sanat Tarihi Raporu, 2015, s.5
[283] İRAMA, a.e. s.6

II. Meşrutiyet'e kadar matbaanın adı Matbaa-i Âmire olarak kalmış, daha sonra *Matbaa-i Milli* ve *Matbaa-i Devlet* şeklini almış, Cumhuriyet'in ilanından sonra *Milli Matbaa*, ardından da *Devlet Matbaası* adını almıştır. 1939'da Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilince adı "Milli Eğitim Basımevi", 1950-60 arasında da "Maarif Matbaası" oldu. (Görsel 185) 2007 yılına kadar Milli Eğitim Basımevi olarak kullanılmıştır.[284]

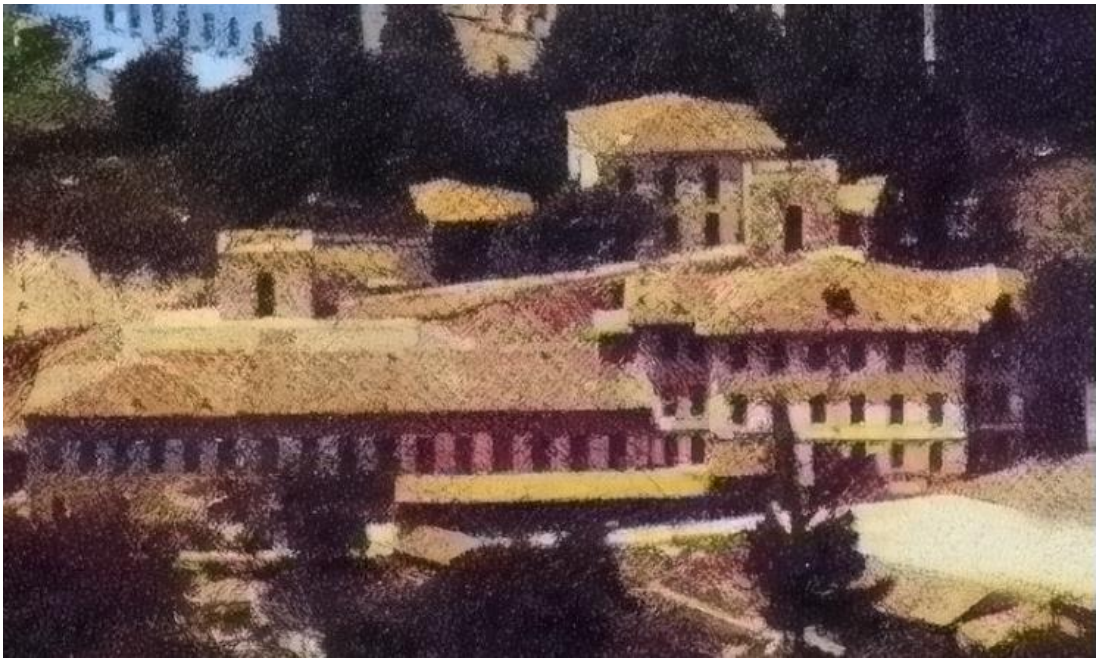

Görsel 185 Matbaa-i Amire binası fotoğrafı, 1950

Cumhuriyet döneminde Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu'nun almış olduğu kararlar doğrultusunda yapının tarihi dokusu ile uyuşmayan eklemeler ve değişiklikler yapılmış olup 2008 yılına gelindiğinde yapılan kapsamlı onarımla matbaa binası etrafındaki ek yapılardan arındırılmış ve tarihi yapı günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur.[285]

Topkapı Sarayı, Sur-i Sultani içerisinde yer alan Matbaa-i Amire binası; sadece fiziksel ve mekânsal bağlamda ele alınan değişimlerin değil, sosyal ve toplumsal düzenlemelerin de yansıması ile oluşan tarihi bir belge niteliğindedir. Tüm bu bilgiler ışığında yapının tarihsel süreçte geçirdiği değişim ve gelişim büyük ölçüde tespit edilmektedir. (Görsel 186, Görsel 187, Görsel 188)

[284] https://islamansiklopedisi.org.tr/daruttibaa, E.T:20.12.2021
[285] İRAMA, Matbaa-i Amire Sanat Tarihi Raporu, 2015, s.10

Görsel 186 Matbaa-i Amire Binasının Google Earth üzerinden konumu, 2017

Görsel 187 Milli Eğitim Basımevi (Matbaa-i Amire), Onarım Öncesi, 2007[286]

Görsel 188 Milli Eğitim Basımevi (Matbaa-i Amire), Onarım Sonrası, 2016 (Öcal)

[286] İRAMA

4.1.7. Kimyahane

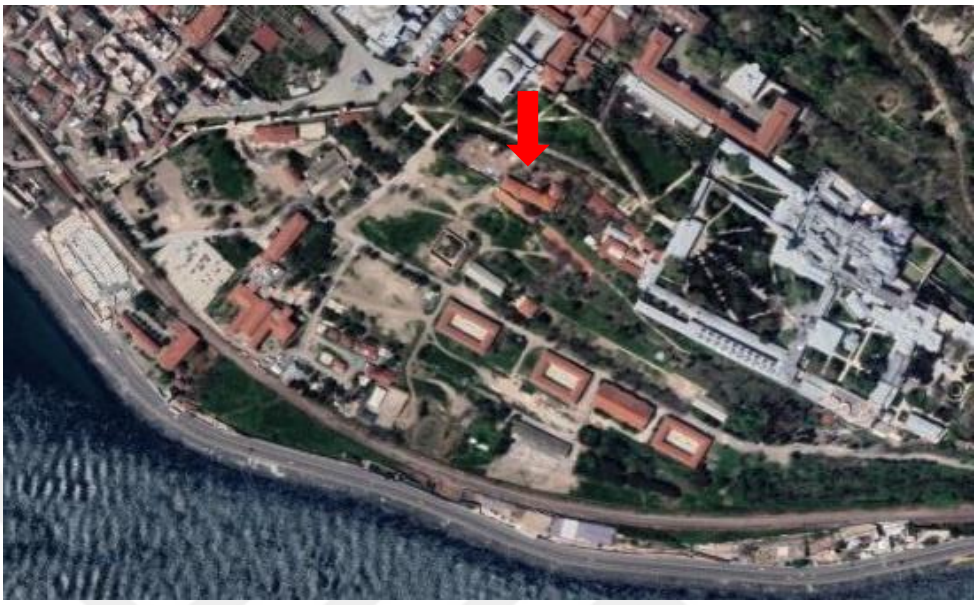

Görsel 189 Kimyahane'nin harita üzerindeki konumu

Günümüzde Kimyahane olarak bilinen yapıların, birinci avlunun, Marmara Denizi tarafında bulunan kanadında konumlandırılmıştır. (Görsel 189) Yapıların yer aldığı alanın, önceki dönemlerde, Has Fırınlar / Fodla Fırın'larının arazisi olduğu bilinmektedir. 1763-1831 yılları arasında yaşayan Fransız seyyah Melling, 1823-1886 yıllarında yaşayan fotoğrafçı Pascal Sebah 'ın görsellerinden anlaşılacağı üzere 20. yüzyılın başlarına kadar Saray mutfaklarına ait yapılar görülmektedir. (Görsel 190, Görsel 191)

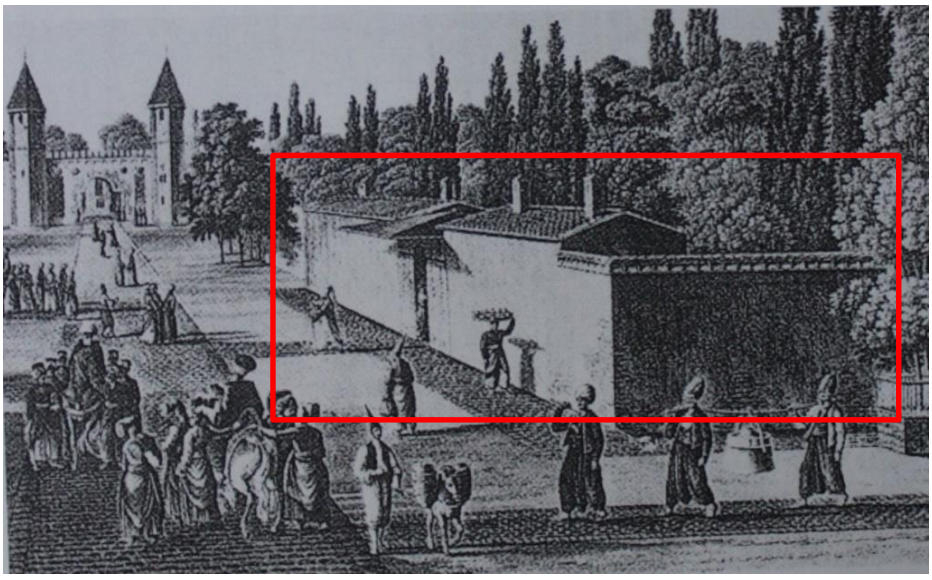

Görsel 190 Saray Fırınlarını gösteren gravür, 19.yüzyıl başı, Melling

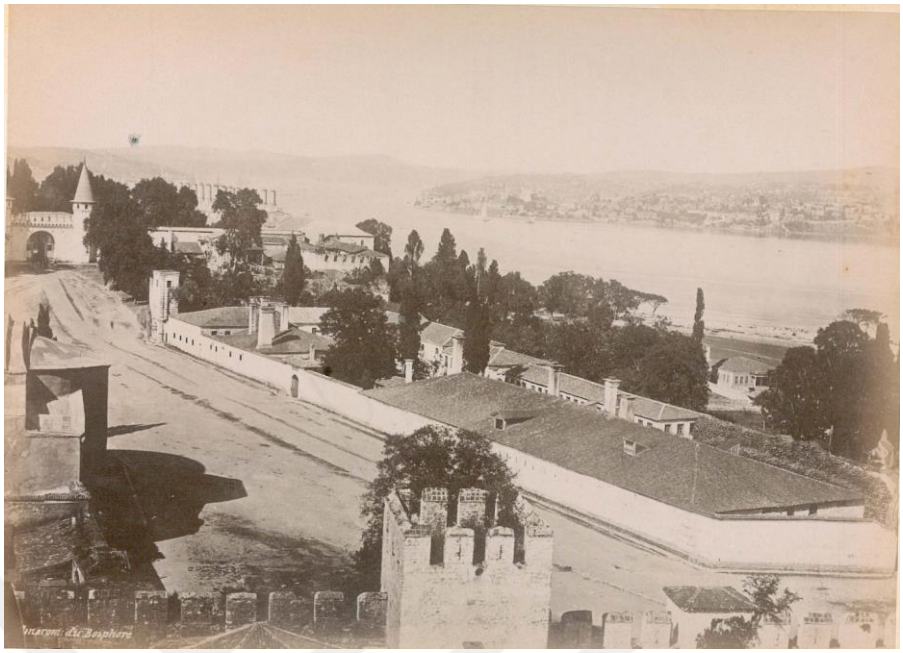

Görsel 191 Has Fırınlar/Fodla Fırınları Görünümü, Sebah Joaillier, TSMA

Sarayda yaşam sona erip terk edildikten sonra saraydaki diğer pek çok yapı gibi Has Fırın da fonksiyonunu kaybederek kaderine terk edilmiş ve zamanla yıkık bir binaya dönüşmüştür.[287] Topkapı Sarayı'nın ilk inşa edildiği dönemden itibaren, üst üste gelen yapı parçalarının katmanlaşmasından bahsedilebildiği Kimyahane Binaları, sarayın gelişimi ve değişimiyle koşut olarak pek çok onarım ve yenilemelerle günümüze ulaşan yapı gruplarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içinde gerçekleşmiş doğal afetler, felaketler ve değişen ihtiyaçlar sonucunda gerçekleşmiş bu katmanlaşma, yazılı ve görsel kaynaklar, onarım kayıtları ve yapılar üzerindeki izlerden kısmen de olsa takip edilebilmekle birlikte, tam bir gelişim kronolojisi ortaya koyulamamaktadır.[288] Binanın Kimyahane olarak kullanılmasına karar verildikten sonra, çatısı yıkılmış ve sadece beden duvarları ayakta kalmış olan L planındaki yapı ya tamamen yıkılarak ya da kısmen korunarak yeniden yapılmıştır. Kimyahane binasının da L planlı olması, daha önceki yapının planının korunarak laboratuvar fonksiyonu kazandırıldığını düşündürmektedir.[289] 1918 tarihli hava fotoğrafını incelediğimizde yapının plan detaylarının değiştiği ve çatısının olmadığı görülmektedir. (Görsel 192)

[287] Vildan Yarlığaş, 24. Müzecilik Çalıştay Sunumu, 2015
[288] İRAMA, Kimyahane Sanat Tarihi Raporu, 2016, s.7
[289] Vildan Yarlığaş, a.e.

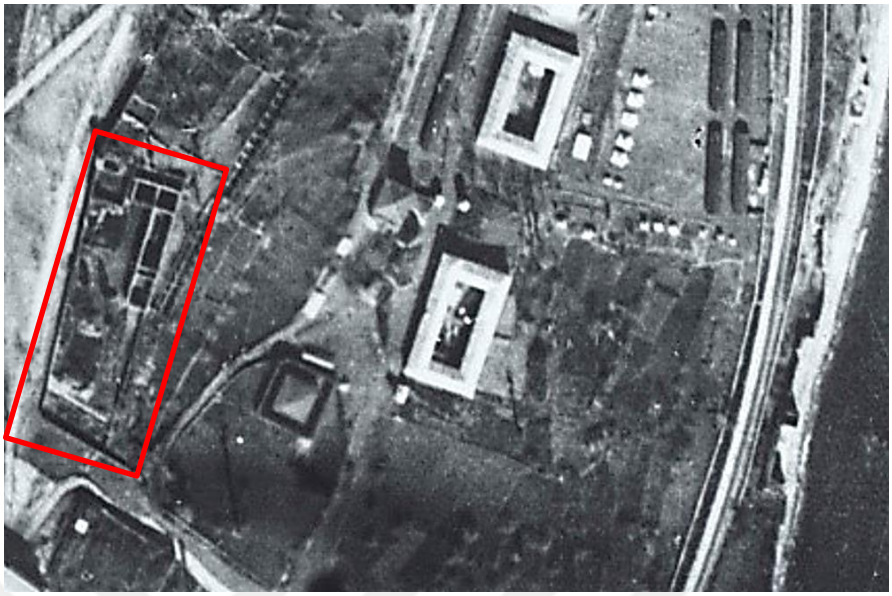

Görsel 192 Kimyahane' ye ait hava fotoğrafından detay görünüm, 1918

Bununla birlikte, 20. yüzyıl ortalarında gerçekleşen onarımlarda, bodrum kat seviyesinden itibaren yeniden yapıldığı, mevcut durumdaki zemin kat döşemesinin, o dönemde betonarme sistemle inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sözü edilen bölümlerin, özgün durumlarında, iki katlı oldukları ancak, sonradan tek katlı inşa edildikleri görülmektedir. Bu inşa faaliyeti sırasında, cephe düzeninin ve mekan şekillenişinin de değiştirildiği görülmektedir. (Görsel 193, Görsel 194) 1985 yılına kadar Kimya Laboratuvarı olarak kullanılan bu yapı, 1984 yılında kurulan İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü' nün kullanımına verilmiştir. Günümüzde ise Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlı olarak devam etmektedir.

Görsel 193 Avlu tarafından Kimyahane binaları'nın doğu kanadının görünümü, 1930[290]

[290] İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi.

Görsel 194 1930'ların sonlarında, Kimyahane binaları'nın doğu kanadının yeniden inşa çalışmaları.[291]

4.1.8. Gülhane Seririyat (Eski Teşvikiye) Hastaneleri

Görsel 195 Gülhane Seririyat hastaneleri harita üzerindeki konumu

Eski Teşvikiye Hastanesi olarak anılmaktadır. Gülhane Hastaneleri kurulduktan hemen sonra Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan asker hekimler kıtadaki görev yerlerine gitmeden önce Haydarpaşa Asker Hastanesi yerine burada bir yıl pratik eğitime alınırlardı. Bu eğitimlerde amaç hekimlerin hasta bakımı ve hastane yönetimi

[291] İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi

konularında bilgilerini artırmak, uygulamaya yönelik olarak yetiştirilmelerini sağlamaktı. 1852 tarihli Fossati çizimlerinde yapının mevcut olduğu gösterilmiştir. (bkz. Görsel 95) A. Şeref Bey'in 1908-1911 yılları arasında yayınlamış olduğu haritada da yapının mevcut olduğu belirtilmiştir. (bkz. Görsel 109, Görsel 110) 1908'de Meşrutiyet ilan edildikten sonra, tıp konularında yapılmak istenen reform girişimleri sonucu askeri ve sivil tıp okulları birleştirilmiş ve 1909'da kurulan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne Gülhane öğretim üyelerinin on bir kişilik önemli bir kısmı da transfer olmuştur.[292]

1947 yılında "Gülhane Askeri Tıp Akademisi" (GATA) adını almış, 1953 yılından sonra ise bina atıl bir vaziyette yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. 30 Aralık 1998 tarihinde "Gülhane Seririyat Hastanesi" olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda bulunan yapının rekonstrüksiyon ve teşhir-tanzim uygulamaları Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı'na bağlı olarak devam etmektedir. (Görsel 196, Görsel 197)

Görsel 196 Gülhane Seririyat Hastaneleri onarım öncesi iç görünümü 2015[293]

[292] İRAMA, Sanat Tarihi Raporu, 2005, s.3
[293] Aksan İnşaat çalışma arşivinden yararlanılmıştır.

Görsel 197 Gülhane Seririyat Hastaneleri yapılarını gösteren perspektif modeli[294]

4.1.9. Eski Deri ve Zührevi Hastalıklar Hastanesi

Görsel 198 Eski Deri ve Zührevi Hastalıkları hastanesi harita üzerindeki konumu[295]

Sur-i Sultani sınırları dâhilinde kalan yapı sahil yoluna (Kennedy Caddesi) ve Marmara denizine sıfır, Ahırkapı Feneri bitişiğinde bulunmaktadır. 1913 yıllarında ipekli kumaş ve halı yapmak için kurulan Fabrika-i Hümayun binası olarak kullanılan bu yapı elimizdeki verilere dayanarak 1950 tarihinde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. (bkz. Görsel 117)

[294] Aksan İnşaat çalışma arşivinden yararlanılmıştır.
[295] Aksan İnşaat çalışma arşivinden yararlanılmıştır.

Bu yapının yakın tarihte incelediğimiz gazete haberlerinde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 2009 yılına kadar Sağlık Bakanlığı'na bağlı "Deri ve Zührevi Hastalıkları Hastanesi" olarak faaliyet gösterdiğini anlamaktayız. Sonraki yıllarda Sağlık Bakanlığı'ndan alınan yapı, moda tasarım eğitim merkezi ve moda müzesi olarak kullanılmak üzere Faruk Saraç Moda Tasarım Meslek Yüksekokulu olarak kiraya verilmek sureti ile hizmete açılmıştır. Günümüzde 30.01.2019 tarihi itibariyle "Türkiye Eğitim Sağlık Sanat ve Moda Vakfı" na devredilmiş olup, 25 Haziran 2021 tarihli Resmi Gazetenin 2547 sayılı kararı ile, "İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu" ismiyle faaliyetlerine devam etmektedir. (Görsel 199)

Görsel 199 İstanbul Sağlık ve Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu görünümü, 2020[296]

4.2. YOK OLMUŞ YAPILAR

4.2.1. Antik Tiyatro

Tez kapsamındaki çalışma alanı içinde bugün ki Topkapı Sarayı'nın yer aldığı Akropol düzlüğünden denize kadar olan yamaçlarda kaynaklar bazı tiyatroların mevcudiyetini söylemektedir. Bu bilgileri değerlendiren araştırmacılar genellikle Akropolün doğu yamacını tiyatrolar için uygun bir saha olarak görmüşlerdir. Bu durum neticesinde ilk yerleşme devrinden kalma Megaralılar tiyatrosu, Septimius

[296] Aksan İnşaat çalışma arşivinden yararlanılmıştır.

Severus'a atfedilen Kynegion ile Bizanslıların da kullandığı veya yaptırdığı Theatrum Majus (Büyük tiyatro), ve Theatrum Minus (Küçük tiyatro) nun adları geçmektedir.[297]

Antik çağ dönemi Konstantinopolis'i inceleyen Mimar Günter Martiny antik döneme ait kaynakları inceleyerek tiyatro ile ilgili şu neticeye varmıştır "Tiyatro ile Kynegion yanyana olup beraber mütalaa edebilirler. İncelenen metinlerden Büyük tiyatronun Akropoliste olduğu anlaşılır. Tiyatro Afrodit mabedinin yakınındaydı ve tahminen Kynegion'a bitişikti. Tepenin güneybatısında değil, zirveye yakın bir şekilde kuzeydoğudaydı.[298] Janin; "iki tiyatrodan birinin Kynegion olup olmadığı hakkında tereddüt gösteriyor ve eğer böyleyse bunun Theatrum Mjus olması uygundur."[299] G.Martiny, Akropol tepesini tiyatronun yerini tespit için 1936-38 yıllarında topoğrafik bakımdan incelemiş ve görüşlerini detaylıca belirtmiştir.

G. Martiny aktardığı bilgilere göre "Akropolün Kuzeybatı yamacında (günümüzdeki Gülhane parkı bölgesi) tiyatrodan izler belirlenmemiştir. Kuzeydoğu yamacı (günümüzde Askeri gazinonun olduğu taraf) buraya yerleştirilmiş olabilecek bir tiyatro için çok ensizdir. Bu yüzden incelemek için sadece tepenin güneydoğusundaki dik yamaç kalır. Bu tarafta tepe, 300 metre lik mesafe ile Saray mutfakları (Matbah-ı Amire) ve hazine duvarları ile teçhiz edilmiştir. Zeminin dikliğinden ötürü duvarlar merkez civarında 5 destek payandası ile sağlamlaştırılmıştır. (Görsel 200) Duvarların altında payandalara doğru durduğumuzda sol tarafımızda; esas duvara aykırı açıda yapılmış ve duvarın mutfak kesitini teşkil eden kısmını muhkemleştirmek te olan değişik bir teras bulunur. (bkz. Bölüm 2.2. Görsel 63), Sağ tarafımızda zeminin tabii bir dalgalanması vardır. Önümüzde ve bunların arasında yarım daire şeklinde bir çukurluk vardır. Solda ve terasın alt kısmına işaret eden yerden bu çukurluğa kadar devam eden ve mutfak duvarlarına paralel, onlardan 25 metre mesafede olan bir Bizans istinat duvarı vardır. (bkz. Bölüm 3.4. , Görsel 138) Saray tepesinin düzgün eğimini bozan çukurluğun tiyatro olduğu aşikardır. Görünür boyutları; yaklaşık 100 metre uzunluk ve 50 metre

[297] Hülya Tezcan, a.g.e., s.120
[298] G.Martiny The Graet Theatre Byzantium Antiquity 12 1938 s.89
[299] Janin, a.g.e. s.190

derinliktedir. Bütün Byzantion'da Antik bir tiyatro için bundan daha münasip bir yer bulmak güçtür.[300] (Görsel 201, Görsel 202)

Görsel 200 Saray Mutfakları ve Hazine'ye dayanan Bizans dönemi payandalar ile desteklenen istinat duvarı, 2016 (Öcal)

Görsel 201 G.Martiny tarafından bahsedilen teras ve çukurluk alanın fotoğrafı, 2016 (Öcal)

[300] G.Martiny, a.g.e., s.92-93

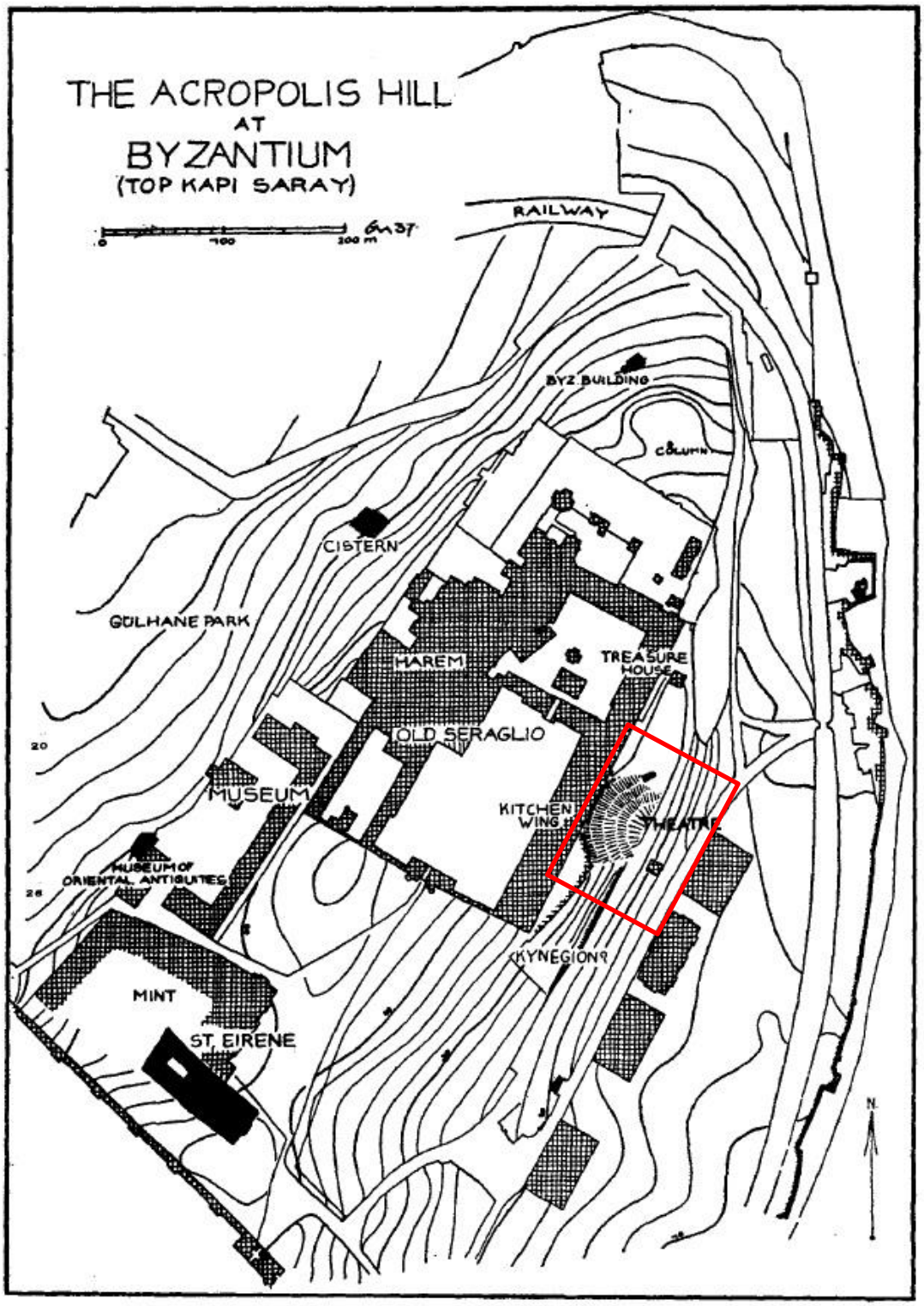

Görsel 202 Tiyatro'nun konumunu gösteren vaziyet planı[301]

[301] G.Martiny, a.g.e., s.91

4.2.2. Hagios Georgios Mangana Manastırı

Hagios Georgios adına yapılan bu manastırın kurucusu Konstantinos Monamakhos (1042-1054) tür. (Görsel 203) H.Tezcan'nın Demangel den aktardığı bilgilere göre "*K. Monomakhos korkunç gut hastalığı sebebiyle St. Georgios manastırını yaptırarak sığınıyor, kiliseyi de kendisi yaptırıp öldüğünde orda gömülüyor. Monamakhos'un çağdaşı tarihçi Psellos buranın üç defa yapıldığını her defasında temelin daha derine atıldığını bu yüzden terasların yükseldiğini yazar. Her defasında daha da genişletilerek yapıldığından Hagia Sofia (Ayasofya) ile rekabet edebilecek durumda olduğunu kaydeder."*[302]

Görsel 203 İmparator IX. Konstantinos Monamakhos'un Hz. İsa'ya keseyle altın sunuşu ve eşi İmparatoriçe Zoe' nin betimlendiği Ayasofya'da bulunan mozaik

Bir başka araştırmacı olan Jean Paul Richter ise şu bilgileri aktarmaktadır. "*Konstantinos Monamakhos'un bu kompleksi* (komplesten anlaşılan Mangana Sarayı ve çevresindeki yapılar grubu öngörülmektedir.) *yakın dostluğu olan eşinin arkadaşı Sklerene'yle gizli buluşmalarını örtbas edebilmek için yaptırdığını, hatta buraya gidip gelirken dikkat çekmesin diye bir hastane, kütüphane de yaptırdığını"* aktarmaktadır.[303] Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise; Mangana Sarayı ve çevresinde ki yapılara ait Hagios Georgios Manastırı mabet işlevini kaybederek Fatih Sultan Mehmet döneminde derviş tekkesi olarak kullanılmıştır.[304]

[302] H.Tezcan, a.g.e., s.78
[303] J.P. Richter, Quellen der Byzantion s. 237
[304] H. Tezcan, a.g.e., s. 79

Manastır ve Kilise'nin yeri kaynaklarda gayet iyi tarif edilmiştir. Ne yazık ki 1870-1871 yıllarında inşa edilen demiryolu hattı inşaatı sırasında zarar görmüştür. (bkz. Bölüm 2.3.5) Günümüzde de kalıntıları bulunan bu kompleksin alt yapısına ait olarak kabul edilmesi 1921-1923 yıllarında İstanbul'un Fransız işgali sırasında Fransız arkeolog Robert Demangel idaresinde Ernest Mamboury tarafından ortaya çıkarılmıştır. Ernest Mamboury yapmış olduğu çalışmaları çizime dökerek Mangana Sarayı ve Manastırın vaziyet planını çıkartmıştır. (Görsel 204, Görsel 205, Görsel 206, Görsel 207)

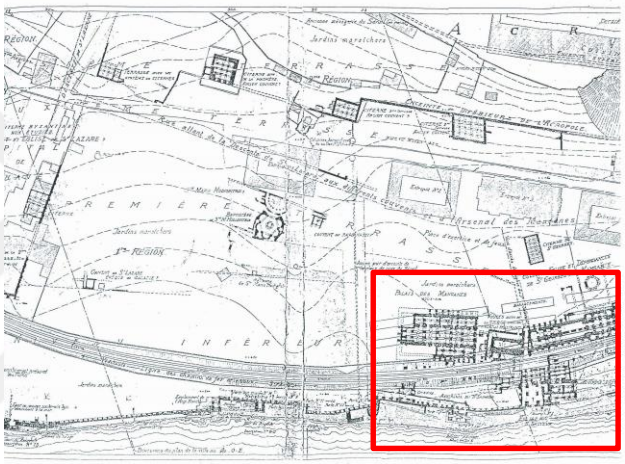

Görsel 204 Gülhane Meydanı ve çevresini gösteren vaziyet planı, 1935, (Ernest Mamboury)

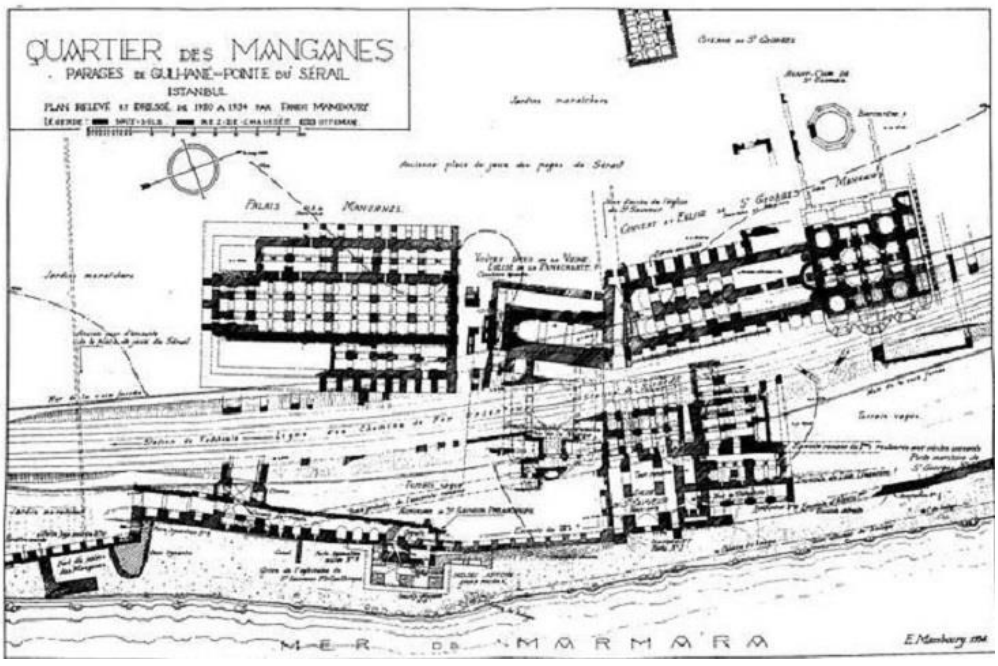

Görsel 205 Mangana Sarayı ve Hagios Georgios Manastırını gösteren ait restitüsyon planı, 1935 (Ernest Mamboury)

Görsel 206 Sahil Surları üzerinde Mangana Saray kapısına ait devşirme anıtsal malzeme[305]

Görsel 207 Demiryolu hattı üzerinde Mangana Sarayı'na ait kalıntılar[306]

1979 yılının Mart ayında kararı çıkıp, Haziran ayında hafriyatı başlayan ve Devlet Su İşleri (D.S.İ) yürüttüğü Ömerli barajından su getiren boru hattının 650 metrelik bölümü bu alandan geçmektedir.[307] Bu bilgiler doğrultusunda Mangana Sarayı'na ve çevresinde yapılan manastır, kilise, hastane, kütüphane gibi Bizans dönemi yapıları zarar görmüştür.

[305] flickr/ thebyzantinelegacy, Mangana arşiv fotoğrafları
[306] flickr/ thebyzantinelegacy, Mangana arşiv fotoğrafları
[307] H. Tezcan, a.g.e., s.83

2015-2018 yılları arasında alanda yapmış olduğum çalışmalarda Manastırın temel kalıntıları, koridorlarını görme ve inceleme fırsatını buldum. Demiryolu hattına sıfır tabii zeminden kademe şeklinde inmek sureti ile en derin noktası 11.83 metre olarak yapılmıştır. Plan ölçüleri olarak uzunluk 79 metre olup, genişlik 21 metredir. Tuğla dan yapılmış tonozlar ve taş, tuğla almaşık duvar örgüleri mevcuttur. Üstü tamamen toprak ile kapalı olduğundan ağaç kökleri sarkıtlar şeklinde yapıya zarar vermektedir. Yapının girişi, demiryolu hattına sıfır betonarme istinat duvarın sınırında, demir bir kapakla örtülmüş, çelik bir merdiven yardımı ile inilmektedir. (Görsel 208, Görsel 209, Görsel 210, Görsel 211)

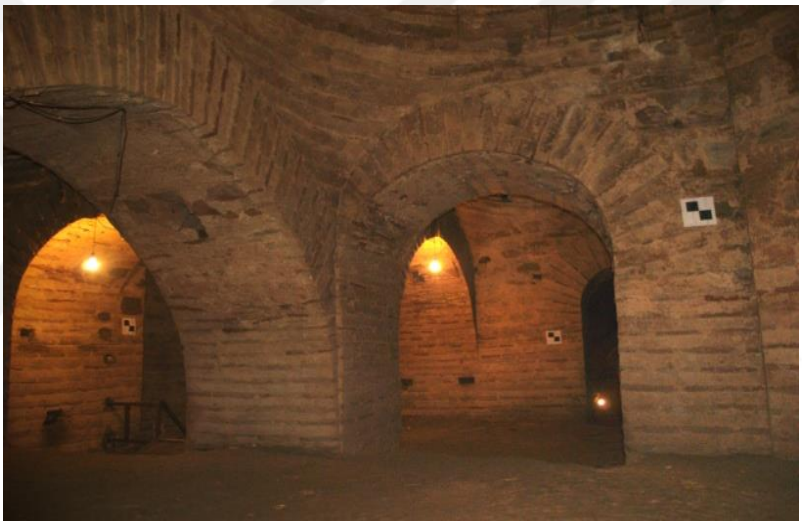

Görsel 208 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 (Öcal)

Görsel 209 Hagios Georgios Manastırı tonozlardan sarkan ağaç kökleri, 2015 (Öcal)

Görsel 210 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 (Öcal)

Görsel 211 Hagios Georgios Manastırı iç görünümü, 2015 (Öcal)

4.2.3. Eski Askeri Yurt Binaları

Yurt binaları betonarme olarak A ve B blok olmak üzere 2 adet bloktan oluşmaktadır. A Blok bodrum + zemin + 1 normal kat olmak üzere toplamda üç katlı olup planda ölçüleri 18.94m ve 42.74m olan dikdörtgen şekilde bir alana oturmaktadır. B Blok ise bodrum + zemin + 3 normal kat olmak üzere toplamda 5 katlı olup planda kenar ölçüleri 14.89m, 34.80m, 10.38m, 10.70m, 4.26m ve 23.99m olan L şeklinde bir alana oturmaktadır. Milli Savunma Bakanlığına mensup öğrencilerin kaldığı yurt binaları, 2003 yılında yapılan tahkiklerde depreme dayanıklılığı olmaması sebebiyle boşaltılmıştır. 2018 yılına kadar kullanılmayan bu yapı 2018-2019 yıllarında İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından depo olarak kullanmak üzere güçlendirme yapılması öngörülmüştür. 2019 yılında Topkapı Sarayı'nın Milli Saraylar İdaresi'ne bağlanması ile 2019 yılı öncesi harita verilerine baktığımızda mevcut olan yapı, 2019 dan sonra betonarme ve muhdes olduğundan yıkılmıştır. (Görsel 212, Görsel 213, Görsel 214)

Görsel 212 Eski Askeri Yurt Binaları, 2015 (Öcal)

Görsel 213 Eski Askeri Yurt Binalarının harita üzerindeki konumu, 2018

Görsel 214 Eski Askeri Yurt Binalarının yıkıldıktan sonraki alanın görünümü, 2021

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Topkapı Sarayı ve çevresini oluşturan alan antik çağlardan günümüze kadar önemini korumuş ve kültürel miras açısından dünya mirası olarak kabul edilmiş bir alandır. Topkapı Sarayı sınırları içerisinde kalan birinci avlu doğu kısmının kapsamış olduğu Sarayburnu'ndan Ahırkapı mevki arasındaki bölge, geçmişten günümüze kadar farklı işlevlerde ve farklı mimari yapı grupları ile karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamız sınırlarını kapsayan alana yerleşimi bilinen ilk koloni; antik Trak bölgesinin Megara kentinden göç ederek, soyu tanrı ve tanrıçalara dayandırılan "Kral Byzas" idaresindeki Megaralılar kolonisi olmuştur. Kentin ismini de Kral Byzas'a atfederek "Byzantion" olarak anmışlardır. Şehrin kurulması ve yerleşimin başlaması ile mimari ve şehircilik anlamında imar faaliyetleri de bu alanda başlamıştır. Bu başlangıç Akropolün yamaçlarından denize doğru hayranlık uyandıran Antik Yunan inancına ait tapınakların, sosyal hayata yön veren tiyatroların, göz kamaştıran manzaralara sahip bahçe ve köşklerin inşa edilmesi ihtiyacını oluşturmuştur.

Sonraki süreç içerisinde Roma İmparatorluğunda gelişen olumsuz olaylar Byzantion özelinde başka bir başlangıcı beraberinde getirmiştir. Roma İmparatoru Konstantin, İmparatorluğu eski alışkanlıkları ile yönetemeyeceği ve 4. yüzyılda ticari zenginliğin doğudan bu alan üzerinden batıya geçtiği kanaati ile İmparatorluğun başkentini Byzantion'a taşımıştır. Böylelikle çalışmamız sınırlarını kapsayan bu alanda yeni bir süreç başlamış olmaktadır. İmparator Konstantin şehrin ismini kendine atfederek "Konstantinopolis" olarak değiştirmiştir. Bu süreçte savaşlar ve ekonomik çöküşler nedeni ile Byzantion'a ait yapılar bakımsızlık ve tahribatlar ile zarar görmüştür. Lakin İmparator Konstantin eski inancına ait tapınak ve yapıları tamamen reddetmemiştir. Tamir ve onarım faaliyetleri ile korumaya çalışmıştır. İmparator Konstantin'in Hristiyanlık dinini kabul etmesi sonucu antik tapınak ve yapıların yanında manastır ve kiliselerin de inşa edilmesine başlanmıştır.

Çalışmamız sınırları içerisinde kalan alanda, en önemli Bizans dönemi yapıları olarak Mangana Sarayı, Hagios Georgios Manastırı ve Kilisesi, Kütüphane, Hastane, yer altı sarnıçları, İmparator ve ailesine ait köşk yapıları inşa edilmiştir. Yapıların etrafında geniş araziler olup, sık servi ağaçları, zeytinlikler, kokulu çiçeklerden oluşan bahçeler ve meydanlar tanzim edilmeye bu dönemde başlanmıştır.

15. yüzyılın ortalarına kadar Bizans İmparatorluğu hâkimiyeti altında kalan bu alan, 29 Mayıs 1453 yılında Osmanlı İmparatoru Fatih Sultan Mehmet tarafından şehrin fethedilmesi ile üçüncü yeni bir döneme başlamıştır. Bu başlangıç ile beraber Hristiyanlık dinine ait yapılar Fatih Sultan Mehmet'in emri ile yapısal olarak koruma altına alınarak yalnızca kullanım işlevleri değiştirilmiştir. Sultanın bu prensip kararı ile Bizans yapısı olan Mangana Sarayı ve çevresinde yapıların fonksiyonu değiştirilerek derviş tekkesi olarak kullanılması örneğinde olduğu gibi birçok Bizans dönemi yapısı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

1453 yılı ile başlayan süreçten Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi 20. yüzyıla kadar konumuz sınırları dönemlerine göre kimi dönem farklı yapılaşmalar, kimi dönem kullanım değişiklikleri ve kimi dönemde ise gayri nizami planlamalar söz konusu olmuştur. Bu alan 19. yüzyılın sonlarına kadar sarayın has bahçesi ana başlığı altında nitelendirilmiştir.

Birinci avlunun doğu kısmı Osmanlı dönemi içerisinde sultanların ve ailesinin eğlence ve dinlenme alanı olarak işlev kazanmıştır. 15. yüzyıldan Osmanlı İmparatorluğunun sön dönemi 20. yüzyıla kadar, köşkler ve kasırların inşa edildiği (Gülhane Kasrı, İncili Köşk, Şevkiye Kasrı, Yeni Köşk, Cirit ve Tomak Köşkleri, Yazlık Harem) ve sarayın hastane, ambar, depo gibi ihtiyaçlarını da karşılayacak yapıların yapıldığı bilinmektedir. Bunların yanında sarayın güvenliğini sebze, meyve tedarikini ve ilaç yapımında kullanılmak üzere şifalı otların yetiştirilmesi gibi görevleri üstlenen ağaların ocak, koğuş ve hizmetli yapılarının teşkil edildiği bir alandır. Alan içerisinde bulunan arazi ve meydanlarda ise Padişah ve saray halkının sosyal yönden sportif faaliyetlerini gerçekleştirdikleri, ferman ve ilanların okunduğu önemli meydanlar olarak fonksiyon kazanmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru Topkapı Sarayı'nın gözden düşmesi ile konumuz sınırlarını kapsayan alan da demiryolu hattı inşası ile yapısal fetret devri yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde alandaki bazı yapılara barınma ihtiyacı ile muhacirlerin iskân edildiği de bilinmektedir. 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun sona ermesi ve hanedanın yüzyıllardır ikametgâhı olan sarayı terk etmesi ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemi geçmiş diğer dönemlerden farklı kılan sarayın atıl duruma düşmesinden ötürü koruma politikalarının etkili olup olmadığı gerçeğidir. 1924 yılında sarayın müze işlevi kazanmasıyla saray ve çevresi her açıdan korunmaya ihtiyaç duymuştur. Fakat Osmanlı'nın son döneminde alan içerisinden demiryolu hattının geçirilmesinden sonra başlayan inşa faaliyetlerinin artması, muhdes yapıların ve eklentilerin inşa edilmesi, alanın bakımsız kalmasında ve tahribatların oluşmasında öncü adımlardan olmuştur.

1930'lu yıllara gelindiğinde koruma politikaları bağlamında belirleyici ve kesinleşmiş kararların varlığından söz edilememektedir. Alan sınırlarında, içme suyu boru hatlarının inşası, farklı kurumların alandaki yapılara yerleşerek bunların amacı dışında kullanımları, parselasyon ve kadastral gibi düzenlemelere maruz bırakılması, tahsis ve satılığa çıkarma işlemleri, muhdes yapılaşmaların artması, Antik Çağ, Bizans ve Osmanlı dönemine ait kültürel miras izlerinin kaybolmasına yol açmıştır. 2000 yılına kadar koruma politikaları bağlamında uygun olmayan yöntemlere maruz kalması, alanın hem korunması hem de kullanım açısından etkilenmesine neden olmuştur.

Günümüzde birbirinden farklı kurumların alanda faaliyet yürütmesi ve belli bir koruma politikasından yoksun olması, alandaki kültürel miras katmanlarının korunmasında olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. İstanbul'un bu en kıymetli alanlarından birisi, artık gözlerden uzak ve sarayı gezen ziyaretçilerin erişiminin olmadığı bir alana dönüşmüştür. Yıllar boyunca farklı kurumlara tahsis edilerek geçirimsiz bir depolama alanı olarak kullanılması da kamusal algısının ve öneminin gözden düşmesinde en büyük etken olmuştur. 2010 yılından itibaren ilgili kurumlar ve İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı nezdinde alana yönelik hazırlanan stratejik vizyon, plan ve proje çalışmalarına harcanan ödenekler sonrasında hedeflerin uygulamaya geçirilememesi turizme olumsuz etki etmiştir. Alanda bulunan yapıların

kullanım haklarında kurumlara ve vakıflara tahsis işlemlerinde farklılıkların ve değişkenliklerin sıkça yaşanması koruma politikaları açısından tutarsızlıkları beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda olumsuz etkilerin önüne geçilebilmesi amacıyla dönemlerine göre alanın ve yapı katmanlarının detayları ile araştırılması, alana ve çevresine yük getirebilecek trafik, sahil düzenleme, yeraltı ulaşımı gibi plan ve projelerden alanın izole edilmesi, yapılacak düzenleme ve restorasyonların Topkapı Sarayı'nın tamamı ile proje bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Sarayın birinci avlu doğu kısmı, 2018 tarihinde yayınlanan İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı'nda Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı sınırları kapsamında değerlendirilmiştir. Bu açıdan Yönetim Planı Alanı'nın tamamında toplam 10.151 adet kültür varlığının 992'sini sınırları içerisinde barındıran Sultanahmet Kentsel Arkeolojik Koruma Alanı geniş bir bölgeyi kapsadığından tez konusunu oluşturan alan özelinde kısıtlı verileri ve zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Bundan ötürü Topkapı Sarayı özelinde Alan Yönetim Planının hazırlanması, koruma politikalarının belirlenmesi, kültürel katmanların detayları ile araştırılarak ortaya çıkarılması, risk yönetimi, erişilebilirlik, koruma ve restorasyon sürekliliği, ziyaretçi yönetimi, alanın değeri ve öneminin ön plana çıkarılması, sürdürülebilirlik konularında özgün ve detaylı çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Tüm bu hedefler doğrultusunda uygulama projelerinin hayata geçirilmesi alanın yaşatılması, koruma yaklaşımının sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aksu, Belgin Tezcan. (2017) "Evliya Çelebi ve Topkapı Sarayı" İstanbul, Ötüken Yayınevi

Altuğ Kerim. (2013) "İstanbul'da Bizans Dönemi Sarnıçlarının Mimari Özellikleri ve Kentin Tarihsel Topografyasındaki Dağılımı" Doktora Tezi

Ar, Bilge. (2013). "Osmanlı Döneminde Aya irini ve Yakın Çevresi" Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Atalay, Başak. (2003). "Batılıların Gözüyle Topkapı Sarayı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Aydın, Hilmi. (1992). "Minyatür ve Gravürlerde Topkapı Sarayı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi

Ayverdi, Ekrem Hakkı. (1947). "Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri IV", İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları

Ayverdi, Ekrem Hakkı. (1958). "19. Asırda İstanbul Haritası", İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları

Baturalp, Nursel. (1975). "İstanbul'un Marmara Kıyısı Surları" Yüksek Lisans Tezi

Bayrak, Orhan. (1996). "Topkapı Sarayı" İstanbul, Sümer Kitapevi Yayınları

Cimilli, Canan (2007). "Topkapi Sarayi'nin Anitsal Kapilarinin İşlev ve Sembolizm Açisindan İncelenmesi" Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi

Çokona, Ari. (2018). "Kritovulus Tarihi (1451-1467), İş bankası Kültür Yayınları

Diker, Hasan Fırat. (2000). "Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat Köşkleri" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

Diker, Sevgi. (2019). "Has Oda ve Teşkilatı" Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi

Eldem, Sedad Hakkı-Akozan, Feridun. (1982) Topkapı sarayı, Bir Mimari Araştırma, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler Yayınları

Ertuğ, Zeynep Tarim. (2012). "Topkapı Sarayı" Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Yayınları

Eyice, Semavi. (1980). "Son Devir Bizans Mimarisi" İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları

Eyice, Semavi. (1985). "Topkapı Sarayı", İstanbul, Epoch Yayınları

Ferrari, N. Kancal. (2015). "Topkapı Sarayı, Antik Çağdan XXI. Yüzyıla", Büyük İstanbul Tarihi, İstanbul, İSAM ve Kültür A.Ş. Yayınları

Gültekin, Tuğba. (1994). "Gülhane Bahçesi, 19. yüzyıl Anıtları ve Çevre Değerlendirmesi", Restorasyon Kürsüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Y.T.Ü.

İnalcık, Halil. (1967). "Fatih Sultan Mehmed trafından İstanbul'un yeniden İnşası"

Janin, Raymond. (1964). "Constantinople Byzantine, Dévelopment Urbain et Répertoir Topographique" Paris

Kahraman, Atıf. (1995). "Osmanlı Devleti'nde Spor" Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları

Karahasan, Ümran. (2005). "Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Onarımları" Doktora Tezi, Y.T.Ü.

Kargopoula, Basile. Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi

Koçu, Reşad Ekrem. (2004). "Topkapı Sarayı" İstanbul, Doğan Kitap Yayınevi

Konyalı İbrahim Hakkı. (1951). "Arslan ve Türkler" Tarih Hazinesi Dergisi

Kuban, Doğan-Eyice, Semavi-Akbayar, Nuri. (1994). "Dünden Bugüne Istanbul Ansiklopedisi" İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları

Kuzucu, Kemalettin. (2015). "Antik Çağdan 21. yüzyıla İstanbul Kronolojisi" Büyük İstanbul Tarihi, İstanbul, İSAM ve Kültür A.Ş. Yayınları

Külekçi, Büşra. (2020). "Topkapı Sarayı'nın IV. Avlusundaki Yapısal Dönüşümler" Yüksek Lisans Tezi

Lordoğlu, Nisan. (2019). "Byzantion Ve Kalkhedon'un Şehircilik Açısından İncelenmesi, Kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemi'ne Kadar" makale çalışması, Cedrus, Akdeniz Üniversitesi

Martiny, Günter. (1938). "The Graet Theatre Byzantium Antiquity"

Metaphor, (2010), "Sur-i Sultani Stratejik Vizyonu" çalışması, İstanbul 2010 Kültür Başkenti Ajansı

Necipoğlu, Gülru. (2006). "15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı; Mimari, Tören, İktidar" İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Okçuoğlu, Tarkan. (2013). "Askeri depolar Sanat Tarihi Raporu" adlı rapor çalışmasından

Ortaylı, İlber. (2007). "Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı" İstanbul, Kaynak Yayınları

Öz, Tahsin. (1948). "Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları 1939-1944" İstanbul, Türk Tarih Kurumu

Özdemir Cahide, (2020). Unesco Dünya Miras Alanları Bağlamında Süleymaniye Bölgesi Yer Altı Envanterinin Değerlendirilmesi" Doktora Tezi

Özlü Nilay, (2020) "II. Abdülhamid Döneminde Topkapı Sarayı Karakolhaneleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler", Toplumsal Tarih Dergisi, Mimarlık Tarihi, Ekim 2020

Sağdıç, Elif. (2018). "Topkapı Sarayı'nın İkinci Avlusunun Dönüşümü ve Kayıp Mekanları" Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Sakaoğlu, Necdet. (2002) Saray-ı Hümayun Topkapı sarayı, Denizbank Yayınları

Sakaoğlu, Necdet and Akbayar, Nuri. (2002). "A Milestone on Turkey's Path of Westernization Sultan Abdülmecid"

Sayın, Ülker. (2001). Wolfgang Müller-Wienner İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Soyal, Hasan. (2021). "Topkapı Sarayı'nda Sur-i Sultani" Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi

Sunan, Didem. (2007). "Tarihi Gelişim içinde Darphane-i Amire yapıları ve Damga Matbaası'nın mimari analizi ve değerlendirilmesi" Yüksek Lisans Tezi

Şeref, Abdurrahman. (1329) "Topkapı Saray-ı Hümayunu" Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası; İstanbul

Tekin, Oğuz. (2015). "Eski Çağda İstanbul Topoğrafyası", Büyük İstanbul Tarihi, İstanbul, İSAM ve Kültür A.Ş. Yayınları

Tezcan, Hülya. (1980). "Köşkler" İstanbul, Yapı Kredi Yayınları

Tezcan, Hülya. (1989). "Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi" İstanbul, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları

Tuncay, Hülya. (1980). "Çinili Köşk" İstanbul, Yapı Kredi Bankası Kültür ve Sanat Hizmetleri Yayınları

Tunçdoğan, Teoman. (2007). "Jean Baptiste Tavernier, 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı" İstanbul, Kitap Yayınevi

Tüfekçioğlu, Abdulhamit. (2018). "Mimari Özellikleri Açısından Topkapı Sarayı" "Topkapı Sarayını Anlatmak" adlı ortak yayın çalışmasından

Uğraş, Hayal Meriç. (2010). "Topkapı Sarayı Çinili Köşk/Sırça Saray İşlevi, Anlamı ve Tarihsel Gelişimi" Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2014). "Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı" Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Yaman, Asile. (2020). "Topkapi Sarayi'nin III. Avlusundaki Yapisal Dönüşümler" Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Yılmaz, Hayri Fehmi. (1998). "Hagios Georgios Mangana Manastırı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi

İNTERNET KAYNAKLARI

Url-1 <*https://earth.google.com/web/*>, erişim tarihi 15.01.2021

Url-2 < *https://guzelyerler.com/topkapi-sarayinin-essiz-benzersiz-guzellikleri.html*>, erişim tarihi 10.07.2020.

Url-3 <*https://tr.pinterest.com/pin/511721576394151160/*>, erişim tarihi 11.04.2021.

Url-4<*https://www.trthaber.com/foto-galeri/fatihin-sirca-sarayi-cinili kosk/7392/sayfa-2.html/*>, erişim tarihi 08.02.2021.

Url-5<*https://kulturenvanteri.com/yer/topkapi-sarayi-ikinci-avlu/topkapi-sarayi-muzesinin-2-avlusu/*>, erişim tarihi 05.04.2021.

Url6<*https://kulturenvanteri.com/arastir/h/?_ara=NAMAZGAH&_per_page=100*>, erişim tarihi 05.04.2021.

Url-7<*https://kulturenvanteri.com/yer/topkapi-sarayi-ucuncu-avlu/topkapi-sarayi-muzesinin-3-avlusu/*>, erişim tarihi 05.04.2021.

Url-8<*https://www.thoughtco.com/ultans-of-the-ottoman-empire*>, erişim tarihi: 04.05.2021

Url-9<*https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-133795/topkapi-sarayi-muzesi-iii-ahmet-kutuphanesinin-enderun-.html*>, erişim tarihi: 14.04.2021

Url-10<*https://islamansiklopedisi.org.tr/mukaddes-emanetler-dairesi,*>,erişim tarihi: 20.04.2021

Url-11<*http://eskiistanbul.net*>,erişim tarihi: 01.04.2021

Url-12< *flickr/ thebyzantinelegacy*>

Url-13< *https://millisaraylar.gov.tr*>

Url-13< *https://hurriyet.com.tr/gundem/*>

EKLER

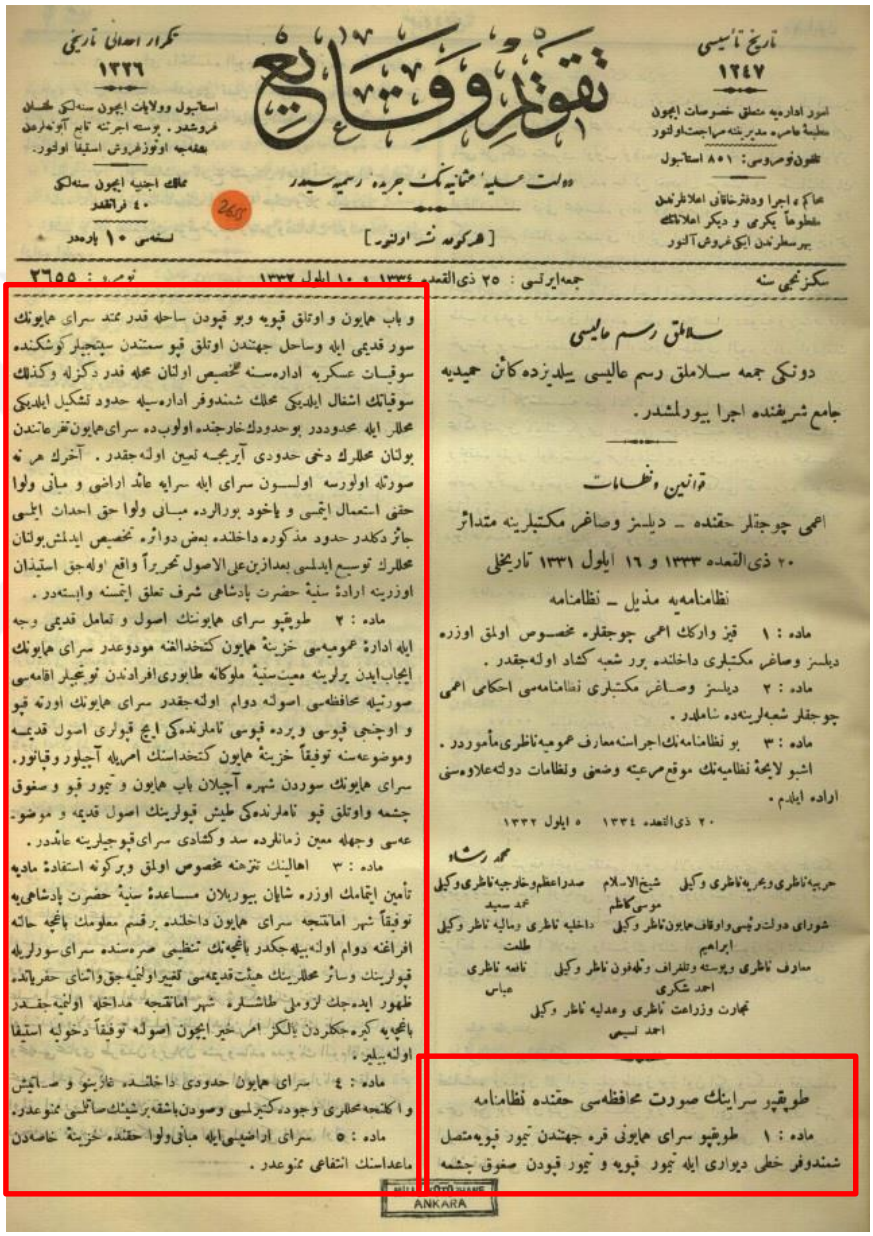

تقويم وقايع

تاريخ تأسيسى ١٢٤٧

تكرار احداثى تاريخى ١٣٢٦

دولت عليه عثمانيه نك جريده رسميه سيدر

[هركونه نشر اولنور]

نمره : ٢٦٥٥ جمه ايرتسى : ٢٥ ذى القعده ١٣٣٤ ـ ١٠ ايلول ١٣٣٢ سكزنجى سنه

سلاملق رسم عاليسى

دونكى جمعه سلاملق رسم عاليسى يلديزده كائن حميديه جامع شريفنده اجرا بيورلمشدر .

قوانين ونظامات

اعمى چوجقلر حقنده ـ ديلسز وصاغر مكتبلرينه متداثر

٢٠ ذى القعده ١٣٣٣ و ١٦ ايلول ١٣٣١ تاريخلى

نظامنامه يه مذيل ـ نظامنامه

ماده : ١ قيز وارك اعمى چوجقلره مخصوص اولق اوزره ديلسز وصاغر مكتبلرى داخلنده بر شعبه كشاد اولنه جقدر .

ماده : ٢ ديلسز وصاغر مكتبلرى نظامنامه سى احكامى اعمى چوجقلر شعبه لرينه ده شاملدر .

ماده : ٣ بو نظامنامه نك اجراسنه معارف عموميه ناظرى مأموردر .

اشبو لايحهٔ نظاميه نك موقع مرعيته وضعى ونظامات دولته علاوه سنى اراده ايلدم .

٢٠ ذى القعده ١٣٣٤ ٥ ايلول ١٣٣٢

محمد رشاد

حربيه ناظرى وبحريه ناظرى وكيلى شيخ الاسلام صدراعظم وخارجيه ناظرى وكيلى

موسى كاظم محمد سعيد

شورای دولت رئيسى واوقاف همايون ناظر وكيلى داخليه ناظرى ومالیه ناظر وكيلى

ابراهيم طلعت

معارف ناظرى ويوسته وتلغراف وتلفون ناظر وكيلى نافعه ناظرى

احمد شكرى عباس

تجارت وزراعت ناظرى وعدليه ناظر وكيلى

احمد نسيمى

طوپقپو سرايينك صورت محافظه سى حقنده نظامنامه

ماده : ١ طوپقپو سراى همايونى قره جهتدن تيور قپويه متصل شمندوفر خطى ديوارى ايله تيور قپويه و تيور قپودن صوفوق چشمه و باب همايون و اوتاق قپويه ويه قپودن ساحله قدر ممتد سراى همايونك سور قديمى ايله وساحل جهتدن اوتاق قپو سمتندن سپتجيلر كوشكنده سوقيات عسكريه اداره سنه تخصيص اولنان محله قدر دكزله وكذلك سوقياتك اشغال ايلديكى محلك شمندوفر اداره سيله حدود تشكيل ايلديكى محللر ايله محدوددر بو حدودك خارجنده اولوب ده سراى همايون تعرضاتدن بولنان محللرك دخى حدودى آيريجه تعيين اولنه جقدر . آخرك هر نه صورتله اولورسه اولسون سراى ايله عائد اراضى و مبانى ولوا حقى استعمال ايتمسى و ياخود بورالرده مبانى ولوا حق احداث ايلمسى جائز دكلدر حدود مذكوره داخلنده بعض دوائره تخصيص ايدلمش بولنان محللرك توسيع ايدلمسى بعدازين على الاصول تحريراً واقع اوله جق استيذان اوزرينه ارادهٔ سنيهٔ حضرت پادشاهى شرف تعلق ايتمسنه وابسته در .

ماده : ٢ طوپقپو سراى همايونك اصول و تعامل قديمى وجه ايله ادارهٔ عموميه سى خزينهٔ همايون كتخداليقه مودوعدر سراى همايونك ايجاب ايدن برلرينه ميت سنيهٔ ملوكانه طابورى افراد ندن توپخيار اقامه سى صورتيله محافظه سى اصولنه دوام اولنه جقدر سراى همايونك اورته قپو و اوچنجى قپوسى و پرده قپوسى نامارنده كى اچ قپولرى اصول قديمه وموضوعه سنه توفيقاً خزينهٔ همايون كتخداسنك امريله آچيلور وقپانور . سراى همايونك سوردن شهره آچيلان باب همايون و تيور قپو و صوفوق چشمه واوتاق قپو نامارنده كى طيش قپولرينك اصول قديمه و موضوعه سى وجهله معين زمانلرده سد وكشادى سراى قپوجيلرينه عائددر .

ماده : ٣ اهاليك تزحه مخصوص اولق وبركونه استفادهٔ ماديه تأمين ايتمك اوزره شاهان بيوريلان مساعدهٔ سنيهٔ حضرت پادشاهيه توفيقاً شهر امانتجه سراى همايون داخلنده برقسم معلومك باغچه حالنه افراغنه دوام اولنه بيله جكدر باغچه نك تنظيمى صرمسنده سراى سورلريله قپولرينك وسائر محللرينك هيئت قديمه سى تغيير اولنيه جق واثناى حفريانده ظهور ايده جك لزومى طاشلره شهر امانتجه مداخله اولنيه جقدر باغچه يه كيره جكلردن بالكز امر خير ايچون اصولنه توفيقاً دخوليه استيفا اولنه بيلير .

ماده : ٤ سراى همايون حدودى داخلنده تاريخى و صاحبش واكثنجه محللرى وجوده كتيرلمسى وصودن باشقه برشيك صاتلمسى ممنوعدر .

ماده : ٥ سراى اراضيسى ايله مبانى ولوا حقنده خزينهٔ خاصه دن ماعداسنك انتفاعى ممنوعدر .

ANKARA

Ek-1 **Takvim-i Vaka-i gazetesinin 2655 sayılı nüshasında yayınlanan "Topkapı Sarayı'nın Suret-i Muhafazası Hakkında Nizamname" orijinal nüshası (Kaynak; Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi) (Bu belgeyi incelediğimizde gazetenin giriş sayfasında nizamnamenin ilk 5 maddesi yazılmıştır.)**

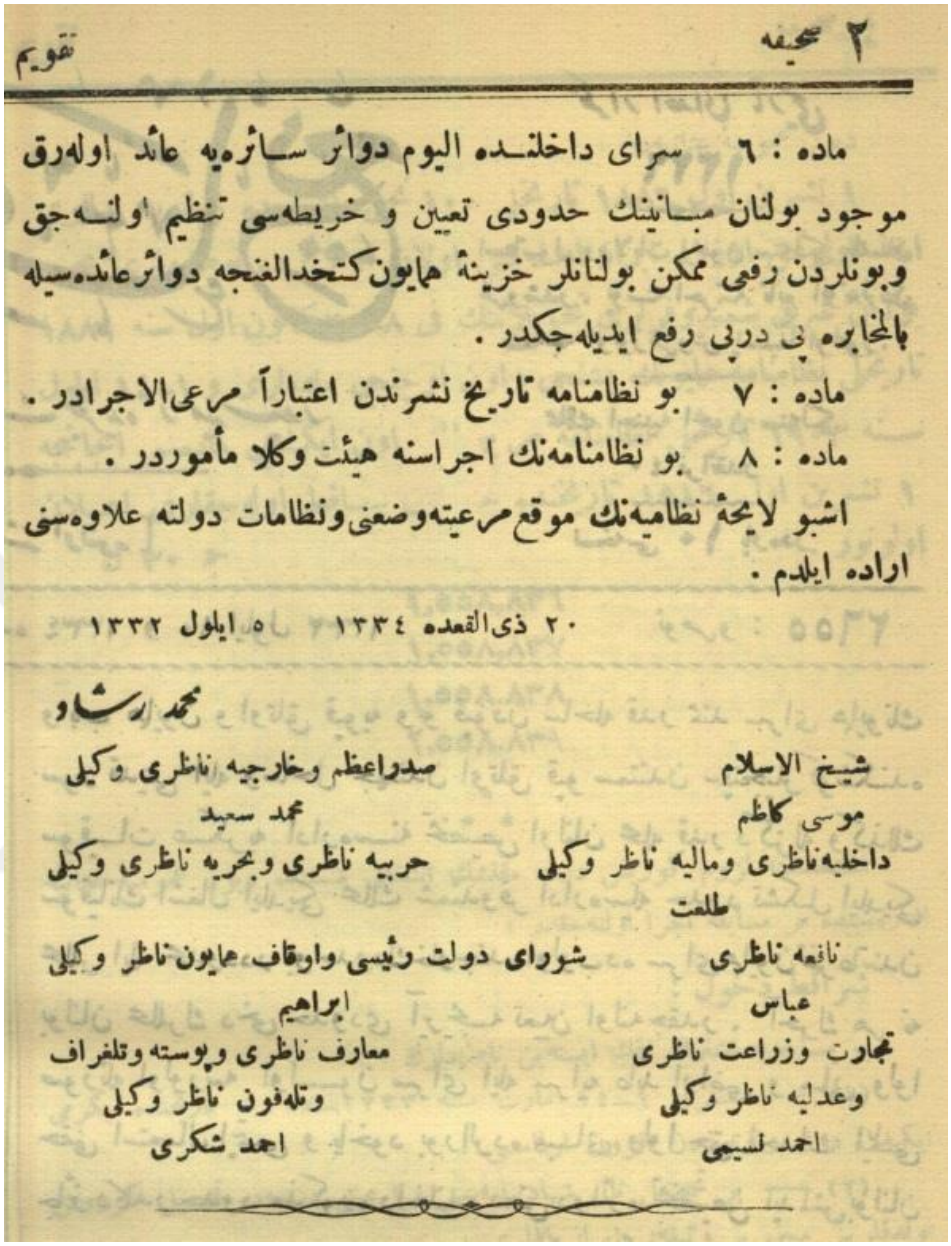

٢ صحيفه تقويم

ماده : ٦ سراى داخلنده اليوم دوائر سائره‌يه عائد اولەرق موجود بولنان مبانينك حدودى تعيين و خريطه‌سى تنظيم اولنه‌جق وبونلردن رفعى ممكن بولنانلر خزينهٔ همايون كتخدالغنجه دوائر عائده‌سيله بالمخابره پى درپى رفع ايديله‌جكدر .

ماده : ٧ بو نظامنامه تاريخ نشرندن اعتباراً مرعى الاجرادر .

ماده : ٨ بو نظامنامه‌نك اجراسنه هيئت وكلا مأموردر .

اشبو لايحهٔ نظاميه‌نك موقع مرعيته‌وضعى ونظامات دولته علاوه‌سنى اراده ايلدم .

٢٠ ذى‌القعده ١٣٣٤ ٥ ايلول ١٣٣٢

محمد رشاد

شيخ الاسلام موسى كاظم

صدراعظم وخارجيه ناظرى وكيلى محمد سعيد

داخليه‌ناظرى ومالیه ناظر وكيلى طلعت

حربيه ناظرى وبحريه ناظرى وكيلى

نافعه ناظرى عباس

شوراى دولت رئيسى واوقاف همايون ناظر وكيلى ابراهيم

تجارت وزراعت ناظرى وعدليه ناظر وكيلى احمد نسيمى

معارف ناظرى وپوسته وتلغراف وتله‌فون ناظر وكيلى احمد شكرى

Ek-1/1 **Takvim-i Vaka-i gazetesinin 2655 sayılı nüshasında yayınlanan "Topkapı Sarayı'nın Suret-i Muhafazası Hakkında Nizamname" orijinal nüshası (Bu belgeyi incelediğimizde gazetenin ikinci sayfasında nizamnamenin son üç maddesi (6-7-8) yazılmıştır. Nizamnamenin sonunda "20 Zilkade 1334-5 Eylül 1332 tarihleri not düşülerek "Mehmet Reşad", Sadrazam ve Hariciye Nazırı Veklili Mehmet Said, Şeyhülislam Musa Kazım, Dâhiliye Nazırı ve Maliye Nazırı Vekili Tal'at, Şura'yı Devlet Reisi ve Evkafı Hümayun Nazırı Vekili İbrahim, Maarif Nazırı ve Posta Telgraf ve Telefon Nazırı Vekili Ahmet Şakir, Adliye Nazırı Vekili Ahmet isimleri geçmektedir.)**

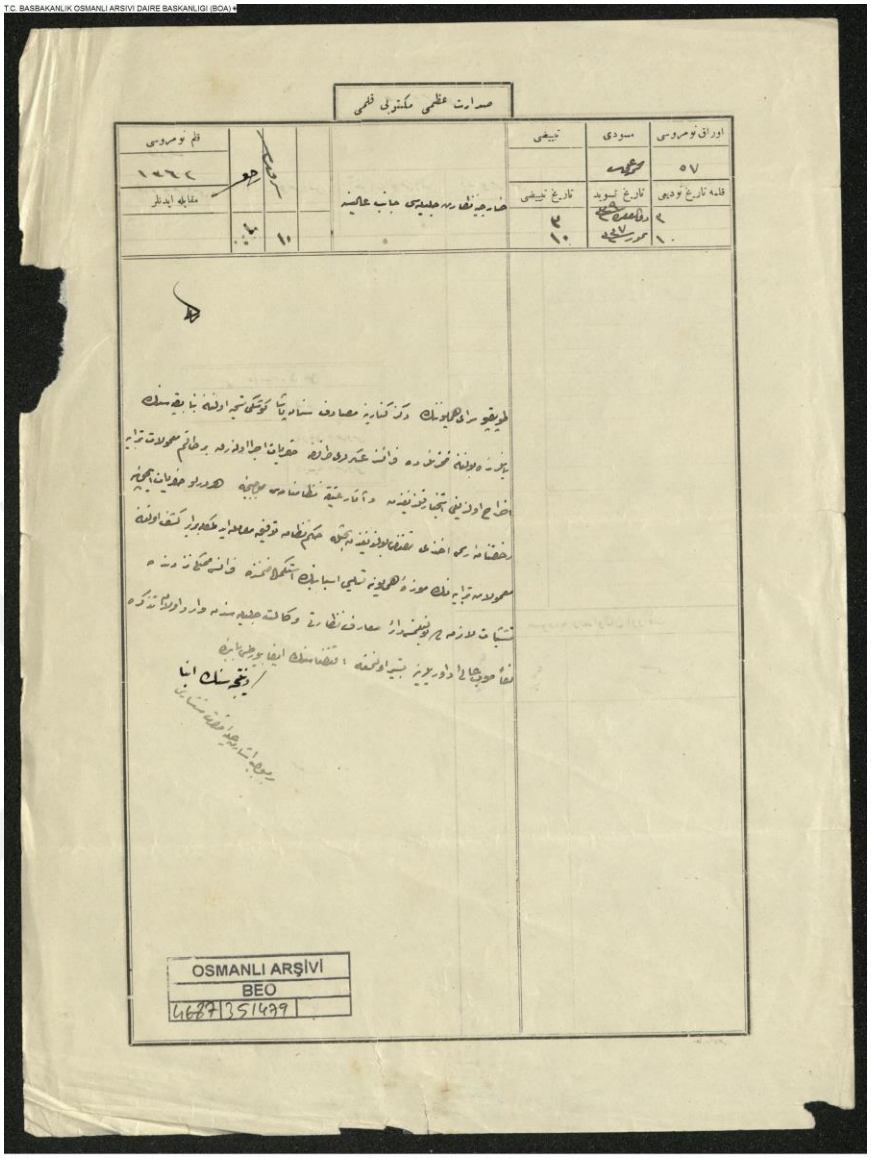

BEO.004687.351479.001

Ek-2 **1900 lü yıllarda Hariciye Nezaretine yazılan Fransız askerlerinin yapmış olduğu kazı ile ilgili vesika (Vesika da şunlar yazılıdır. "Hariciye Nezaret Celilesi Cenab-ı Ali'sine… Topkapı Saray-ı Hümayun'un deniz kenarına müsadif Sinanpaşa Köşkü tesmiye olunan bina bahçesinin yanında bulunan mahalde Fransız askerleri tarafından hafriyat icra olunarak bir takım mamulat-ı turabiye ihraç olunduğu istihbarat kanun ve nizamnamesi mucibince her türlü hafriyat için ruhsatname ahzı…hüküm nizama Tevfik muamele edilmekle beraber keşfolunan mamulat-ı turabiyenin Müze-i Hümayun'a teslimi esbabının istikbal zımnında Fransa nezdinde teşebbüsat-ı lazıme…Maarif Nezareti Vekalet-i Celiliyesine varid olan tezkere")**

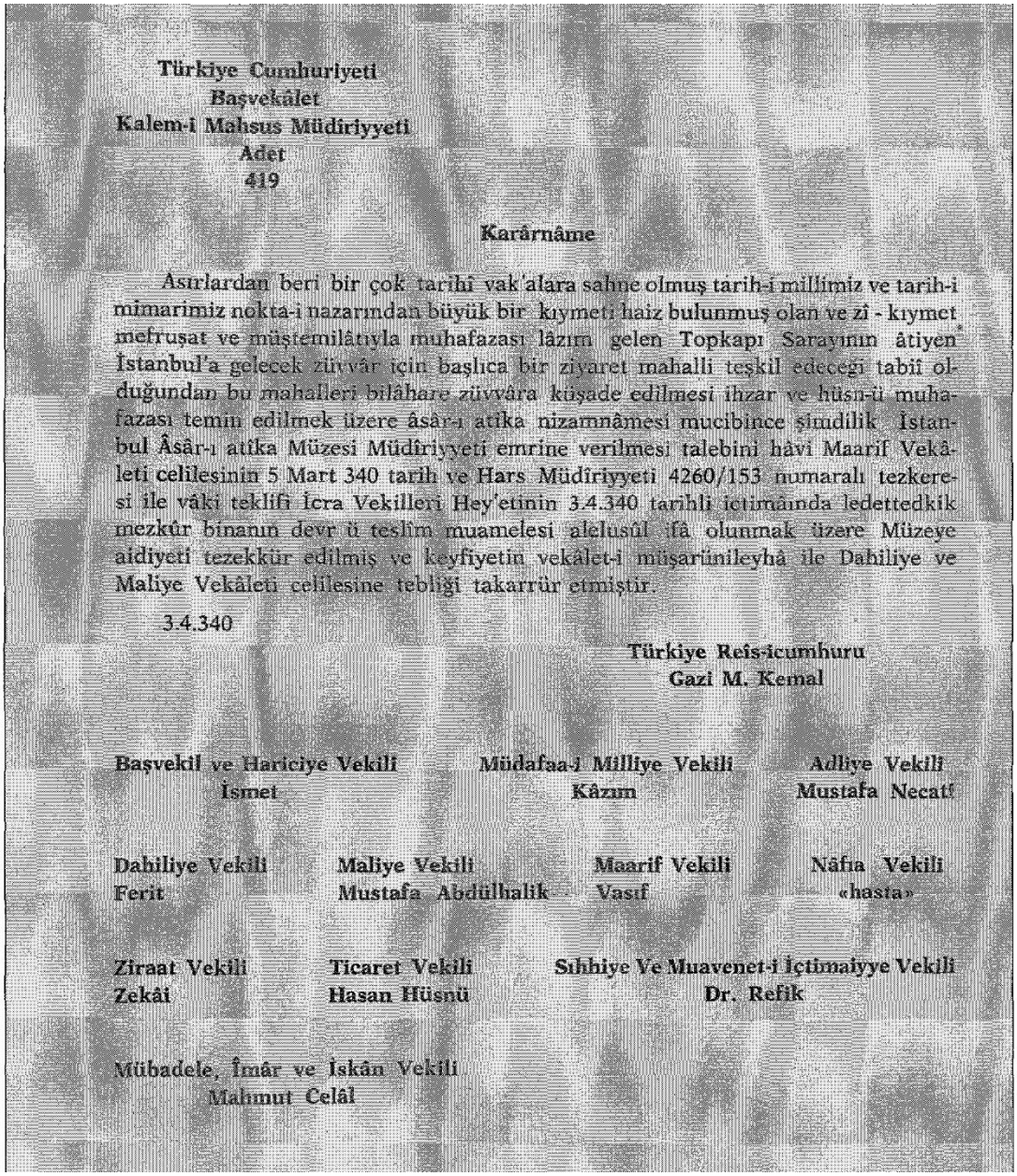

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalem-i Mahsus Müdiriyyeti
Adet
419

Karârnâme

Asırlardan beri bir çok tarihî vak'alara sahne olmuş tarih-i millîmiz ve tarih-i mimarimiz nokta-i nazarından büyük bir kıymeti haiz bulunmuş olan ve zî - kıymet mefruşat ve müştemilâtıyla muhafazası lâzım gelen Topkapı Sarayının âtiyen İstanbul'a gelecek züvvâr için başlıca bir ziyaret mahalli teşkil edeceği tabii olduğundan bu mahalleri bilâhare züvvâra küşade edilmesi ihzar ve hüsn-ü muhafazası temin edilmek üzere âsâr-ı atika nizamnâmesi mucibince şimdilik İstanbul Âsâr-ı atika Müzesi Müdîriyyeti emrine verilmesi talebini hâvi Maarif Vekâleti celîlesinin 5 Mart 340 tarih ve Hars Müdîriyyeti 4260/153 numaralı tezkeresi ile vâki teklifi İcra Vekilleri Hey'etinin 3.4.340 tarihli içtimaında ledettedkik mezkûr binanın devr ü teslîm muamelesi alelusûl îfâ olunmak üzere Müzeye aidiyeti tezekkür edilmiş ve keyfiyetin vekâlet-i müşarünileyhâ ile Dahiliye ve Maliye Vekâleti celîlesine tebliği takarrür etmiştir.

3.4.340

Türkiye Reis-icumhuru
Gazi M. Kemal

Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet	**Müdafaa-i Milliye Vekili** Kâzım		**Adliye Vekili** Mustafa Necati
Dahiliye Vekili Ferit	**Maliye Vekili** Mustafa Abdülhalik	**Maarif Vekili** Vasıf	**Nâfıa Vekili** «hasta»
Ziraat Vekili Zekâi	**Ticaret Vekili** Hasan Hüsnü	**Sıhhiye Ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekili** Dr. Refik	

Mübadele, İmâr ve İskân Vekili
Mahmut Celâl

Ek-3 **3 Nisan 1924 Tarih 419 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Belgesi (Kaynak; Ümran Karahasan Doktora Tezi, 2005)**

Tarihsel izlere göre

Topkapı Sarayının Spor sahası

Kabak meydanı ile servilikler arasında nişan talimleri yapıldığını gösterir nişan taşları hâlâ durmaktadır

– 6 –

Sarayburnunda Kayak meydanı ile üst tarafındaki servilikler arasında, vaktile burada nişan talimleri ve cendilerin cirid oyunları yaptıklarını gösterir nişan taşları hâlâ mevcuddur. Bu nişan taşları Ok - meydanındaki nişan taşlarının aynidir. Servilikler civarına iki nişan taşı dikil - miştir. Tarihi 1226 (1811). Yazıları Yesarizade Mustafa İzzet Efendiminidir. Bu taşlardan biri Üçüncü Selimin, diğeri de İkinci Mahmudundur.

Üçüncü Selimin nişantaşı üzerindeki kasidenin sonunda:

Atıp sekiz kere tamam
Ol şahi İskender gulâm
Ne rütbede urdu tamam
Böyle hüner idmandır.
Naşid bihakkı ha ve mim
Şahı cihan Sultan Selim
Olsun seririnde muhim
Alem dua güyundır.

İkinci Mahmudun nişantaşındaki kasidenin sonunda da:

Tam dört yüz elli dört kaza
Dikti nişanı merkeze
Ehli kemale cerbeze
Göstermekiçün naçihan
Atıp serapa zerbenek
İslimyekârı bir tüfek
On kurşun atıp biderenk
Kırdı şehi sahipkıran
Vasf cihana eyle faş
Tarihini seyret te şaş
Elhak hünerde dikti taş
İclâl ile şahı cihan

Beyitleri yazılıdır.

Keza Gülhane tarafında da, gene Yesarizadenin yazısile iki nişantaşı daha vardır. Birinin tarihi 1205 (1790), öbürünün 1246 (1811) dir. Birinin üzerinde:

Öyle bir himmetle kırdı beyzayı beyzayı kim
Asümanı nührüvaka verdi darbı velvele
Dokuzuncu rütbede vurmak kerametdir bunu
Asım olmamı ger kasem etsem kitabı münzele
Naşida hamem cevahir kondurur tarihine
Beyzayı Sultan Selimi Cem şükûh vurdu hele

Öbürünün üzerinde de:

Tam dört yüz elli dört gez menzile edip hesab
Dikti taşuk beyzasın ol daveri himmet giar
Derine şeyhaneyi alıp iki kurşunda
Kıldı karşı beyzayı işkeste lâkin kalı zar
Def'i saliste hurdedip vasıttan beyzayı
Taşa dikti sahai asr'atta şahi Cem vekar
Vasfa gilki mücevherle yazsın tarihini
Bu mahalde beyza kırdı pefişahı âdemlikdir.

Mızraları yazılıdır. Bu taşlardan birinin üzerinde lâhana, öbürünün üzerinde de bamya resmi vardır. Enderun tarihini yazan Atâmın rivayetine göre, Timür vak'asından sonra Şehzade Çelebi Mehmed Merzifunda otururken, oğlu İkinci Murad Amasyada yerine vekil bırak - mış. Kendi Merzifundan, oğlu da Amasyadan genç ve dinç süvariler çıkarmışlar. Bunlara Merzifunla Amasya arasındaki Sulu ovada karşılıklı cirid oyunları yaptırırlarmış. Bu iki fırkaya birer ad koy - mak icab etmiş. Merzifunlara lâhanacı, Amasyalılara da bamyacı denilmiş ve bu iki ocak, cirid oyunlarında karşılıklı talimler yapan iki fırkanın daimi adı olarak kalmış. İşte nişantaşları üzerinde görülen lâhana ve bamya resimleri, bilâhare Saray bahçesinin bu kısmında teşkil olunan Lâhanacı ve Bamyacı ocaklarının alâmetleridir ki, Üçüncü Selimle, İkinci Mahmud bu iki ocağa bir cemile olmak için nişan taşları üzerine bu iki ocağın alâmetlerini koydurmuşlardır.

Fakat bu meydanda en eski bir taş vardır ki, o da 909 (1503) tarihli ve Şehzade Ahmedin topuz attığını gösteren taştır. Şehzade Ahmed, İkinci Beyazıdın oğlu ve Yavuzun kardeşidir. Taşın üzerinde şu mısralar yazılıdır:

Sürüp meydana İbni Hanı Ahmed
Hünerler arza koldı halka fâhid
Bir iki kerre attı tuttu anı
Geru meydana sürdü ol şehi kad
Topuzun attı irdi bu mekâna
Nişan diktik ki ta kalsın müebbed
Dedim tarihini bu yere geldi
Çötüp attı topuzu Sultan Ahmed

Bütün bu vesikalar gösteriyor ki, Sarayburnunun bu kısmı Fatihin oğlu İkinci Beyazıd zamanındanberi saray halkının spor meydanı imiş.

Gene bu havalide, Fener tarafında bir kapı vardı ki, Balıkhane kapısı derlerdi. Bu kapının da tarihte oynadığı rol vardır. Cezaya uğrıyan paşalar bu kapının üstündeki köşkün oluğundan ya eder - yaya ülkâ olunurlar, ve yahud çektirilere bindirilerek sürgün edilirdi.

AHMED REFİK

Ek-4 **Ahmet Refik Bey'in 26 Mayıs 1935 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan köşe yazısı (Kaynak; Cumhuriyet Gazetesi Arşivi)**

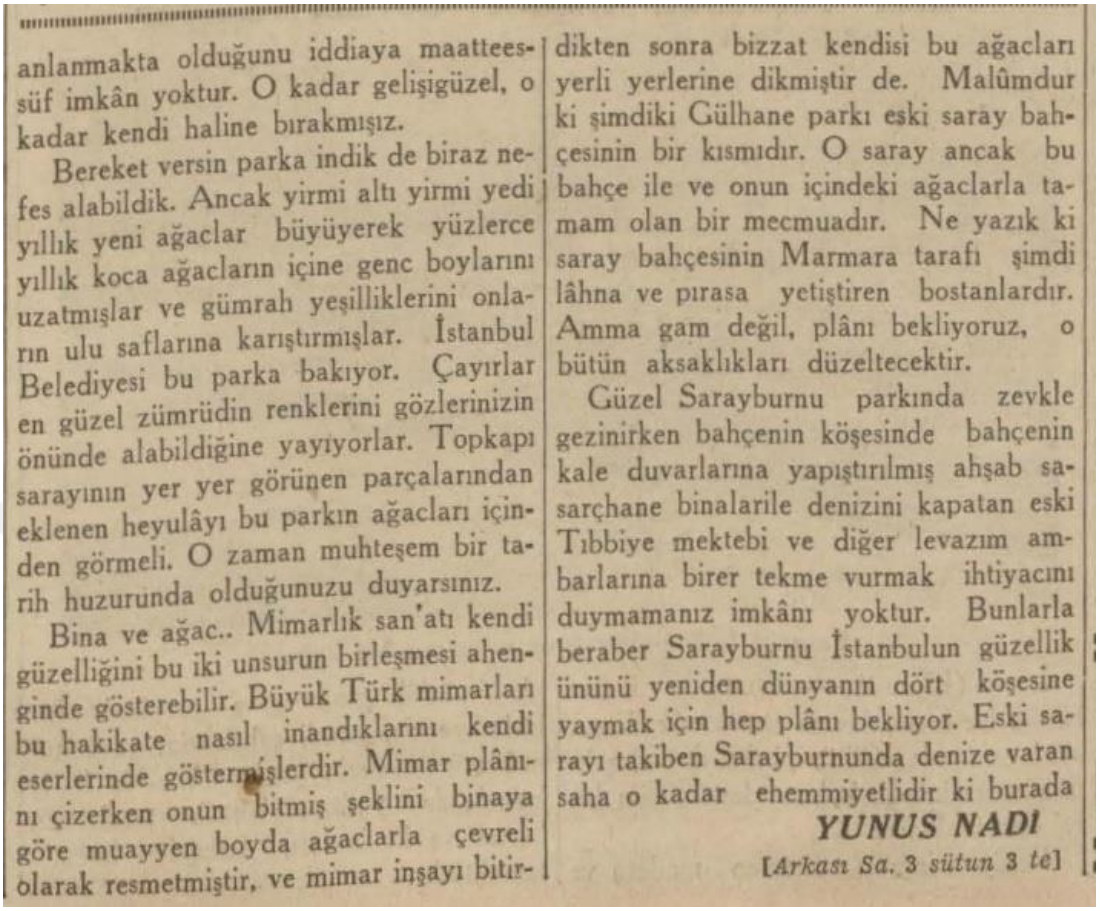

anlanmakta olduğunu iddiaya maatteessüf imkân yoktur. O kadar gelişigüzel, o kadar kendi haline bırakmışız.

Bereket versin parka indik de biraz nefes alabildik. Ancak yirmi altı yirmi yedi yıllık yeni ağaclar büyüyerek yüzlerce yıllık koca ağacların içine genc boylarını uzatmışlar ve gümrah yeşilliklerini onların ulu saflarına karıştırmışlar. İstanbul Belediyesi bu parka bakıyor. Çayırlar en güzel zümrüdin renklerini gözlerinizin önünde alabildiğine yayıyorlar. Topkapı sarayının yer yer görünen parçalarından eklenen heyulâyı bu parkın ağacları içinden görmeli. O zaman muhteşem bir tarih huzurunda olduğunuzu duyarsınız.

Bina ve ağac.. Mimarlık san'atı kendi güzelliğini bu iki unsurun birleşmesi ahenginde gösterebilir. Büyük Türk mimarları bu hakikate nasıl inandıklarını kendi eserlerinde göstermişlerdir. Mimar plânını çizerken onun bitmiş şeklini binaya göre muayyen boyda ağaclarla çevreli olarak resmetmiştir, ve mimar inşayı bitirdikten sonra bizzat kendisi bu ağacları yerli yerlerine dikmiştir de. Malûmdur ki şimdiki Gülhane parkı eski saray bahçesinin bir kısmıdır. O saray ancak bu bahçe ile ve onun içindeki ağaclarla tamam olan bir mecmuadır. Ne yazık ki saray bahçesinin Marmara tarafı şimdi lâhna ve pırasa yetiştiren bostanlardır. Amma gam değil, plânı bekliyoruz, o bütün aksaklıkları düzeltecektir.

Güzel Sarayburnu parkında zevkle gezinirken bahçenin köşesinde bahçenin kale duvarlarına yapıştırılmış ahşab sasarçhane binalarile denizini kapatan eski Tıbbiye mektebi ve diğer levazım ambarlarına birer tekme vurmak ihtiyacını duymamanız imkânı yoktur. Bunlarla beraber Sarayburnu İstanbulun güzellik ününü yeniden dünyanın dört köşesine yaymak için hep plânı bekliyor. Eski sarayı takiben Sarayburnunda denize varan saha o kadar ehemmiyetlidir ki burada

YUNUS NADİ

[*Arkası Sa. 3 sütun 3 te*]

Ek-5 **Yunus Nadi'nin 26 Mayıs 1937 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan köşe yazısı (Kaynak; Cumhuriyet Gazetesi Arşivi)**

● Tarihî sarayın 463 bin metre karelik bölümü Savunma, Eğitim, Ulaştırma ve Gümrük ve Tekel bakanlıklarının elinde...

Topkapı Sarayı işgal altında

Sarayın 67 bin metre karelik bölümünü oluşturan müze binaları güçlükle korunuyor

Aslında cirit alanı bölümü, Gümrük ve Tekel Bakanlığı hurda deposu yapmış, önemli bazı yapılar Milli Eğitim Matbaası ile Matbaacılık Okulu haline getirilmiş

BİR ZAMANLAR SARAYMIŞ!..

CİRİT ALANINDA CİRİT ATANLAR

Ek-6 **11 Mart 1979 tarihli Milliyet gazetesi haberi (Kaynak; Taha Toros Arşivi, Abdullah Kutalmış Mızrak)**

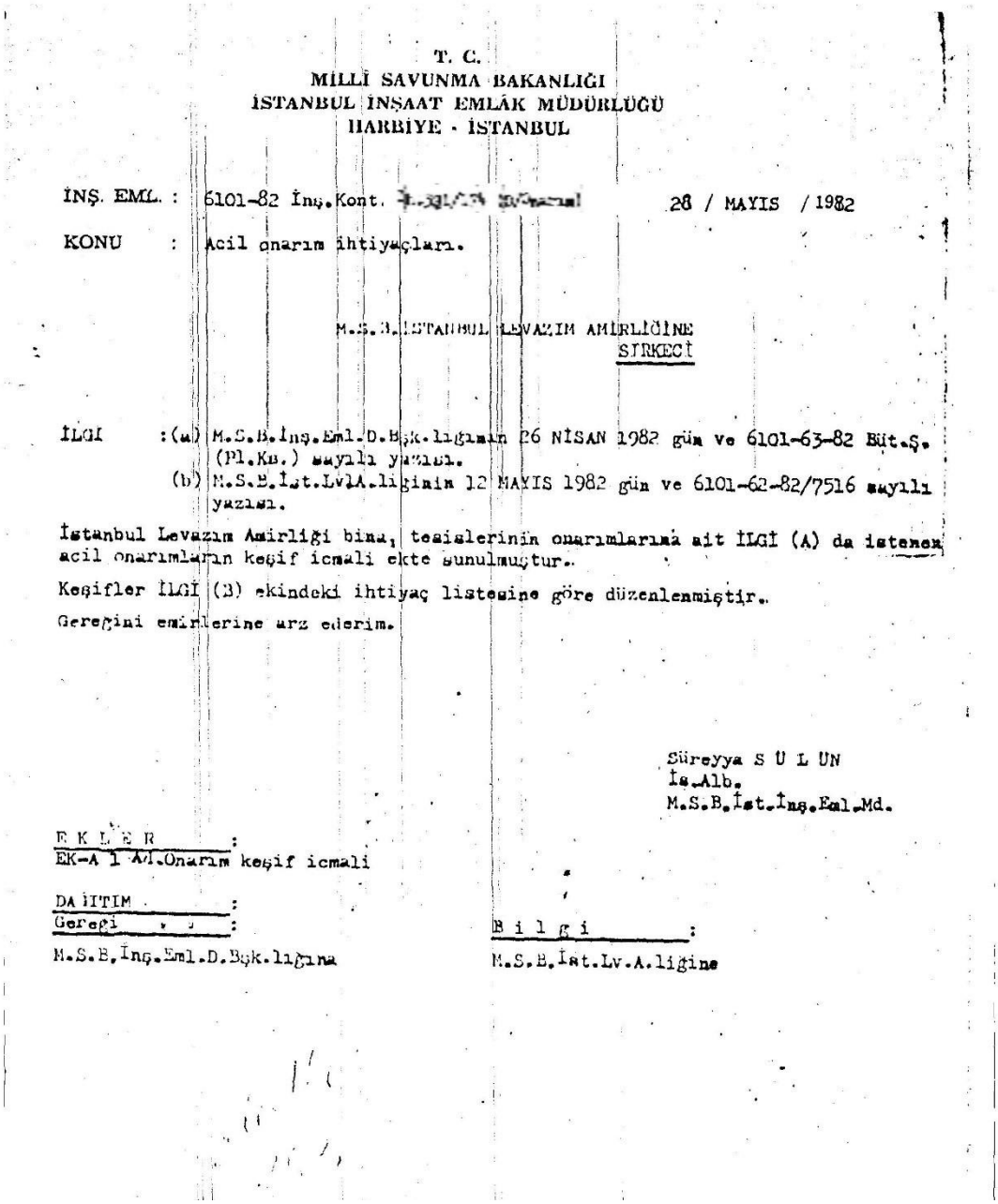

T. C.
MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI
İSTANBUL İNŞAAT EMLÂK MÜDÜRLÜĞÜ
HARBİYE - İSTANBUL

İNŞ. EML. : 6101-82 İnş.Kont. [illegible] 28 / MAYIS / 1982

KONU : Acil onarım ihtiyaçları.

M.S.B.İSTANBUL LEVAZIM AMİRLİĞİNE
SİRKECİ

İLGİ : (a) M.S.B.İnş.Eml.D.Bşk.lığının 26 NİSAN 1982 gün ve 6101-63-82 Büt.Ş. (Pl.Kb.) sayılı yazısı.
(b) M.S.B.İst.Lv.A.liğinin 12 MAYIS 1982 gün ve 6101-62-82/7516 sayılı yazısı.

İstanbul Levazım Amirliği bina, tesislerinin onarımlarına ait İLGİ (A) da istenen acil onarımların keşif icmali ekte sunulmuştur.

Keşifler İLGİ (B) ekindeki ihtiyaç listesine göre düzenlenmiştir.

Gereğini emirlerine arz ederim.

Süreyya S U L UN
İş.Alb.
M.S.B.İst.İnş.Eml.Md.

E K L E R :
EK-A 1 Ad.Onarım keşif icmali

DAĞITIM :
Gereği :
M.S.B.İnş.Eml.D.Bşk.lığına

Bilgi :
M.S.B.İst.Lv.A.liğine

Ek-7 **Askeri Levazım depolarının onarımlarına ait ödenek talebi yazışması (Kaynak; Tuğba Gültekin Yüksek Lisans Tezi, 1994)**

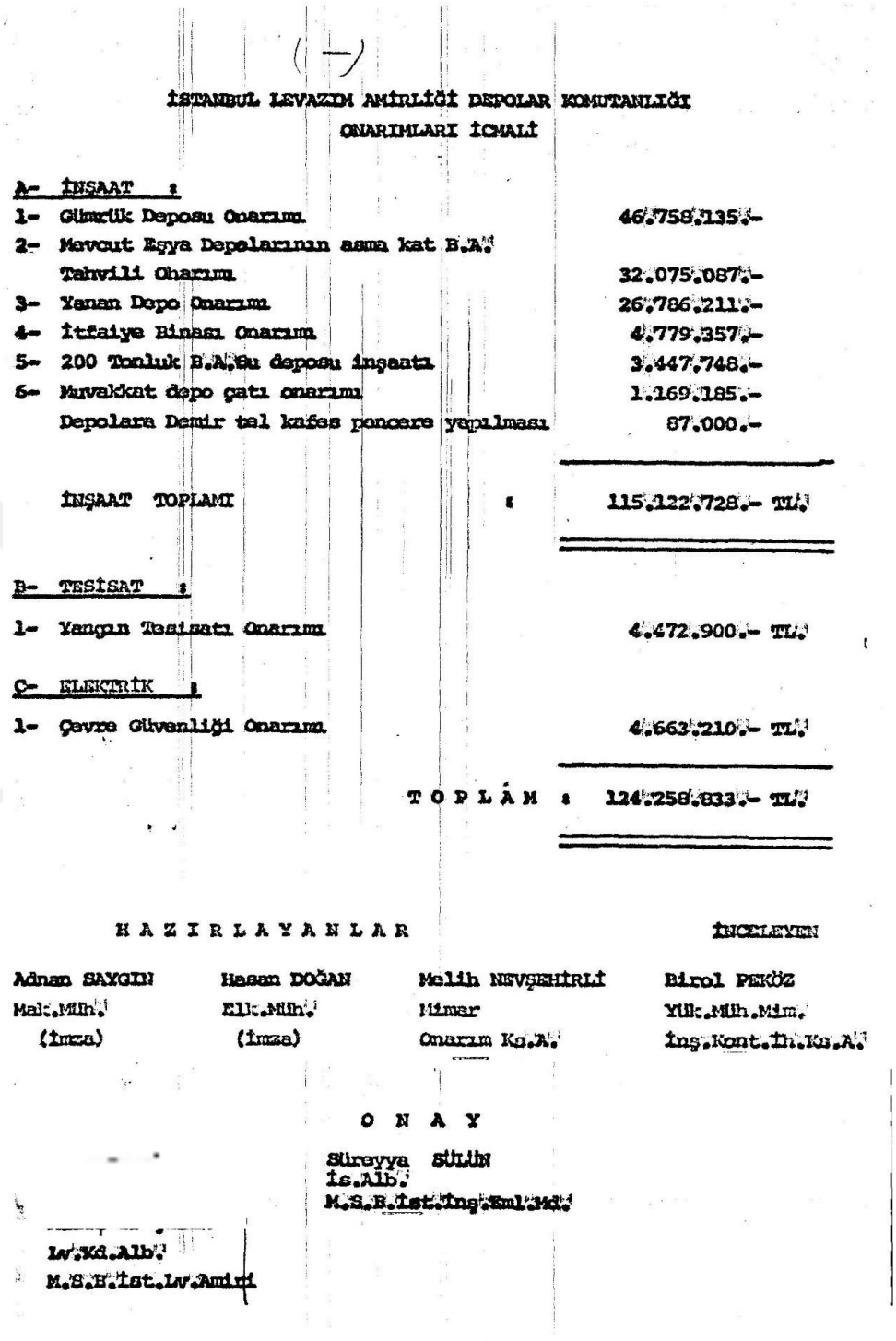

(1)

İSTANBUL LEVAZIM AMİRLİĞİ DEPOLAR KOMUTANLIĞI
ONARIMLARI İCMALİ

A- İNŞAAT :		
1- Gümrük Deposu Onarımı	46.758.135.-	
2- Mevcut Eşya Depolarının asma kat B.A. Tahvili Onarımı	32.075.087.-	
3- Yanan Depo Onarımı	26.786.211.-	
4- İtfaiye Binası Onarımı	4.779.357.-	
5- 200 Tonluk B.A.Su deposu inşaatı	3.447.748.-	
6- Muvakkat depo çatı onarımı	1.169.185.-	
Depolara Demir tel kafes pencere yapılması	87.000.-	
İNŞAAT TOPLAMI :	115.122.728.- TL.	
B- TESİSAT :		
1- Yangın Tesisatı Onarımı	4.472.900.- TL.	
C- ELEKTRİK :		
1- Çevre Güvenliği Onarımı	4.663.210.- TL.	
T O P L A M :	124.258.833.- TL.	

H A Z I R L A Y A N L A R — İNCELEYEN

Adnan SAYGIN	Hasan DOĞAN	Melih NEVŞEHİRLİ	Birol PEKÖZ
Mak.Müh.	Elk.Müh.	Mimar	Yük.Müh.Mim.
(İmza)	(İmza)	Onarım Ko.A.	İnş.Kont.İh.Ko.A.

O N A Y

Süreyya SÜLÜN
İs.Alb.
M.S.B.İst.İnş.Eml.Md.

Lv.Kd.Alb.
M.S.B.İst.Lv.Amiri

Ek-7/1 **Askeri Levazım depolarının onarımlarına ait masraf icmali fişi (Kaynak; Tuğba Gültekin Yüksek Lisans Tezi, 1994)**

UNITED NATIONS EDUCATIONAL,
SCIENTIFIC AND
CULTURAL ORGANIZATION

CONVENTION CONCERNING
THE PROTECTION OF THE WORLD
CULTURAL AND NATURAL
HERITAGE

The World Heritage Committee
has inscribed

Historic Areas of Istanbul

on the World Heritage List

Inscription on this List confirms the exceptional and universal value of a cultural or natural site which requires protection for the benefit of all humanity

DATE OF INSCRIPTION
6 December 1985

DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

Ek-8 **1985 tarihli UNESCO, Dünya Miras Komitesi tarafından verilen belge**

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

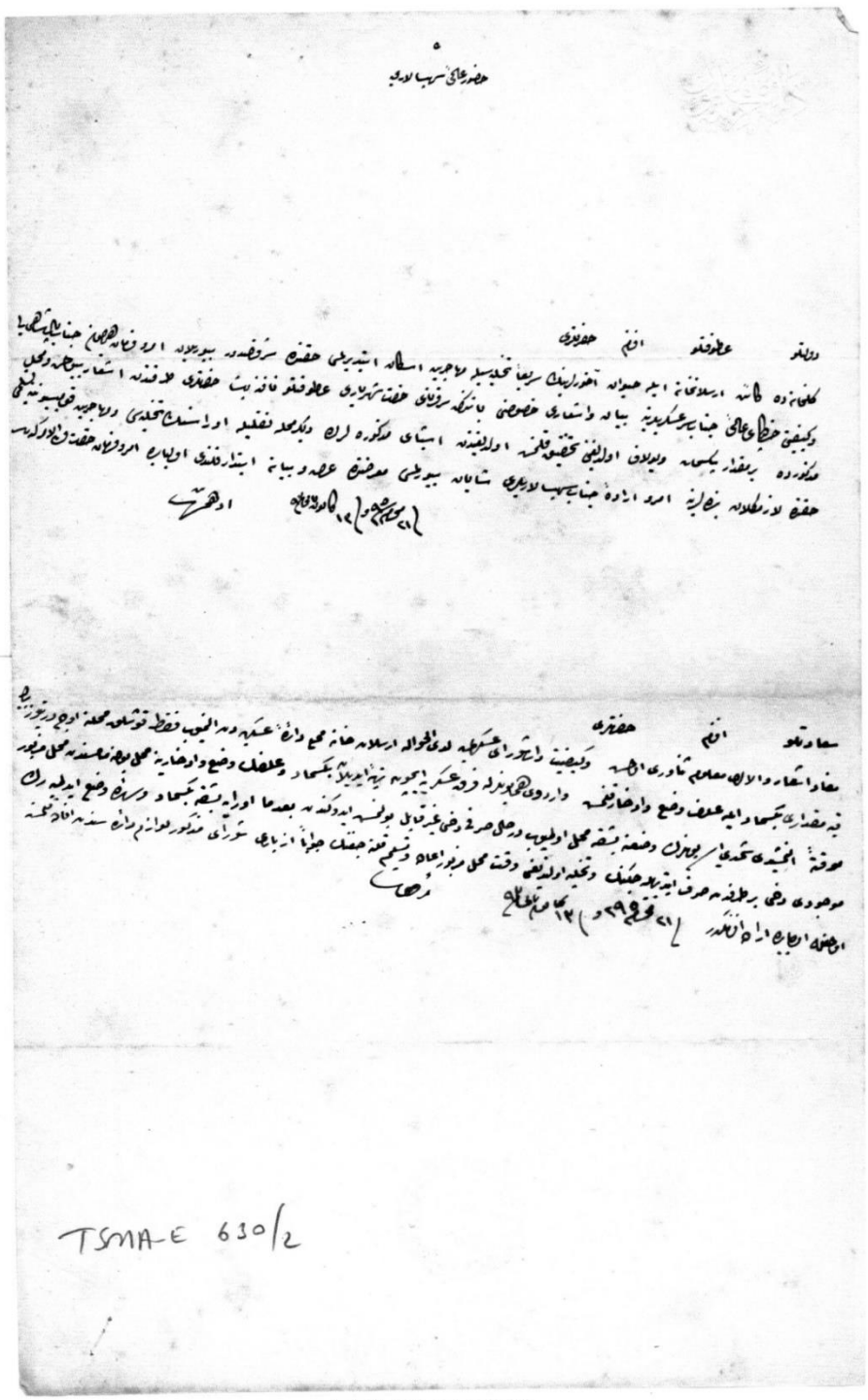

TSMA-E 630/2

TSMA.E.0630

Ek-9 **25 Ocak 1878 tarihli Arslanhane ve hayvan ahırları olarak kullanılan yapılara muhacirlerin barınma ihtiyacı için yerleştirmesine dair belge (Kaynak; T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi, TS.MA.e / 630 - 2)**